

Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma

- Väliarviointi ja tehostettavat toimet
vuoteen 2025

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2021:13

Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma

- Väliarviointi ja tehostettavat toimet
vuoteen 2025

Markkula Jaana, Rapeli Saara, Kemppainen Johanna ja Kotovirta Elina

Sosiaali- ja terveysministeriö Helsinki 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Sosiaali- ja terveysministeriö

© 2021 tekijät ja sosiaali- ja terveysministeriö

ISBN pdf: 978-952-00-9887-2

ISSN pdf: 2242-0037

Kannen kuvat: Tuula Holopainen, Irmeli Huhtala, Kuvatoimisto Rodeo, Shutterstock

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma Väliarviointi ja jatkossa tehostettavat toimet vuoteen 2025

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2021:13

Julkaisija Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus

Tekijä/t Markkula, Jaana; Rapeli, Saara;
Kemppainen, Johanna; Kotovirta, Elina

Kieli Suomi

Sivumäärä 87

Tiivistelmä

Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma (2015–2025) tukee ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevan lain (523/2015) toimeenpanoa antaen suuntaviivat toiminnalle sekä alueilla ja kunnissa tehtävälle työlle. Väliarviointi ja päivitys ovat osa päihde- ja riippuvuusstrategiaa. Väliarviointi toteutettiin itsearviointina, jossa tarkasteltiin ehkäisevän päihdetyön kehitystä vuodesta 2015.

Väliarvioinnissa havaittiin, että ohjelmassa asetettujen alkoholin, huumausaineiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä ja rahapelaamista koskevien kansallisten tavoitteiden saavuttamiseksi on edelleen tehostettava myös ehkäisevän päihdetyön toimia. Toimet ohjelman kuudella painopistealueella ovat kuitenkin pääsääntöisesti edenneet tavoitteiden mukaisesti. Raportissa esitellään keskeisimmät arviointitulokset ja kehittämistarpeet vuoteen 2025.

Tehostamistarpeina todettiin esimerkiksi kuntien ja alueiden työn tietoperustan ja laadun kehittäminen ja tarve tarkistaa kuntien alueellisen asiantuntijatuen sisällöt osana sosiaali- ja terveydenhuollon uudistusta; digitaalisista oma-apuaineistoista viestintä, vaikuttavien viestintäkeinojen kehittäminen sekä kielteisen leiman vähentäminen; varhaisen tunnistamisen ja tuen tehostaminen eri palveluissa; Pakka-toimintamallin vahvistaminen; lähiyhteisöissä tapahtuvan työn tehostaminen ja koulutuksen kehittäminen.

Painopisteiden toteuttaminen ja tehostaminen ei useinkaan vaadi uuden toiminnan käynnistämistä, vaan uudelleen suuntaamista ja laadun tarkistamista.

Asiasanat ehkäisevä päihdetyö, päihteet, varhainen tuki, alkoholi (päihteet), tupakka, rahapelit, huumeet

ISBN PDF 978-952-00-9887-2

ISSN PDF 1797-9854

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9887-2>

Handlingsplan för alkohol-, tobak-, drog- och spelprevention Halvtidsutvärdering och åtgärder som ska effektiviseras fram till 2025

Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2021:13

Utgivare Social- och hälsovårdsministeriet

Författare Markkula, Jaana; Rapeli, Saara;
Kempainen, Johanna; Kotovirta, Elina

Språk Finska

Sidantal

87

Referat

Handlingsplanen för alkohol-, tobak-, drog- och spelprevention (2015–2025) stöder verkställigheten av lagen om organisering av det förebyggande rusmedelsarbetet (523/2015) genom att fastställa riktlinjer för verksamheten när det gäller arbetet i både regionerna och kommunerna. Halvtidsutvärderingen och uppdateringen är en del av rusmedels- och beroendestrategin. Halvtidsutvärderingen genomfördes som en självvärdering där man dryftade utvecklingen av det förebyggande rusmedelsarbetet efter 2015.

I halvtidsutvärderingen konstaterades det att man för att uppnå de nationella mål som anges i handlingsplanen om användningen av alkohol, tobaks- och nikotinprodukter och narkotika samt penningspel ytterligare måste effektivisera åtgärderna också inom det förebyggande rusmedelsarbetet. Åtgärderna inom de sex prioriterade områdena i handlingsplanen har ändå mestadels framskridit enligt målen. I rapporten presenteras de viktigaste utvärderingsresultaten och utvecklingsbehov fram till 2025.

Områden som kräver effektivisering är till exempel utveckling av kunskapsbasen och kvaliteten av arbetet i kommuner och regioner samt behovet av att se över innehållet i kommunernas regionala expertstöd som en del av social- och hälsovårdsreformen, informationsförmedling av den digitala självhjälpen, effektiva kommunikationssätten och minskad stigmatisering, effektivisering av tidigt identifiering och stöd i olika tjänster, stärkande av Pakka-verksamhetsmodellen, effektivisering av arbetet i närsamfundet och utveckling av utbildningen.

För att kunna genomföra och effektivisera prioriteringarna krävs en ny inriktning av verksamheten och att kvaliteten ses över, men arbetet ofta kräver inte att ny verksamhet inleds.

Nyckelord förebyggande missbruksarbete, rusmedel, tidigt stöd, alkohol (rusmedel), tobak, penningspel, droger

ISBN PDF 978-952-00-9887-2

ISSN PDF

1797-9854

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9887-2>

Action Plan on Alcohol, Tobacco, Drugs and Gambling Interim review and measures to be enhanced by 2025

Reports and Memorandums of the Ministry of Social Affairs and Health 2021:13

Publisher Ministry of Social Affairs and Health

Authors Markkula, Jaana; Rapeli, Saara;
Kemppainen, Johanna; Kotovirta, Elina

Language Finnish

Pages 87

Abstract

The Action Plan on Alcohol, Tobacco, Drugs and Gambling (2015–2025) supports the implementation of the Act on Organising Substance Abuse Prevention (523/2015) by providing guidelines for preventive action and the work carried out by the municipalities and regions. The interim review and update of the Action Plan are part of the substance abuse and addiction strategy. The interim review was carried out as a self-assessment that examined the development of substance abuse prevention since 2015.

The interim review revealed that in order to meet the national objectives of the Action Plan relating to the use of alcohol, drugs and tobacco and nicotine products and for gambling, it is necessary to further step up measures to prevent substance abuse. Progress in general has been made in implementing the measures in the Action Plan's six priority areas in accordance with the objectives. The report presents the key findings of the interim review and development needs by 2025.

The report finds that measures need to be stepped up for example in areas such as: development of the knowledge base and quality of work in municipalities and regions, and the need to review the contents of regional expert support in the municipalities as part of the health and social services reform; communication of digital self-help materials, effective measures in communication as well as; efforts against negative stigma; increased effectiveness of early identification and support of early support; reinforcement of the PAKKA model; strengthen the preventive work in local communities, and development of education.

Implementing and reinforcing the priority areas do not often require that any new actions be taken. Instead, actions should be redirected and their quality assessed.

Keywords substance abuse prevention, alcohol and drugs, early support, tobacco, gambling

ISBN PDF 978-952-00-9887-2

ISSN PDF 1797-9854

URN address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9887-2>

Sisältö

Lukijalle	7
1 Johdanto	9
2 Väliarviointi käytännössä	12
3 Toimintaohjelmassa asetettujen kansallisten tavoitteiden eteneminen	14
4 Toimintaohjelman eri painopisteiden eteneminen ja jatkossa tehostettavat toimet	16
4.1 Painopiste 1. Ehkäisevän päihdetyön valtakunnalliset, alueelliset ja paikalliset rakenteet ovat kunnossa	18
4.2 Painopiste 2. Haitoista viestitään tutkittuun tietoon perustuen yksilöiden valintojen ja sosiaali- ja terveystieteiden tueksi	27
4.3 Painopiste 3. Riskikäyttö ja haitat tunnistetaan sekä tukea tarjotaan varhaisessa vaiheessa	32
4.4 Painopiste 4. Paikallista alkoholi-, tupakka- ja rahapelipolitiikkaa toteutetaan suunnitellusti ja laajassa yhteistyössä	44
4.5 Painopiste 5. Haittojen ehkäisy yhteisöissä	50
4.6 Painopiste 6. Ammattilaisilla on riittävästi ehkäisevän päihdetyön osaamista	63
5 Kohti vuotta 2025	68
Lähteet	70

LUKIJALLE

Kaikenikäiset suomalaiset kohtaavat arjessaan alkoholin, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja huumausaineiden käytöstä tai rahapelaamisesta aiheutuvia erilaisia ongelmia ja haittoja. Joillekin haitat syntyvät omasta ja toiselle muiden, usein läheisten, päihteiden käytöstä tai rahapelaamisesta. Ehkäisevä päihdetyö tarjoaa toimivaksi todettuja ja hyviksi havaittuja keinoja päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja huumausaineiden käytön sekä rahapelaamisen ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi. Ehkäisevä päihdetyö edistää laajassa yhteistyössä päihteettömiä elintapoja vahvistamalla suojaavia ja vähentämällä riskitekijöitä, vähentää haittoja, lisää ymmärrystä päihdeilmioistä sekä edistää päihteitä käyttävien oikeuksia. Toimiva kokonaisuus syntyy eri toimijoiden samansuuntaisista toimista.

Vuonna 2015 julkaistu sosiaali- ja terveysministeriön ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma kokosi ensimmäistä kertaa integroidusti kuuteen painopisteeseen keinot, joita toteuttamalla ehkäisevä päihdetyö voi olla kattavaa, vaikuttavaa ja kustannustehokasta. Toimintaohjelman mukaista työtä on edistetty osana Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL), aluehallintovirastojen ja kuntien lakisäätteistä ehkäisevän päihdetyön tehtävää yhteistyössä yleishyödyllisten yhteisöjen ja muiden viranomaisten kanssa.

Osana STM:n Päihde- ja riippuvuusstrategian valmistelua tehtyä ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman väliarviointia voitiin todeta, että painopisteiden mukainen työ on edennyt, joiltakin osin jopa ottanut harppauksia. Tarvetta tehostamiseen edelleen kuitenkin on, jotta ohjelmalle asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa. Päihde- ja riippuvuusstrategiassa linjataankin, että jatkossa huomiota on kiinnitettävä eritoten ehkäisevän päihdetyön laadukkaaseen toteuttamiseen vuonna 2015 linjattujen painopisteiden ja kehittämiskohteiden sekä väliarvioinnissa tunnistettujen tehostamistarpeiden mukaisesti. Lisäksi Päihde- ja riippuvuusstrategia linjaa, että jatkossa digipelaamiseen liittyvien haittojen ehkäisy osana rahapelihaittojen ehkäisyä huomioidaan ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelmassa.

Ohjelman toimeenpanon tueksi THL:een asetettiin vuonna 2017 kansallinen ehkäisevän päihdetyön ohjausryhmä, jonka tehtäviin kuului paitsi ohjelman toimeenpanon ohjaus niin sen seuranta ja arviointi. Ohjausryhmään kuuluivat sen toimikauden aikana edustajat STM:stä, liikenne- ja viestintäministeriöstä, opetus- ja kulttuuriministeriöstä, Valvirasta, Opetushallituksesta, Työterveyslaitokselta, Poliisihallituksesta, Tullista,

aluehallintovirastoista, Kuntaliitosta, Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry:stä, Suomen ASH ry:stä, Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksesta, Siun soterista ja Kuopion kaupungilta. THL:stä asiantuntemusta oli koottu eri ehkäisevän päihdetyön sisällöistä ja päihdepalveluista sekä huomioiden ehkäisevän päihdetyön yhtymäpinnat mielenterveyden edistämiseen, hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen sekä tapaturmien ehkäisyyn.

Helsingissä, 9.4.2021

1 Johdanto

Ehkäisevien toimien suuntaaminen alkoholin riskikäyttöön, tupakka- ja nikotiini tuotteiden ja huumausaineiden käyttöön sekä haitalliseen rahapelaamiseen lisää yhteiskunnan hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta. Haitat ovat yhteydessä siihen kuinka paljon me suomalaiset kulutamme alkoholia, kuinka yleisesti ja missä määrin käytämme tupakka- ja nikotiini tuotteita ja huumausaineita sekä pelaamme rahapelejä. Näistä aiheutuvat haitat kuormittavat yhteiskuntaa, yhteisöjä, läheisiä ja käyttäjiä monin tavoin.

Haittojen ehkäisemiseksi tehtävän työn tehostamiseksi valmisteltiin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa (THL) ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta (STM 2015). Toimintaohjelma valmistui vuoden 2015 lopulla. Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman valmistelua ja toimeenpanon ensimmäistä vuotta tuettiin sosiaali- ja terveysministeriön erillisrahoituksella. Ohjelman taustalla oli hallitusohjelman (2011–2014) kirjaus alkoholiohjelman jatkamisesta ja toisaalta raittius-työlain uudistamisesta. Raittius-työlaki ja -asetus uudistettiin aiempaa laajemmaksi jo tehtävää työtä vahvemmin tukevaksi ja integroivaksi ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevaksi laiksi (523/2015) (EPT-laki). Samalla todettiin tarve laajentaa alkoholiohjelmaa tätä lainsäädäntöuudistusta ja sen toimeenpanoa tehostavaksi ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelmaksi.

Lain mukaan ehkäisevä päihdetyö kattaa työn alkoholin riskikäytön, tupakka- ja nikotiini tuotteiden ja huumausaineiden käytön, lääkkeiden väärinkäytön sekä haitallisen rahapelaamisen ehkäisemiseksi. Työhön kuuluu niistä aiheutuvien haittojen ehkäiseminen ja vähentäminen. Myös digipelaamiseen voi liittyä rahan käyttöä ja rahallisia panoksia, mutta laissa sitä ei ole toistaiseksi määritelty osaksi ehkäisevää päihdetyötä.

Päivä vastuu ehkäisevästä päihdetyöstä on julkisella vallalla. Työssä tulee nojata tietoon päihteiden käytöstä ja siitä aiheutuvista haitoista, käytettävissä olevaan tieteelliseen näyttöön ja hyviin käytäntöihin. Huomiota tulisi kiinnittää muille kuin päihteitä käyttäville aiheutuviin terveydellisiin, sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin haittoihin, eli haittoihin yhteiskunnalle, yhteisöille ja läheisille. Lain tavoitteena on edistää terveyden ja hyvinvoinnin tasaa arvoa, varmistaa ehkäisevän päihdetyön edellytykset koko maassa sekä tukea erityisesti kuntien ja alueiden työn kehittämistä ja tehostamista. Nämä laista nousevat näkökulmat ohjasivat toimintaohjelman valmistelua.

Toimintaohjelmassa kuvattiin kuusi painopistettä sekä niille osatavoitteet ja kehittämistoimet, joita edistämällä katsottiin voitavan päästä lähemmäksi kattavaa, kustannustehokasta ja vaikuttavaa ehkäisevää päihdetyötä:

1. ehkäisevän päihdetyön valtakunnalliset, alueelliset ja paikalliset rakenteet ovat kunnossa
2. haitoista viestitään tutkittuun tietoon perustuen yksilöiden valintojen ja sosiaali- ja terveyspolitiikan tueksi
3. riskikäyttö ja haitat tunnistetaan ja tukea tarjotaan varhaisessa vaiheessa
4. paikallista alkoholi-, tupakka- ja rahapelipolitiikkaa toteutetaan suunnitellusti ja laajassa yhteistyössä
5. haittojen ehkäisyyn panostetaan lähiyhteisöissä
6. ammattilaisilla on riittävästi ehkäisevän päihdetyön osaamista.

Lakiin on kirjattu ehkäisevän päihdetyön kansallinen ohjaus- ja tukirakenne, jonka mukaisesti sosiaali- ja terveysministeriö johtaa ehkäisevää päihdetyötä sekä THL kehittää ja ohjaa sitä koko maassa. Aluehallintovirastojen tehtäviin kuuluu puolestaan toimialueensa ehkäisevän päihdetyön ohjaaminen, suunnittelu ja kehittäminen yhteistyössä muiden viranomaisten ja yhteisöjen kanssa. Lisäksi ne tukevat toimialueensa kuntia ehkäisevän päihdetyön toteuttamisessa ja kehittämisessä.

Toimintaohjelman kansallisen tason toimeenpanon ohjaamiseksi ja tukemiseksi asetettiin THL:een ohjausryhmä maaliskuussa 2017 (ks. liite 1). Ohjausryhmän tehtäviin kuului muun muassa ohjata, arvioida ja tukea lainsäädännön ja ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman painopisteiden mukaisen työn toteutumista kansallisesti sekä muuttuvissa alueellisissa rakenteissa, ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman tavoitteiden ja kehittämis-kohteiden päivittäminen tarvittaessa sekä eri hallinnonaloilla tapahtuvan monitoimijaisen ehkäisevän päihdetyön yhteensovittamisen edistäminen. Toimintaohjelman laajuuden vuoksi kansallinen ohjausryhmä päätti, että kansallisessa ohjauksessa ja toimeenpanon tuessa priorisoidaan niiden ajankohtaisuuden vuoksi ehkäisevän päihdetyön valtakunnallisiin, alueellisiin ja paikallisiin rakenteisiin liittyvää painopistettä sekä päihdeiden riskikäytön ja haittojen varhaiseen tunnistamiseen ja tukeen liittyvää painopistettä. Ohjausryhmän toimikausi päättyi vuoden 2020 loppuun, jota ennen tehtiin yhteistyössä toimintaohjelman väliarviointi ja päivitykset ohjelmalle asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Toimintaohjelman väliarviointi ja päivitys tehtiin osana hallitusohjelman mukaista Päihde- ja riippuvuusstrategiaa (STM 2021).

Toimintaohjelman alueellisen toimeenpanon koordinoimiseksi ja tukemiseksi THL jatkoi jo alkoholiohjelman aikaan aloitettua verkostotyötä aluehallintovirastojen ehkäisevästä päihdetyöstä vastaavien sekä Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry:n alue- ja järjestöyhteistyöstä

vastaavien kanssa (ns. ehkäisevän päihdetyön alueellisen toimeenpanon koordinaatio-ryhmä). Tiiviillä yhteistyöllä on pyritty varmistamaan ehkäisevän päihdetyön alueellisen ohjauksen ja tuen yhdenmukaisuus sekä tasavertaisuus alueiden tarpeet huomioiden. Aluehallintovirastojen kanssa yhteistyössä on seurattu ehkäisevän päihdetyön tilaa kunnissa, jonka pohjalta on voitu suunnata kehittämistä ja ohjausta.

Päihde- ja riippuvuusstrategia tiivistää yhteistyötä muiden keskeisten kansallisten strategioiden, ohjelmien ja kehittämishankkeiden kanssa päihde- ja muiden riippuvuusongelmien ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi. Päihde- ja riippuvuusstrategia ja sen alainen ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma osaltaan toteuttavat valtioneuvoston periaatepäätöstä hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisestä (VN 2020a). Tunnistettuja yhdyspintoja on sen lisäksi muun muassa hallituksen tasa-arvo-ohjelmaan (2020–2023) (VN 2020b), mielenveysstrategiaan ja itsemurhien ehkäisyn ohjelmaan (2020–2030) (Vorma ym. 2020), työkykyohjelmaan (2019–2023) (STM 2020a), työ2030-ohjelmaan (2020–2023) (STM 2020b), lapsistrategiaan (Kansallinen lapsistrategian parlamentaarinen komitea 2021), lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaan (LAPE) (2016–2022) (THL 2020), valtakunnalliseen nuorisotyön ja -politiikan ohjelmaan (VANUPO) (2020–2023) (Lapsi- ja nuorisopoliittinen ministerityöryhmä 2020), liikenneturvallisuusstrategiaan (VN 2019), yhteistyöohjelmaan asunnottomuuden puolittamiseksi (YM 2020) ja sen alaisiin asunnottomuutta vähentävien sote-palveluiden kehittämishankkeisiin sekä koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn ohjelmaan (Korpilahti ym. 2020). Lisäksi sote-uudistusta tukevissa Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskusohjelmassa sekä rakenneuudistusohjelmassa edistetään päihdetyön kannalta keskeisiä sisältöjä. Tämä strategiatason yhteistyö on heijastunut soveltuvin osin ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman päivitykseen.

Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman väliarvioinnissa ja päivityksessä on huomioitu päihde-, tupakka- ja rahapelitilanteessa sekä kansainvälisissä ja kansallisissa suosituksissa tapahtuneet muutokset sekä käynnissä oleva sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistus. Toimintaohjelman ensimmäisen 5-vuotisjakson aikana toimintaympäristössä on tapahtunut muutoksia, joista keskeisin liittyy ehkäisevän päihdetyön järjestämis- ja tukirakenteisiin. Toimintaohjelman toimeenpanon käynnistyessä vuonna 2015 Suomessa oli käynnissä sote- ja maakuntauudistus, jossa tavoitteena oli muun muassa monialaisten maakuntien luominen. Tuolloin maakuntiin olisi siirretty ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta olennaisten kuntien sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisen ja ympäristöterveydenhuollon tehtävien lisäksi muun muassa aluehallintovirastojen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ja ehkäisevän päihdetyön sekä alkoholilupahallinnon tehtävät. Vuonna 2020 toimintaohjelman väliarviointia ja päivitystä tehtäessä sote-uudistusta suunniteltiin edistettäväksi eri lähtökohdista käsin kuin vuonna 2015: tavoitteena oli nyt monialaisten maakuntien sijaan sosiaali- ja terveyspalveluita järjestävät pääsääntöisesti maakuntiin perustuvat hyvinvointialueet.

2 Väliarviointi käytännössä

Väliarviointi on toteutettu itsearviointina toimintaohjelman toimeenpanoa ohjaavien toimista arvioiden toimintaa vuosina 2015–2020. Väliarvioinnissa tarkasteltiin toimeenpanossa etenemistä ensinnäkin suhteessa kansallisesti asetettuihin ehkäisevän päihdetyön tavoitteisiin. Toiseksi tarkasteltiin tarkemmin etenemistä eri painopisteissä, niiden osatavoitteissa ja kehittämiskohteissa hyödyntäen pääsääntöisesti prosessiarviointia. Tavoitteena oli tunnistaa ne kohdat, joissa toimintaohjelman toimeenpanossa on toisaalta onnistuttu ja toisaalta ne, joissa on edelleen tehostamisen tai uudelleen suuntaamisen tarvetta.

Väliarvioinnissa hyödynnettiin mahdollisuuksien mukaan olemassa olevia kyselyaineistoja sekä erikseen tehtyjä kyselyjä keskeisille ohjelman kohderyhmille, eli kunnille, alueille ja aluehallintovirastoille sekä ehkäisevää päihdetyötä tekeville järjestöille. Toimintaohjelman väliarviointia ja päivitystä varten koottuja määrällisiä aineistoja täydennettiin kuulemalla vuoden 2020 kevään ja kesän aikana keskeisiä ehkäisevän päihdetyön sidosryhmiä, eli ehkäisevän päihdetyön alueellisen toimeenpanon koordinaatioryhmää, päihdetyön aluekehittäjäverkostoa ja valtakunnallista Pakka-kehittäjäverkostoa. Teemoina olivat ohjelman eri painopisteet, niiden toimeenpanon haasteet sekä ideat toimista jäljellä olevaa viisivuotiskautta ajatellen. Lisäksi syksyllä 2020 järjestettiin erilliset kuulemistilaisuudet kullekin ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman ohjausryhmän jäsenelle ja/tai varajäsenelle sekä aluehallintovirastojen ehkäisevästä päihdetyöstä vastaaville. Syksyn kuulemisissa toimeenpanoa arvioitiin peilaamalla etenemistä suhteessa kansallisen ehkäisevän päihdetyön ohjausryhmän ja alueellisen toimeenpanon koordinaatioryhmän työn tueksi ja seuraamiseksi koottuun tarkempaan työsuunnitelmaan. Lisäksi Päihde- ja riippuvuusstrategian valmistelun yhteydessä STM toteutti sidosryhmäkyselyn keskeisille toimijoille. Sidoryhmäkyselyssä tiedusteltiin vastanneilta kansallisilta, alueiden ja kuntien asiantuntijoilta sekä järjestöedustajilta myös näkemyksiä ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman päivittämistarpeista.

Tiedot väliarviointia varten koottiin seuraavista lähteistä:

- Kouluterveyskysely (2010–2011, 2019) (THL)
- Terveyden edistämisasiivisuus perusterveydenhuollossa -kysely (2016, 2018) (THL)
- Terveyden edistämisasiivisuus perusopetuksessa -kysely (2017, 2019) (THL, OPH)

- Terveyden edistämisasiivisuus lukioissa -kysely (2016, 2018) (THL, OPH)
- Terveyden edistämisasiivisuus toisen asteen ammatillisissa oppilaitoksissa -kysely (2016, 2018) (THL, OPH)
- Avohilmo: Perusterveydenhuollon avohoidon toimenpiteet -kuutioraportti (12/2020) (THL)
- Ehkäisevä päihdetyö kunnissa 2016 ja 2020 -kyselyt (THL)
- Ehkäisevä päihdetyö sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen maakunnissa 2020 -kysely (THL)
- Ehkäisevä päihdetyö järjestöissä 2020 -kysely (THL)
- Ehkäisevä päihdetyö ja päihdekasvatus oppilaitoksissa -kysely (2020) (THL)
- Aluehallintovirastojen toiminnan seurantakyselyt (2016, 2017, 2018, 2019, 2020) (THL)
- Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman ohjausryhmän ja muiden keskeisten sidosryhmien (Ehkäisevän päihdetyön alueellisen toimeenpanon koordinaatioryhmä, Päihdetyön aluekehittäjäverkosto, Pakka-kehittäjäverkosto) kuulemiset (2020) (THL)
- Päihde- ja riippuvuusstrategian valmistelun sidosryhmäkyselyt (2020) (STM)

Toimintaohjelman toimeenpanon tueksi ja sen etenemisen seuraamiseksi varten kootussa työsuunnitelmassa on avattu ohjelman kuuteen painopisteeseen liittyvien osatavoitteiden ja kehittämiskohteiden osalta tarkemmin suunniteltuja toimia, joiden edistämiseen ohjausryhmän jäsenorganisaatiot ja aluehallintovirastot sitoutuivat. Kullekin toimelle on kirjattu seurantamittarit, joita tarvittaessa tarkennettiin väliarviointia tehtäessä jäljellä olevaa ohjelmakautta ajatellen.

Ohjelman toimeenpanoa arvioitiin liikennevaloilla suhteessa näiden työsuunnitelmaan kirjattujen toimien ja edelleen painopisteiden osatavoitteiden ja niiden kehittämiskohteiden etenemiseen. Liikennevaloarvio tehtiin seuraavin karkein kriteerein:

- punainen = työ ei ole käynnistynyt tai edennyt,
- keltainen = työ on aloitettu,
- vihreä = työ etenee suunnitellusti tai on jo toteutunut.

Arviointi tehtiin ensin toimenpiteiden osalta ohjausryhmän jäsenorganisaatioiden sekä aluehallintovirastojen ehkäisevästä päihdetyöstä vastanneiden toimesta. Tämän jälkeen liikennevaloarviot summattiin aina ylemmälle tasolle, eli ensin yksittäisistä toimista kehittämiskohteiden tasolle ja lopulta osatavoite- ja painopistetasolle.

3 Toimintaohjelmassa asetettujen kansallisten tavoitteiden eteneminen

Toimintaohjelmassa on asetettu kansalliset päihde- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin ehkäisyn tavoitteet vuodelle 2025, joiden saavuttamista THL yhteistyössä ehkäisevän päihdetyön kansallisen ohjausryhmän kanssa seuraa (ks. liite 2). Tavoitteiden saavuttamiseen vaikuttaa suuresti muun muassa toteutettu kansallinen alkoholi-, tupakka-, huume- ja rahapelipolitiikka, muut yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset, kuten taloustilanne, mutta myös kansainväliset virtaukset, etenkin huumausaineiden osalta. Ajatus kuitenkin on, että toimintaohjelman painopisteiden mukaisella työllä voidaan tukea näiden tavoitteiden saavuttamista. Väliarvioinnin yhteydessä ohjausryhmä teki tarkennuksia tavoitteisiin, jotta ne mahdollisimman hyvin kuvaisivat juuri ehkäisevän työn näkökulmasta keskeisiä työn kohteita. Lisäksi tavoitetasoja osin kiristettiin, koska osassa sisältöalueita vuonna 2015 asetettu tavoite oli jo saavutettu (esim. nuorten rahapelaaminen). Kaikkiaan muutoksia tehtiin tupakka- ja nikotiinituotteita, huumausaineita ja rahapelaamista koskeviin tavoitteisiin.

Väliarvioinnissa havaittiin, että alkoholille asetettujen tavoitteiden osalta suunta on oikea 15 vuotta täyttäneiden kokonaiskulutuksen osalta. Sen sijaan humalajuomiseen liittyvien aikuisväestön ja 15-vuotiaiden tavoitteiden osalta tilanne ei ole vuodesta 2015 juurikaan muuttunut. Pitkällä aikavälillä nuorten humalajuominen on kuitenkin vähentynyt (Raitasalo & Härkönen 2019). Tupakka- ja nikotiinituotteiden käytössä on pitkällä aikavälillä nähtävissä aikuisväestössä myönteistä kehitystä, joskin se näyttää nyt pysähtyneen ja erot koulutusryhmien välillä tupakoinnissa ovat kasvaneet (Ruokolainen 2021). Nuorilla tupakka- ja nikotiinituotteissa tilanne vuodesta 2017 vuoteen 2019 on muuttunut myönteiseen suuntaan vain ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden keskuudessa. Savuton ja nikotiiniton Suomi vuonna 2030 -tavoite ei näyttäisi olevan näiden tulosten perusteella toteutumassa (mt.). Jonkin huumausaineen käyttö on puolestaan hieman lisääntynyt 15–34-vuotiailla vuodesta 2015 vuoteen 2018, kun puolestaan 8. ja 9. luokan oppilaille ei vastaavissa kokeiluissa ole vuodesta 2015 vuoteen 2019 tapahtunut juurikaan muutosta. Pidemmällä aikavälillä huumeiden käyttö ja haitat ovat kuitenkin kasvaneet (Rönkä 2020; ks. myös Rönkä & Markkula 2020). Rahapeliä pelaaminen vähintään riskitasolla on vähentynyt 15–74-vuotiailla viimeisen vuoden aikana selvästi vuodesta 2015 vuoteen 2020. Samoin aiempaa harvempi 8. ja 9. luokan oppilas on pelannut rahapelejä viikoittain, kun verrataan vuosien 2015 ja 2019 tilannetta keskenään. (Ks. liite 2.)

Kansallisten tavoitteiden saavuttamiseksi tarvetta on edelleen tehostaa ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelmassa tehtävää työtä eritoten

- humalajuomisen vähentämiseksi niin aikuisväestössä kuin alaikäisillä,
- tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön lopettamiseksi Savuton ja nikotiiniton Suomi -tavoitteen saavuttamiseksi vuoteen 2030 mennessä sekä aikuisväestössä (eritoten matalasti koulutetuissa väestöryhmissä) että alaikäisillä
- huumausaineiden käytön ja kokeilujen yleistymisen pysäyttämiseksi alaikäisten nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa
- riskitasolla rahapelien pelaamisessa näkyvän hyvän vähenevän kehityksen jatkamiseksi sekä alaikäisten nuorten suojelemiseksi rahapelihaitoilta.

4 Toimintaohjelman eri painopisteiden eteneminen ja jatkossa tehostettavat toimet

Ehkäisevän päihdetyön asiantuntijat sekä verkostot katsoivat yleisesti ottaen toimeenpanon edenneen hyvin, joskaan ei yhtä tehokkaasti kaikissa painopisteissä. Laaja kokonaisuus nähtiin haasteellisena arvioitavana siksi, että kansallisessa ohjauksessa oli priorisoitu vain tietyt painopisteet (painopisteet 1 ja 2), joita kaikkien ohjausryhmän jäsenorganisaatioiden ei ollut mahdollista edistää osana omaa työtään yhtä aktiivisesti.

Ehkäisevän päihdetyön ohjaus- ja tukirakennetta pidettiin kuulemisissa hyvänä. Eritoten THL:n tekemän yhteistyön aluehallintovirastojen ja alueellisen järjestötyön ja järjestöverkoston kanssa koettiin tuovan lisäarvoa alueellisen toimeenpanon yhdenvertaisuuden sekä vertaiskehittämisen ja -tuen näkökulmista. Yhteistyörakenteen katsottiin mahdollistavan ajantasaisen tiedon ja hyvien käytäntöjen jakamisen sekä sitä kautta yhteisten käytäntöjen luomisen tasalaatuiselle tietoon perustuvalle kuntien tuelle ja toimialueen ohjaukselle. Tämän yhteistyön katsottiin osin vaikuttaneen ehkäisevän päihdetyön rakenteiden parantumiseen kunnissa (Warpenius & Markkula 2020a). Kunnista valtaosa olikin erittäin tai melko tyytyväisiä aluehallintovirastoilta, THL:stä ja järjestöiltä saamaansa tukeen ja ohjaukseen ehkäisevässä päihdetyössä (ks. liite 3).

Kyselyissä kartoitettiin lisäksi yleisiä toiveita päivitykseen liittyen. Yleisesti ottaen pelihaitat ja -riippuvuudet (ml. digipelaaminen) sekä huumausaineet nousivat esiin teemoina, joiden suhteen toivottiin tarkempia kansallisia linjauksia. Vastauksissa tuotiin esiin tarvetta kohdistaa toimintaa jatkossa universaalien työn lisäksi joihinkin tiettyihin väestöryhmiin, kuten iäkkäisiin, lapsiin, nuoriin ja perheisiin, raskaana oleviin, läheisiin ja omaisiin sekä vähemmistöihin. Vastaavasti nähtiin tarpeelliseksi huomioida työssä jatkossa päihdeilmiossa tapahtuneet muutokset, kuten nuuskan käytön yleistyminen, kannabikseen liittyvien asenteiden lieveneminen sekä ongelmien ylisukupolvisuuden katkaiseminen. Eritoten järjestöjä huolestutti niiden rahoitustilanteen heikkeneminen, jonka taustalla on Veikkauksen tuoton laskeminen. Tähän on vaikuttanut esimerkiksi yleistynyt verkkopelaaminen ulkomaisilla pelisivustoilla sekä rahapeliautomaattien määrän karsiminen ja vuonna 2020 COVID-19-epidemian aiheuttaman poikkeustilanteen vuoksi toteutettu rahapeliautomaattien sulkeminen.

Voimassaoleva EPT-laki koskee vain alkoholia, tupakka- ja nikotiinituotteita, huumausaineita ja muita päihtymystarkoituksessa käytettyjä aineita sekä rahapelaamista. Rahapelihaittojen ehkäisyssä ja vähentämisessä on kuitenkin tunnistettavissa yhtymäpintoja digipelaamiseen, ja onkin tarpeen tulevaisuudessa pohtia missä kohdin yhteistyötä näiden kahden ilmiön ehkäisyssä voitaisiin tiivistää. Jatkossa yhtymäpinnat huomioidaan ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelmassa, kuten on linjattu päihde- ja riippuvuusstrategiassa. Huumausaineista tarkemmat linjaukset tehdään valtioneuvoston periaatepäätöksessä huumausainepolitiikasta. Huumausaineiden käytön ehkäisy ja vähentäminen on nostettu esiin toimintaohjelman jatkossa tehostettavissa toimissa. Vastaavasti päivityksessä on huomioitu tarve kehittää yleisen kaikille suunnatun ehkäisevän päihdetyön rinnalla kohdennettua ehkäisevää päihdetyötä tiettyjen väestöryhmien paremmaksi huomioimiseksi, samoin tarve tehostaa työtä tiettyihin nouseviin haasteisiin vastaamiseksi (esim. nuuska ja kannabis). Yleisesti ottaen nuuskan käytön ehkäisyä tehdään osana tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön lopettamiseksi tehtävää työtä.

Kuullut asiantuntijat toivat esiin, että jatkossa on tarpeen huomioida systemaattisemmin yhtymäpinnat muihin kansallisiin strategioihin ja ohjelmiin. Tähän tarpeeseen vastataan nyt STM:n päihde- ja riippuvuusstrategialla, jota valmisteltaessa sovittiin päihde- ja riippuvuushaittojen ehkäisyn ja vähentämisen osalta yhteistyöstä keskeisten valtionhallinnon ohjelmien kesken tällä hallituskaudella. Päihde- ja riippuvuusstrategian ohjelmayhteistyötä koskevien linjausten mukaisesti on tehty tarvittaessa päivityksiä yhteistyöstä ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelmaan. Ohjelmayhteistyöstä on tehty erilliset kirjaukset tasa-arvo-ohjelman, mielenterveysstrategian ja itsemurhien ehkäisyohjelman, valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO), lapsistrategian, lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE), työkykyohjelman, liikenneturvallisuusstrategian, väkivallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelman (2020–2025) (Korpilahti ym. 2019) ja koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn ohjelman osalta. Lisäksi ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma kokonaisuudessaan toteuttaa Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen 2030 -valtioneuvoston periaatepäätöksen Hyvät arkiympäristöt -painopisteen ”vähentää päihteiden käytöstä, tupakasta ja pelaamisesta aiheutuvia haittoja ihmisille, heidän läheisilleen ja lähiympäristölleen” -tavoitetta.

On huomioitava, että väliarviointia ja toimintaohjelman päivitystä tehtäessä maailmaa koetteli COVID19-epidemian aiheuttama kriisi- ja poikkeustilanne. Tällä on ollut vaikutuksensa sekä ihmisten hyvinvointiin, terveyteen ja turvallisuuteen että päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöön ja rahapelaamiseen, mikä on heijastunut palveluihinkin (Mäkelä ym. 2020). Esimerkiksi lasten, nuorten ja perheiden palveluissa työskentelevät olivat loppukeväästä 2020 huolissaan päihde- ja mielenterveysongelmien kasvusta sekä vanhempien jaksamisesta perheissä, joissa oli päihteisiin liittyviä haasteita jo ennen poikkeusoloja. Yleisesti ottaen ongelmat ovat jääneet perheen sisäisiksi ja näkymättömiksi,

koska kohtaaminen normaaleissa lasten, nuorten ja perheiden palveluissa vähentyi, eikä havaintoja tuen tarpeista siten normaalisti voitu tehdä. Samaan aikaan mahdollisuudet tukeutua lähipiirin tukiverkostoon vähentyivät. (Hietanen-Peltola ym. 2020.) Lasten, nuorten ja perheiden palveluista lastensuojelussa havaittiin yleisimmin (49 %) päihteiden käyttöön liittyvien kuormittavien tilanteiden kasvaneen vuoden 2019 syksyyn verrattuna, kun lastenneuvolan terveydenhoitajista / lääkäreistä tätä mieltä oli kolmannes (Hakulinen ym. 2020). Vaikutus on heijastunut kunnissa ja alueilla toteutettavaan ehkäisevään päihdetyöhön. Kunnilla on ollut esimerkiksi paineita siirtää resursseja ehkäisevästä työstä akuutteihin COVID-19-torjuntatehtäviin, eritoten sosiaali- ja terveystaloudessa. Nähtäväksi jää palautuuko tilanne ehkäisevän päihdetyön resursoinnin osalta epidemiaa edeltävään aikaan.

Yleisesti ottaen kuulemisista ja kyselyistä nousseet toimintaohjelman painopisteisiin liittyvät tarkennus- ja päivitystoiveet on mahdollisuuksien mukaan huomioitu seuraavissa toimintaohjelman painopisteittäin etenevissä alaluvuissa 4.1–4.6. Vuonna 2015 sovittujen tavoitteiden ja kehittämiskohteiden lisäksi yhteenveto arvioinneista ja niiden pohjalta havaituista tehostamis- ja päivitystarpeista toimintaohjelman toimeenpanoon on koottu painopisteittäin.

Lisäksi käynnissä olevaan sosiaali- ja terveydenhuollon uudistukseen liittyen termejä ja käsitteitä on päivitetty hallituksen sote-lainsäädännöstä antaman esityksen (8.12.2020) mukaisiksi tavoitteissa ja kehittämiskohteissa, mutta huomioiden edelleen sen, että on toimintaohjelman päivityksen aikaan lainsäädäntöprosessi oli vielä kesken.

4.1 Painopiste 1. Ehkäisevän päihdetyön valtakunnalliset, alueelliset ja paikalliset rakenteet ovat kunnossa

Ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevan lain (523/2015) ja toimintaohjelman (STM 2015) keskeisenä tavoitteena on vahvistaa kunnissa ja alueilla tehtävää työtä. Laki määrittää ehkäisevän päihdetyön ohjaus- ja tukirakenteen, jota johtaa kansallisella tasolla STM. THL:n tehtäviin kuuluu kansallinen ohjaus ja kehittäminen koko maassa, kun puolestaan aluehallintovirastojen tehtäviä on ohjata, suunnitella ja kehittää ehkäisevää päihdetyötä omalla toimialueellaan sekä tukea toimialueensa kuntia ehkäisevän päihdetyön toteuttamisessa ja kehittämisessä.

Lain mukaan päihdehaittoja tulisi ehkäistä ja vähentää hyödyntämällä päihteiden käytön ja siitä aiheutuvien haittojen seurantaan sekä toimiviksi todettuja ja hyväksi havaittuja käytäntöjä. Lisäksi laki kehottaa monissa kohdoin tekemään yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Laajimmin toimien yhteensovittamista edellytetään laissa kunnalta, jonka tulisi huolehtia,

että kunnan eri hallinnonalojen toimet sovitetaan yhteen alkoholi- ja tupakkalain valvonnan, poliisin, elinkeinoelämän sekä yleishyödyllisten yhteisöjen ehkäisevän päihdetyön toimien kanssa.

Aiemmissa tutkimuksissa ja suosituksissa on tunnistettu tekijät, joiden voidaan katsoa kuvaavan ehkäisevän päihdetyön perusrakenteita kunnassa (Markkula & Warpenius 2017; Warpenius & Markkula 2018; Markkula ym. 2014; Markkula & Taulu 2020):

- lain mukainen nimetty toimielin, joka vastaa kunnassa tehtävän päihdetyön järjestämisestä (esim. hyvinvointilautakunta)
- monialainen työryhmä, joka käytännössä toteuttaa ehkäisevää päihdetyötä (esim. ehkäisevän päihdetyön työryhmä)
- ehkäisevän päihdetyön koordinaatiosta käytännössä vastaava taho (esim. ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö tai koordinaattori)
- lain mukainen ehkäisevän päihdetyön sisältävä ja sitä ohjaava strategia tai toimintasuunnitelma, kuten esimerkiksi hyvinvointikertomus ja -suunnitelma tai erillinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma.

Meneillään olevassa sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksessa tavoitteena on, että sosiaali- ja terveystalouden palvelujen järjestäminen siirretään kunnilta pääsääntöisesti maakuntiin pohjautuville hyvinvointialueille (pl. Uusimaa). Tämä suunnitelma toteutuessaan tulee muuttamaan kuntien ja alueiden työnjakoa ehkäisevässä päihdetyössä sekä ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevassa laissa kuvattua ohjaus- ja tukirakennetta. Jatkossakin vastuu ehkäisevästä päihdetyöstä tulee kuitenkin säilymään kunnalla, aivan kuten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestäkin.

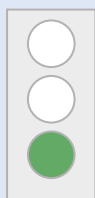
Painopisteessä tavoitteina on, että:

1) ... kunnissa ja alueilla on toimivat ehkäisevän päihdetyön perusrakenteet.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- STM varmistaa EPT-lain ja toimintaohjelman toimeenpanossa toimivat ja niiden tavoitteita tukevat yhteistyö- ja ohjausrakenteet valtakunnallisella ja alueellisella tasolla.
- THL kehittää välineitä, joilla tehostetaan kuntien ehkäisevän päihdetyön organisoimistapoja ja suunnataan painotuksia vastaamaan paikallisen päihdetilanteen tarpeita.
- Kunnat tarkistavat ehkäisevän päihdetyön rakenteet (johtaminen, monialaisen yhteistyön yhteensovittaminen ja suunnittelu) ja tilan suhteessa EPT-lain säännöksiin ja ehkäisevän päihdetyön laatuksikriteereihin sekä tekevät tarvittavat toimet lain toimeenpanon varmistamiseksi.

Miten on edetty tähän mennessä:

Valtakunnan tasolla ehkäisevän päihdetyön osalta ei ole vuosien 2016–2020 aikana toteutettu merkittäviä ehkäisevään päihdetyöhön liittyviä lakiuudistuksia, sillä edellinen sote- ja maakuntauudistus keskeytyi keväällä 2019. Tämä vaikutti maakuntatason ehkäisevän päihdetyön rakenteiden kehittämiseen hidastaen kehittämistyötä osalla alueista.

Kuitenkin syksyllä 2020 alueille ja maakunnille tehdyn selvityksen mukaan jopa noin 80 prosentissa maakuntia tai alueita oli huolehdittu aluetason ehkäisevän päihdetyön koordinaatiosta jollain tavalla. Maakunnista tai alueista suurimmassa osassa (76 %) toimi monialainen työryhmä, jonka tehtäviin ehkäisevä päihdetyö kuului. Vastaavasti lähes kaksi kolmasosaa (62 %) oli sisällyttänyt ehkäisevän päihdetyön maakunnan alueella tehtyyn hyvinvointikertomukseen. (Ks. liite 4, kuvat 2–4).

Kuntien ehkäisevän päihdetyön perusrakenteet ovat vahvistuneet merkittävästi kautta linjan vuodesta 2016. Tuolloisen 35 prosentin sijaan vuonna 2020 kunnista 69 prosentissa oli vahvat ehkäisevän päihdetyön perusrakenteet. Eli aiempaa useammassa kunnassa on 1) lakisääteinen ehkäisevästä päihdetyöstä vastaava toimielin, 2) monialainen ehkäisevää päihdetyötä toimeenpaneva kunnallinen tai seudullinen työryhmä,

3) ehkäisevää päihdetyötä koordinoiva kunnallinen tai seudullinen yhdyshenkilö tai koordinaattori ja 4) ehkäisevän päihdetyön sisältävä toimintaa ohjaava suunnitelma. Kunnissa on lähdetty varautumaan tulevaan sote-uudistukseen siirtämällä työn perustaa pois sosiaali- ja terveydenhuollon vastuulta muille kuntaan jääville hallinnonaloille. (Warpenius & Markkula 2020a, ks. Pekkanen ym. 2020.)

Kuntien ja alueiden ehkäisevän päihdetyön perusrakenteita on tuettu tieto-ohjauksella niin THL:n, aluehallintovirastojen kuin järjestöjenkin toimesta. On muun muassa tuotettu indikaattoritietoa ja tukimateriaalia, viestitty kunta- ja aluetoimijoille ja päättäjille rakenteista, huomioitu teemaa koulutussisällöissä sekä ehkäisevän päihdetyön uutiskirjeessä ja yhdyshenkilötapaamisissa ja aluehallintovirastot ovat lähestyneet kuntia kahdella ohjauskirjeellä rakenteisiin liittyen.

Kuntien ja alueiden tietoperustaisen työn vahvistamiseksi on päivitetty THL:n tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanetiin kuntien päihdeavainindikaattorit niin, että ne paremmin kattavat EPT-lain sisällöt sekä rakennettu niiden rinnalle vastaava indikaattorikonaisuus aluetasolle suunniteltujen hyvinvointialueiden tietopohjaisen työn tueksi. Lisäksi ehkäisevän päihdetyön indikaattoreita on sisällytetty osaksi kuntien ja alueiden hyvinvointikertomuksen minimietosisällöistä tehtyihin ehdotuksiin (THL).

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

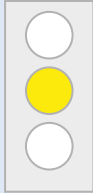
- Huomioidaan ehkäisevän päihdetyön tarpeet sote-uudistusta koskevissa lainsäädäntöuudistuksissa sekä siihen liittyvässä kansallisessa ja alueellisessa ohjauksessa.
- **Uusi avaus:** Sovitaan aluehallintovirastojen työn tueksi yhteiset käytännöt, joilla toimialueilla toteutetaan ehkäisevään päihdetyöhön liittyvää ohjausta.
- Luodaan yhtenevät käytännöt tulevilla rakenteilla tehtävälle tarvelähtöiselle kuntien asiantuntijatuella ja sovitaan tähän liittyen työnjaosta aluehallintovirastojen ja tulevien alueiden kesken.
- **Uusi kehittämiskohde:** Alueille luodaan rakenteet alueellisen ehkäisevän päihdetyön koordinoimiseksi ja suunnittelemiseksi (sote-uudistuksen linjaukset huomioiden).

- Huolehditaan, että ehkäisevän päihdetyön perusrakenteet päivitetään tarvittaessa kunnissa, mikäli sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut sote-uudistuksen myötä siirtyvät hyvinvointialueille.
- Vahvistetaan edelleen järjestöjen keskinäistä yhteistyötä alue- ja paikallistasolla sekä valtakunnallisesti ehkäisevän päihdetyön järjestöverkoston kautta.
- Tuotetaan ja levitetään tutkimustietoa toimivaksi todetuista keinoista sekä ajantasaista tietoa kuntien ja alueiden päihdeoloista (esim. kuntien ja alueiden päihdeavainindikaattorit).
- **Uusi avaus:** Kiinnitetään jatkossa huomiota ehkäisevän päihdetyön laatuun niin rakenteiden kuin eri hallinnonalojen hyväksi todettujen toimien osalta: tuotetaan kuntien ja alueiden ehkäisevän päihdetyön tueksi opas huomioiden soveltuvin osin mielenterveysstrategian linjaukset.
- **Uusi avaus:** Vahvistetaan kansallisessa ja aluehallintovirastojen ehkäisevän päihdetyön ohjauksessa sekä alueilla ja kunnissa tehtävässä ehkäisevässä päihdetyössä ja sen johtamisessa ennakkovaikutusten arvioinnin (ml. sukupuolivaikutusten arviointi) käyttöä. Huomioidaan tässä lapsinäkökulma lapsistrategian linjausten mukaisesti sekä tasa-arvo-ohjelman linjaukset. Tuotetaan tueksi materiaalia alueille ja kunnille.

2) ... kunnat ja alueet ehkäisevät alkoholin, tupakka- ja nikotiini tuotteiden, huumausaineiden ja rahapelaamisen haittoja toimiviksi todetuilla kysyntään ja saatavuuteen vaikuttavilla keinoilla.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- THL kehittää laaja-alaisesti ehkäisevää päihdetyötä sekä ohjaa sitä viranomaisten ja toimijoiden kanssa kohti ohjelmassa asetettuja tavoitteita.
- Aluehallintovirastot ohjaavat ja tukevat kuntien ehkäisevää päihdetyötä kansallisten tavoitteiden mukaisesti.
- Kunnat sisällyttävät ehkäisevään päihdetyöhön ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevan lain mukaisesti alkoholi-, tupakka-, huumausaine- ja rahapelihaittojen ehkäisyn.
- Kunnat perustavat toimintansa suunnittelun käytettävissä olevaan tieteelliseen näyttöön ja hyviin käytäntöihin sekä päihteiden käytön ja siitä aiheutuvien haittojen seurantaan hyödyntäen saatavilla olevaa seurantatietoa.

Miten on edetty tähän mennessä:

Ehkäisevän päihdetyön kansalliset ja alueelliset ohjausrakenteet on varmistettu THL:een ja aluehallintovirastoihin. THL:ssa ehkäisevän päihdetyön resursseja on hieman vahvistettu vuodesta 2015. Kussakin aluehallintovirastossa toimii vaihtelevin resurssein ehkäisevän päihdetyön ohjauksesta, kehittämisestä ja tuesta vastaava. Ehkäisevästä päihdetyöstä vastaavan tehtäviin kuuluu aluehallintovirastosta riippuen muitakin asioita (esim. hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen, lähisuhdeväkivallan ehkäisy).

Kuntien ehkäisevä päihdetyö painottuu edelleen käytännössä lapsiin ja nuoriin sekä alkoholiin ja tupakka- ja nikotiinituotteisiin. Työn kohdentamisessa eri ikäryhmiin ei ole tapahtunut muutosta vuoteen 2016 verrattuna. Sen sijaan kuntien aktiivisuus etenkin tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön ehkäisyssä on kasvanut. Ehkäisevän päihdetyön toimista vahvimmin kunnissa näkyvät oppilaitoksissa (ml. päihdekasvatus) ja vapaa-ajan ympäristöissä tehdyt toimet. Sen sijaan paikalliseen saatavuuden vähentämiseen liittyvät toimet näkyvät toistaiseksi heikommin kuntien työssä ja toimintaa ohjaavissa suunnitelmissa. Päihdetilanteen ja ehkäisevän päihdetyön toimien seuranta on yleistynyt vuodesta 2016 vuoteen 2020, mutta tilanne vaihtelee paljon alueittain. Päihdetilanteesta ja kunnan ehkäisevän päihdetyön toimista kuntalaisille ja päättäjille tiedotti säännöllisesti vain noin joka toinen kunnista. (Warpenius & Markkula 2020b.)

Kunnat ovat pääsääntöisesti tyytyväisiä THL:ltä, aluehallintovirastoilta ja järjestöiltä saamaansa tukeen ehkäisevässä päihdetyössä (ks. liite 3). Kuntien ohjauksessa ja asiantuntijatuessa (ml. uutiskirjeet, koulutukset, aluehallintovirastojen yhdyshenkilöpäivät) on huomioitu toimintaohjelman tavoitteet (ml. suositellut keinot ja kaikki aihealueet) erillisen työsuunnitelman mukaisesti. Aluehallintovirastot ovat viestineet alueille sote-uudistuksen kulloistenkin suunnitelmien pohjalta ehkäisevästä päihdetyöstä sekä tarjonneet ehkäisevän päihdetyön sisältöjä alueiden toiminnan suunnitteluun (esim. hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat). THL on tehnyt tieto-ohjausta verkostojen kautta sekä tuottanut ja välittänyt tutkimus-, tilanne- ja seurantatietoa sekä materiaalia ammattilaisten työn tueksi. Kuntien ja alueiden hyvinvointikertomusten minimitietosisällöt (ml. ehkäisevä päihdetyö) on viety Kuntaliiton ylläpitämään sähköiseen hyvinvointikertomukseen.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Vahvistetaan haitallisen rahapelaamisen sekä lääkkeiden väärinkäytön sisältöjen näkymistä kuntien ja alueiden ehkäisevässä päihdetyössä.
- Varmistetaan, että ehkäisevää työtä kunnissa ja alueilla tehdään jatkossa kaikille ikäryhmille, kiinnittäen erityistä huomiota työikäisiin ja iäkkäisiin.
- Tuetaan kuntien ja alueiden tietojohtamista ja hyvinvointikertomustyön laadukkuutta ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta tuottamalla seurantatietoa, kehittämällä tilastointia, seurantamittareita (esim. huumeet, rahapelaaminen, päihtymys tapaturmien ja väkivallan taustalla, ehkäisevän päihdetyön toimet) ja niiden tulkintaa. Viestitään laadukkaasti työn sisällöistä ja hyvistä käytännöistä ehkäisevän päihdetyön huomioimiseksi kokonaisuudessa, eli tilannekuvauksen lisäksi tavoitteissa ja toimissa.
- **Uusi avaus:** Kuvataan mitä on suunnitteilla olevissa aluerakenteissa tehtävä laadukas ehkäisevä päihdetyö sekä mahdollistetaan vertaiskehittäminen niin kunnissa kuin alueilla.
- **Uusi avaus:** Tarjotaan tukea Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman tavoitteiden edistämiseksi sosiaali- ja terveystoimissa toimiville päihdetyön kehittäjille.
- **Uusi avaus:** Tiivistetään soveltuvin kohdin ehkäisevän päihdetyön ja mielenterveyden edistämisen yhteistyötä kuntien ja alueiden toiminnan suunnittelussa ja seurannassa sekä toimivaksi todettujen toimien toimeenpanossa (esim. ongelmien varhainen tunnistaminen ja tuki, vanhemmuuden tuen mallit, työpaikkojen ja oppilaitosten hyvinvointityö) huomioiden mielenterveysstrategian linjaukset.

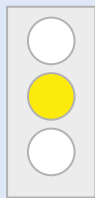
3) ... yhteistyö toimii paikallisella, alueellisella ja valtakunnallisella tasolla eri hallinnonalojen toimijoiden, alkoholi- ja tupakkavalvonnan ja poliisin välillä

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Aluehallintovirastot varmistavat poikkihallinnollisen yhteistyön ja sen, että ehkäisevää päihdetyötä käsitellään alueellisessa yhteistyöryhmässä.

- Kunnat varmistavat päihdehaittoja ehkäisevän yhteistyön järjestöjen ja muiden yleishyödyllisten yhteisöjen, alkoholi- ja tupakkalain valvonnan sekä poliisin kanssa.
- Kunnat tarjoavat asukkaille osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia päihdehaittojen ehkäisyyn liittyvissä asioissa (esim. päihdeforumit, päihdetilannekyselyt ja lupalausunnot).

Miten on edetty tähän mennessä:

Kaikissa aluehallintovirastoissa toimii poikkihallinnollinen ehkäisevää päihdetyötä edistävä yhteistyöryhmä joko aluehallintoviraston toimialueella tai aluehallintoviraston sisällä. Joissakin aluehallintovirastoissa toimii erikseen molemmat edellä mainitut ryhmät. Näin varmistetaan monialaisuus toimialueella tehtävässä ohjauksessa, kehittämisessä ja tuessa.

Ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevassa laissa kuvatussa yhteistyössä kunnan eri hallinnonalojen, poliisin, alkoholi- ja tupakkalain valvonnan, elinkeinotoimijoiden sekä yleishyödyllisten yhteisöjen kanssa näyttää kuntakyselyn mukaan olevan edelleen kehitettävää, etenkin alkoholi- ja tupakkalain valvonnan ja elinkeinotoimijoiden kanssa (Warpenius & Markkula 2020a).

Systemaattista tietoa kuntien ehkäisevässä päihdetyössä käyttämistä asukkaiden osallistamisen keinoista tai osallistamisen aktiivisuudesta ei ole saatavilla. Se tiedetään, että arviolta 2,72 miljoonaa suomalaista asuu kunnassa, jossa toteutetaan Pakka-toimintaa ja hyödynnetään keinoja kuntalaisten osallistamiseksi, eli esimerkiksi päihdeforumit, päihdetilannekyselyt ja uusien anniskelulupien arviointiin koostettavia paikallisia lupalausuntoja (Warpenius & Markkula 2018). Vuonna 2020 kunnista 21 prosenttia ilmoitti edistävänsä lupalausuntomallia työssään ja/ tai toimintaa ohjaavissa suunnitelmissaan (Warpenius & Markkula 2020b). Valviran tietojen mukaan vuonna 2020 17 kuntaa oli hakenut tunnukset anniskeluun liittyvien kunnan lausuntojen sähköistä kirjaamista varten. Kuntien lausuntojen antamista on tuettu THL:n ja Valviran yhteistyössä tehdyllä julkaisulla (THL 2017a).

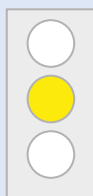
Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Kehitetään edelleen keinoja alkoholi- ja tupakkalakien valvonnan keskinäisen yhteistyön sekä kuntayhteistyön lisäämiseksi ehkäisevässä päihdetyössä.
- Tuetaan uusien anniskelulupien myöntämiseen liittyvän lupalausuntomallin käyttöönottoa sekä poliisin anniskeluun liittyvien häiriötilanteiden ilmoittamista sen jälkeen, kun ne on päivitetty Valviran ja aluehallintovirastojen Alkoholielinkeinorekisteriin (Allu) (käyttöön v. 2021). Tiedotetaan tässä yhteydessä kuntalaisten mahdollisuudesta antaa lausuntoja kuntalausunnon lisäksi.
- Kuvataan keinot osallistaa kuntalaisia ehkäisevään päihdetyöhön huomioiden mielenterveysstrategian linjaukset.
- **Uusi avaus:** Lisätään yhteistyötä ehkäisevässä päihdetyössä kuntien ja sote-uudistuksessa suunniteltujen hyvinvointialueiden sekä yleishyödyllisten yhteisöjen kesken, ja kuvataan konkreettiset esimerkit yhteistyön tekemisen mahdollisuuksista (ml. erikokoisten kuntien tilanteen huomiointi).
- **Uusi avaus:** Kehitetään edelleen kuntien ehkäisevässä päihdetyössä tekemää yhteistyötä poliisin kanssa mm. osana turvallisuussuunnittelua ja arjen turvallisuutta poliisin ennalta estävä toiminta ja sen keskeiset työmuodot huomioiden.

4) ... paikallisella ja alueellisella tasolla työtä tehdään päihdehaittojen vähentämiseksi saatavuuden sääntelyn keinoin myös elinkeinotoimijoiden kanssa (ml. rahapelihaittojen ehkäisy)

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Kunnat laajentavat ehkäisevää päihdetyötään elinkeinotoimijoiden kanssa tehtävään yhteistyöhön huomioiden tässä erityisesti alkoholin, tupakkatuotteiden ja rahapelien saatavuuteen vaikuttavat toimet.

Miten on edetty tähän mennessä:

Lakisääteinen elinkeinoyhteistyö ehkäisevässä päihdetyössä on kunnissa edelleen harvinaista mitä tulee niiden osallistumiseen monialaisiintyöryhmiin tai ylipäätään yhteistyön tekemiseen. Kunnista reilu kymmenesosa on tehnyt erittäin tai melko paljon yhteistyötä vähittäismyynnin kanssa ja seitsemän prosenttia anniskelun kanssa. (Warpenius & Markkula 2020a.)

Elinkeinoyhteistyön tekeminen painottuu vahvasti Pakka-toimintaa toteuttaviin kuntiin (Warpenius & Markkula 2018).

THL on tuottanut verkkosivuilleen yhteistyössä valtakunnallisen Pakka-kehittäjäverkoston kanssa kuntien työn tueksi kuvauksia elinkeinoyhteistyöhön soveltuvista toimintamalleista (esim. ostokokeet vähittäismyyntiin ja anniskeluun, asiakasarvioinnit anniskeluun, skarpina kassalla & vastuullinen anniskelu -koulutuspaketit, festariPakka-malli, päihdetilannekysely) sekä tuonut esiin elinkeinon näkökulmasta yhteistyön etuja erilaisissa materiaaleissa (ks. THL, Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihe sivut, Ehkäisevä päihdetyö > Pakka-toimintamalli ehkäisevään päihdetyöhön).

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Aktivoidaan elinkeinotoimijat ehkäisevään päihdetyöhön tuomalla esiin aiempaa vahvemmin yhteistyön hyötyjä (ml. kunnan monialaiset ehkäisevää päihdetyötä toimeenpanevat työryhmät) sekä madaltamalla kuntien kynnystä elinkeinoyhteistyöhön.

4.2 Painopiste 2. Haitoista viestitään tutkittuun tietoon perustuen yksilöiden valintojen ja sosiaali- ja terveystieteiden tueksi

Väestön terveyttä edistäviä valintoja voidaan osaltaan tukea lisäämällä tietoutta päihteiden, tupakka- ja nikotiinutuotteiden sekä rahapelaamisen haitoista. Viestintä voi oikein toteutettuna lisätä tietoa käyttöön liittyvistä riskeistä ja haitoista sekä riskien vähentämisen

ja avun saannin mahdollisuuksista (EMCDDA 2019). Haaste, johon laadukkaalla tietoperustaisella viestinnällä tulisi vastata, on, että esimerkiksi suurin osa alkoholinkäyttäjistä, joilla on korkea pitkäaikaisten terveyshaittojen riski, pitää itseään kohtuukäyttäjinä. Toisaalta kuitenkin korkean riskin käyttäjistä 40 prosenttia oli edellisen vuoden aikana yrittänyt vähentää käyttöönsä, joko siinä onnistuen tai epäonnistuen. Tätä tarvetta esimerkiksi oman alkoholin käytön hallintaan voitaisiin tukea levittämällä tietoa käytön riskitasoista ja toteuttamalla väestöviestintää alkoholin terveyshaitoista. (Warpenius ym. 2016.)

Viestintä on keino edistää päätöksentekijöiden ymmärrystä uusista ehkäisevän päihdetyön keinoista, politiikkatoimista tai sääntelykeinoista. Toisaalta se on yhtä lailla tärkeää siinä vaiheessa, kun jokin olennainen päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden tai rahapeliin kysyntää ja saatavuutta vähentävä toimi on saatu toimeenpantua. Näin voidaan edistää päihteisiin liittyvien uskomusten, asenteiden ja normien muuttamista ja lisätä päätöksentekijöiden ymmärrystä toimivaksi todetuista keinoista. (Ks. EMCDDA 2019.)

Useiden eri viestintäkanavien hyödyntäminen, samanaikainen viestintä valtakunnallisesti, alueellisesti ja paikallisesti sekä kohdejoukon osallistaminen kannattaa huomioida viestintää suunniteltaessa. (Ks. EMCDDA 2019.)

Painopisteessä tavoitteina on, että:

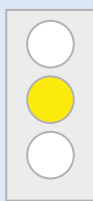
1) ... väestön tietoisuus alkoholin, tupakkatuotteiden, huumausaineiden ja rahapelaamisen haitoista ja riskeistä sekä niiden ehkäisemisen keinoista lisääntyy.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Lisätään viestintää erityisesti seuraavista aiheista:
 - itsearviointi- ja oma-apuaineistot sekä vertaistuen saatavuus
 - alkoholinkäyttö ja tupakointi kroonisten kansansairauksien riskitekijöinä ja vaikuttavat väestötason ehkäisykeinot
 - alkoholin haitat ja haittariskien vähentäminen
 - alkoholijuomat ja painonhallinta
 - tupakoinnin terveysriskit ja lopettamisen hyödyt
 - nuuskan ja sähkösavukkeiden haitat
 - muuntohuumeisiin, päihdyttäviin lääkkeisiin ja kannabiksen käyttöön liittyvät riskit

- rahapelaamisen riskit, riskipelaamiseen vaikuttavat tekijät ja riskien vähentäminen
- sekakäytön riskit

Miten on edetty tähän mennessä:

Väestöviestintä on jatkuvaa toimintaa ja vahvasti järjestöveitoista tiettyjen teemojen osalta (esim. alkoholin käyttöön liittyvät terveysriskit). Väestöviestintää on toteutettu moninaisia kanavia hyödyntäen (mm. verkkosivut, materiaalit, someviestintä, viestintäkampanjat). Haasteena on, että osittain rahoituksellisistakin syistä viestintä ei ole pitkäjänteistä tai jatkuvaa tietyn teeman esilläpitoa, vaan yksittäisiä avauksia tai kampanjoita. Viestinnän vaikuttavuuden parantamisen näkökulmasta toistuvuus, riittävä näkyvyys ja parhaiten soveltuvien kanavien valinta olisi kuitenkin olennaista. Itsearviointi- ja oma-apuaineistoa tuottavat useat eri toimijat, myös digitaalisena.

Väliarvioinnin perusteella toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Kootaan tietoa aihekohtaisista itsearviointi- ja oma-apuaineistoista sekä viestitään niistä sekä kansalaisille että palveluntuottajille.
- **Uusi avaus:** Hyödynnetään ehkäisevissä palveluissa aktiivisesti digitaalisia itsearviointi- ja oma-apuaineistoja sekä kehitetään riskien tiedostamiseen ja käytön ja pelaamisen vähentämiseen tai lopettamiseen motivoivia digitaalisia interventioita ja palveluita huomioiden asiakkaiden erilaiset tarpeet.
- Viestitään monikanavaisesti ja vaikuttavin keinoin alkoholin käytön (esim. painonhallinta, tapaturma- ja syöpäriski), lääkkeiden väärinkäytön sekä nuuskan käytön haitoista.
- Valistetaan ja tiedotetaan lääkkeiden sekä niiden, alkoholin ja huumeiden yhteisvaikutuksista ajokykyyn yhteistyössä liikenneturvallisuusstrategian kanssa.
- **Uusi avaus:** Vähennetään kansalaisille ja sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille suunnatulla viestinnällä päihteiden käyttöön ja rahapelaamiseen liittyvää kielteistä leimaa huomioiden mielenterveysstrategian tavoitteet.

2) ... viestintä tukee sosiaali- ja terveystieteistä päätöksentekoa päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen vähentämiseksi.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Luodaan yhteistyössä ehkäisevän päihdetyön viestintään eettiset ohjeistukset.
- Järjestöt viestivät aktiivisesti vaikuttaen osaltaan päihdepoliittiseen keskusteluun rahapelipolitiikka huomioiden ja toimivat julkisessa keskustelussa hyvinvointi- ja terveystieteiden näkökulmaa painottaen.

Miten on edetty tähän mennessä:

Myös päättäjiin kohdistuva viestintä on jatkuvaa toimintaa, vaikkakin lainsäädännön muutokset ja vaalit ovat olleet niitä kohtia, joissa viestintää on tehostettu. Alkoholilain uudistukseen liittyen eri tahot viestivät aktiivisesti eri kanavia hyödyntäen myös suoraan päättäjille pyrkien tuomaan esiin toimivaksi todettuja väestötason politiikkakeinoja ja riskejä, jotka liittyvät niiden heikentämiseen.

Kunta- ja eduskuntavaaleihin liittyen järjestöissä tehtiin kampanjointia ja ulostuloja ehkäisevän päihdetyön teemoilla (esim. EHYTin #alkoholityöllistä -somekampanja, joka tavoitti viidessä päivässä noin 950 twiitillä keskimäärin 78 315 ihmistä / pvä keväällä 2016).

Rahapelihaittojen ehkäisyssä hyödynnettiin onnistuneesti viestintää poliittiseen päätöksentekoon vaikuttaessa. Puhutaan rahapelaamisesta -verkosto teki vetoituksen eettisen rahapeliuutisoinnin puolesta vuonna 2016 ja vuonna 2018 ensin Seura-lehdessä julkaistu artikkeli käynnisti aktiivisen keskustelun Veikkauksen rahapeliautomaattien sijoittamisen painottumisesta pienempituloisille asuinalueille. Rahapelaamisen ikärajavalvonnasta tehtiin onnistuneita ulostuloja niin paikallisesti kuin valtakunnankin tasolla. Laaja yhteiskunnallinen keskustelu osaltaan myötävaikuttanut Veikkauksen tekemään uudistukseen, joka edellyttää hajasijoitetuilla rahapeliautomaateilla pakollista tunnistautumista.

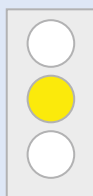
Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Koostetaan tietoa vaikuttavista viestinnän keinoista ja tehostetaan niillä viestintää politiikkakeinoista esimerkiksi väestötasolla alkoholin kulutuksen vähentämiseksi ja tupakka- ja nikotiinutuotteiden käytön lopettamiseksi.
- Laaditaan ehkäisevän päihdetyön viestinnän eettiset ohjeistukset ja huomioidaan ne kunnissa ja alueilla tehtävässä viestinnässä.
- Päivitetään Puhutaan rahapelaamisesta -verkoston vetoomus eettisen rahapeliuutisoinnin puolesta.

3) ... viestinnällä osaltaan tuetaan alkoholin, tupakkatuotteiden, huumausaineiden ja rahapeliin kysyntää ja saatavuutta sääteleviä toimia.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Viestintää tulisi kohdentaa erityisesti:
 - nuorille naisille raskaudenaikaisen alkoholinkäytön ja tupakoinnin riskeistä
 - nuorille aikuisille, muun muassa opiskelun aloittaville, alkoholin käytön riskeistä
 - ikääntyville ikääntymisen vaikutuksista alkoholinkäytön riskeihin sekä alkoholin ja lääkkeiden yhteisvaikutuksista
 - tupakoiville vieroitusmahdollisuuksista, erityisesti sähköisistä vieroituksen tukipalveluista
 - mielenterveyskuntoutujille, erityisesti tupakasta vieroituksen tukipalveluista
 - päihde- ja rahapeliongelmissa kärsivien läheisille oman hyvinvoinnin tueksi tietoa mm. vertaistuen saatavuudesta ja ongelmien luonteesta
 - maahanmuuttajille päihdepalveluiden saatavuudesta.
- Järjestöt vaikuttavat kansalaisten asenteisiin ja päihteiden käyttöön viestinnällisin keinoin (esim. kampanjat, sosiaalinen media, oppimispelit, vertaistukiryhmät, materiaalit).

Miten on edetty tähän mennessä:

Järjestöt ovat aktiivisesti viestineet eri kohderyhmille.

Raskaana olevien päihteiden käytön riskeistä on viestitty mm. kansainvälisenä FASD-päivänä vuosittain ja viestitetty myös raskaanaolevien päihdehoidon mahdollisuuksista.

Opiskelijoille suuntautuvaa viestintää toteutetaan mm. EHYTin korkeakouluille suunnatun Kupla-hankkeen kautta. Ikääntyvien alkoholinkäyttöön liittyviä riskejä on tuotu esiin eri järjestöjen tuottamissa materiaaleissa. Lisäksi se oli Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkoston Ehkäisevän päihdetyön viikon teemana vuonna 2017. Filha ry koordinoi mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivien tupakoinnin lopettamisen tukemisen kärkihanketta (MITU) vuosina 2017–2018 (ks. Filha, MITU-hankkeen verkkosivut). Hankkeessa tuotettiin sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille erilaista materiaalia ja verkkokoulutus. EHYTin ja järjestökumppaneiden yhteisessä Änni-hankkeessa luotiin kulttuurisensitiivinen ja tiettyjen maahanmuuttaja-

ryhmien osallisuutta edistävä malli vanhemmille ja ammattikasvattajille sekä nostettiin esiin päihteiden käytön puheeksiottoa. Hankkeen pohjalta syntyi uusi HADIYA-hanke somalin- ja arabinkielisille.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Kiinnitetään viestinnällisesti huomiota raskauden aikaiseen alkoholin käyttöön ja tupakointiin riskiryhmien tavoittamiseksi (ml. vielä raskautta suunnittelemattomat nuoret).
- **Uusi avaus:** Huomioidaan nuorille aikuisille kohdennetussa viestinnässä eri huumausaineiden käytön vaikutukset sekä kokeiluun ja yhdistelmäkäyttöön liittyvät riskit.
- **Uusi avaus:** Lisätään ja kehitetään edelleen eritoten nuorten vanhemmille sekä täysi-ikäisyyden kynnyksellä oleville nuorille suunnattua viestintää alkoholin ja tupakka- ja nikotiinituotteiden sosiaalisen saatavuuden vähentämiseksi kiinnittäen erityistä huomiota nuuskaan.

4.3 Painopiste 3. Riskikäyttö ja haitat tunnustetaan sekä tukea tarjotaan varhaisessa vaiheessa

Alkoholin riskikäytön, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja huumausaineiden käytön ja haitallisen rahapelaamisen puheeksiotto sekä riskikäytön ja -pelaamisen vähentämiseen ohjaava lyhytneuvonta (mini-interventio) ovat tärkeä osa peruspalveluita, joiden käyttöä tulee lisätä eri-ikäisten palveluissa, joista tulee tiedottaa ja joiden tueksi tulee olla tarjolla työkaluja ja koulutusta. Esimerkiksi alkoholin ongelmakäytön mini-interventio on laajalti tutkittu ja kustannusvaikuttavaksi todettu menetelmä (ks. esim. Duodecim 2018).

Varhaista huolta herättävän päihteiden käytön tunnistamista voi tehdä ja tukea tarjota muuallakin kuin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Esimerkiksi nuorisotyö, poliisi ja syyttäjät kohtaavat työssään usein päihteitä kokeilevia ja käyttäviä tai muilla tavoin oireilevia, joiden käyttöön ja muihin elämänhallinnan haasteisiin voidaan vielä varhaisessa vaiheessa tarttua oikealla tuella ja ohjauksella. Etsivällä ja jalkautuvalla työllä voidaan tavoittaa ja kohdata esimerkiksi nuoria tai iäkkäitä ennen riskikäyttäytymisen, muiden elämänhallinnan haasteiden tai oirehtimisen muuttumista päihteisiin tai rahapelaamiseen liittyväksi ongelmaksi. Moni nuori käy armeijan tai siviilipalveluksen, joissa kummassakin on mahdollisuuksia sekä tunnistaa päihteisiin, tupakka- ja nikotiinituotteisiin sekä rahapelaamiseen liittyvä riskikäyttäytyminen varhain ja ohjata tuen piiriin että tukea toimia esimerkiksi liikenteen päihteettömyyden edistämiseksi.

Varhaisen tunnistamisen ja tuen toimet sijoittuvat päihdetyön ehkäisyyn ja hoidon jatkumolla niiden yhdyspinnalle riskiehkäisyyn toimiin. Onkin erityisen tärkeää esimerkiksi mini-interventio edistämiseksi varmistaa, että palveluketjut riskikäytön ja ongelmien tunnistamisesta tuen kautta tarvittaessa hoitoon ovat sujuvia eri palveluissa. Painopiste on soite-uudistusta suunniteltaessa ja edistettäessä erityisen ajankohtainen, koska uudistuksen tavoitteena on siirtää painotusta raskaista palveluista ennaltaehkäisyyn. Digitaalisilla interventioilla voidaan tukea motivaatiota muutokseen, tavoitteiden asettamista ja omaseuranta sekä tarjota sosiaalista tukea, eli ne kannattaa huomioida osana ehkäisevän työn ja palvelukokonaisuuksien asiakaslähtöistä kehittämistä (ks. THL:n asiantuntijaryhmä 2020).

Vastaavasti COVID-19-epidemia vaatii erityisesti huomion kiinnittämistä varhaiseen tunnistamiseen ja tukeen sekä sen varmistamiseen poikkeusoloissa sekä niitä purettaessa. Ongelmat ovat osalla paitsi kärjistyneet niin voivat vielä aiempaakin herkemmin jäädä piiloon palveluissa tapahtuvan normaalin kohtaamisen vähennyttyä (ks. esim. Mäkelä ym. 2020; Hietanen-Peltola ym. 2020; Hakulinen ym. 2020).

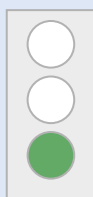
Tavoitteena sosiaali- ja terveystaloudessa sekä soveltuen muissa palveluissa:

1) ...tunnistetaan alkoholin, tupakkatuotteiden ja huumausaineiden käyttöön ja rahapelaamiseen liittyvät riskit ja osataan tukea asiakasta riittävän varhaisessa vaiheessa

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

Järjestöt tarjoavat kansalaisille päihteiden käytön (ml. tupakka- ja nikotiinituotteet ja rahapelaaminen) itsearviointin ja oman avun tueksi välineitä ja vertaistukea (esim. vertaistukiryhmät, kohtaamispaikat, auttavat puhelimet).

Miten on edetty tähän mennessä:

A-klinikkasäätiön Päihdelinkin oma-apu-sivustot ovat laajassa käytössä, ja kävijämäärät ovat nousussa. Esimerkiksi oma-apusivustoilla on ollut vuonna 2019 noin 440 000 katselukertaa (vrt. vuonna 2016 n. 155 000). EHYT on kehittänyt Ottomitta-sovelluksen alkoholin käytön seurantaan, ja sitä on ladattu noin 20 000 kertaa. EHYT on pitänyt vuosittain Ensihuoli -koulutuksia läheisten valmiuksien lisäämiseksi päihteiden käytöstä tai pelaamisesta syntyneen huolen puheeksi ottamisesta sekä tarjonnut mahdollisuuden päihteettömään toimintaan Elokolo-kohtaamispaikoissa. Elokolo-toimintaa on järjestetty viidellä paikkakunnalla kuudessa toimipisteessä, joissa käy vuosittain noin 50 000 kävijää. Lisäksi Elokolo toimii verkossa (E-Elokolo) tarjoten mahdollisuutta keskustella chatissa. EHYTin Päihdeneuvontapuhelin toimii 24 tuntia vuorokaudessa sekä kansalaisten että ammattilaisten apuna, mikäli on tarvetta keskustella omasta tai läheisen alkoholin, huumeiden tai lääkkeiden käytöstä.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

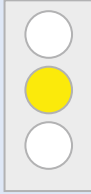
- **Em. kehittämiskohteen tarkennus:** Myös muut toimijat tarjoavat erilaisia oma-apuun ja vertaistukeen liittyviä digitaalisia interventioita, tietoa ja tukea (esim. Mielenterveystalo).
- **Uusi kehittämiskohde:** Huomioidaan aktiivisemmin kannabiksen ja muiden huumausaineiden käytön tunnistaminen palveluissa ja edistetään siihen liittyvien menetelmien arviointia ja ammattilaisten osaamista (ml. kunnioittava kohtaaminen ja kielteisen leiman vähentäminen).

- **Uusi kehittämiskohde:** Vahvistetaan varhaisen tunnistamisen toimia kunnan ja sosiaali- ja terveyspalveluiden yhdyspinnoilla kuvaamalla niillä tehtävä ehkäisevä päihdetyö sekä palvelupolut puheeksiotosta hoitoon.
- **Uusi avaus:** Kootaan päihteisiin, tupakka- ja nikotiinituotteisiin ja rahapelaamiseen liittyviä itsearviointi- ja oma-apumateriaaleja selkeäksi kokonaisuudeksi myös THL:n Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aiheisuille ammattilaisten puheeksioton tueksi.

2) ...toteutetaan systemaattisesti lyhytneuvontaa alkoholin riskikäytön, huumausaineiden käytön ja haitallisen rahapelaamisen vähentämiseksi ja tarjotaan tupakkavieroitusta kaikille tupakoitsijoille

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Yhtenäisten järjestämissopimusten tueksi määritetään palvelukohtaiset toimintakäytännöt:
 - alkoholi-, huumausaine- ja rahapelihaittojen riskien ja tupakkatuotteiden käytön tunnistamiseksi
 - lyhytneuvonnan ja tupakkavieroituksen tarjoamiseksi
 - tarpeenmukaiseen hoitoon ohjaamiseksi
 - tiedon kirjaamiseksi koskien alkoholin, tupakkatuotteiden ja huumausaineiden käyttöä ja rahapelaamista sekä niihin liittyviä toimenpiteitä (esim. asiakas- ja potilastietojärjestelmiin).
- Varmistetaan päihdeasioista vastaavan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisen tuki ja konsultaatio kaikissa sosiaali- ja terveyspalvelupisteissä, joissa lyhytneuvontaa (mini-interventiota) toteutetaan.
- Lisätään alkoholin mini-intervention yhteydessä psyykkisen kuormittuneisuuden tai masennuksen arviointeja sekä päihde- ja mielenterveysongelmien vuoksi hoitoon hakeutuvien rahapeli-riippuvuuden seulontoja ja tupakkatuotteista vieroituspalvelujen tarjoamista.

Miten on edetty tähän mennessä:

Vuonna 2018 edellisen hallituksen sote- ja maakuntauudistuksen valmistelun keskeydyttyä osa painopisteen toimista jäi odottamaan nykyisen hallituksen linjauksia. Vuonna 2020 hallitus linjasi jatkavansa sote-uudistusta niin, että sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäminen siirtyisi kunnista 22 hyvinvointialueelle. Muutosta tuetaan muun muassa Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus-ohjelmalla ja rakenneuudistusta tukevalla alueellisen valmistelun ohjelmalla, joiden kautta on suunnattu valtionavustusta alueille.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa on edelleen kehitettävää mitä tulee päihteisiin, tupakka- ja nikotiini tuotteisiin ja rahapelaamiseen liittyvään varhaiseen tunnistamiseen ja mini-interventioon. Esimerkiksi ikäryhmittäinen alkoholin käyttöä kartoittava mittari oli vuonna 2018 yhteisesti kirjatun käytännön mukaisesti käytössä vain 39 prosentissa terveyskeskuksia lääkärin vastaanotolla ja vastaavasti 65 prosentissa terveydenhoitajan / sairaanhoitajan vastaanotolla. Tilanne ei ohjeistusten suhteen ole vuodesta 2016 kehittynyt myönteiseen suuntaan, vaan pikemminkin päinvastoin. (Ks. liite 5, kuvio 5). Vuonna 2020 tehdyn kuntakyselyn mukaan kirjallinen ohjeistus kaikkien eri riippuvuusongelmien puhekesiötosta ja mini-interventiosta oli tehty aktiivisimmin koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoon sekä äitiys- ja lastenneuvoloihin (42–45 %). Sen sijaan terveyskeskuksille, työttömien terveyspalveluille ja aikuissosiaalityöhön kirjallinen ohjeistus oli tehty edellä mainittuja harvemmin. (Warpenius & Markkula 2020a.)

Itse puhekesiöiden ja mini-intervention systemaattisuuden lisäksi haasteita on niiden rakenteisessa kirjaamisessa: esimerkiksi vuonna 2020 joulukuun puoleenväliin mennessä Avohilmon perusterveydenhuollon tilastoon oli kirjattu koko maassa yhteensä vain 9 693 päihneiden / tupakan käytön strukturoitua kartoitusta ja 1 524 näihin liittyvää mini-interventiota (ks. liite 5, kuvat 6–7). Ilman tietoa tehdystä työstä, ehkäisevää toimintaa on haastavaa johtaa, etenkin muuttuvissa sote-palvelurakenteissa.

Terveyskeskuksista 94 prosentissa oli vuonna 2018 käytettävissä päihdehoitajan / työntekijän erikoisosaamista joko omana toimintana tai ostopalveluna. Vastaava osuus tupakasta vieroitukseen erikoistuneen hoitajan osalta oli 68 prosenttia. Osuudet ovat kasvaneet vuodesta 2016.

(THL 2018; THL 2016.) Siitä ei ole tietoa missä määrin päihdehoitajat / päihdetyöntekijät ovat toimineet tukena varhaisessa tunnistamisessa ja mini-interventiossa.

Duodecimin Käypä hoito -suositukset koskien alkoholiongelmaisen hoitoa (2018), huumeongelmaisen hoitoa (2018) sekä tupakasta vieroitusta (2018) on päivitetty ohjelmakauden aikana, ja niiden sisältöjä on hyödynnetty THL:n tieto-ohjauksessa. Lisäksi Palveluvalikoimaneuvosto (PALKO 2020) teki vuonna 2020 suosituksen liittyen tupakoinnin lopettamisen tuen lisäämiseksi elintapaohjauksessa. Eri päihdeiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja rahapelaamisen varhaiseen tunnistamiseen ja tukeen liittyen on ammattilaisten työn tueksi tuotettu THL:ssa materiaaleja sekä verkkosivut (ks. lisää www.thl.fi/puheeksiotto). Rahapelaamisen puheeksiotosta, tunnistamisesta ja lyhytneuvonnasta on koottu ammattilaisille tukiaineisto (Björkenheim ym. 2019). EHYT on edistänyt kahden kysymyksen rahapelaamisen puheeksiottamisen mallia (2K) esimerkiksi koulutuksin ja materiaalein. Iäkkäiden rahapelaamiseen liittyen EHYT on julkaissut ja päivittänyt Eläke pelissä -tukiaineiston (EHYT 2017). Järjestöistä muun muassa EHYT ja YAD ovat tuottaneet materiaalia ja mallin nuorten kannabiksen käytön puheeksiottamiseen osana vuonna 2020 päättynyttä kannabishanketta.

Puheeksioton ja mini-intervention rakenteisen kirjaamisen edistämiseksi THL:n koodistopalvelimelle ja hoitoilmoitusrekisteriin on tehty erilliset toimenpidekoodit alkoholin, tupakka- ja nikotiinituotteiden, kannabiksen ja muiden huumeiden sekä rahapelaamisen kartoittamista ja mini-interventiota varten sekä näiden rakenteisesta kirjaamisesta on ohjeistettu (ks. www.thl.fi/puheeksiotto; Kesänen & Strand 2020). Lisäksi Päijät-Hämeen pilottilueella alkoholin riskikäytön tunnistamisen ja mini-intervention rakenteista kirjaamista avosairaanhoitossa sekä erikoissairaanhoidon poliklinikoilla ja vuodeosastoilla on edistetty tunnistamalla kirjaamisen esteitä ja luomalla malli rakenteiselle kirjaamiselle. Päijät-Häme on kokemustensa pohjalta koonnut raportin (Leimio 2019) ja jatkanut rakenteisen kirjaamisen kehittämistä uusissa palveluissa sekä eri substansseissa (rahapelaaminen, masentuneisuus ja lähisuhdeväkivalta).

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

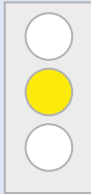
- Tuetaan sosiaali- ja terveyspalveluissa tehtävää yhdenmukaista alkoholin riskikäytön, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja huumausaineiden käytön sekä haitallisen rahapelaamisen tunnistamista ja mini-interventiota tuottamalla tukiaineistoa, kuten palvelukohtaiset esimerkit prosessi- ja minimisisältökuvauksista.
- Huomioidaan prosessi- ja minimisisältökuvauksissa digitaalisten interventioiden mahdollisuudet täydentävinä palveluina, ongelmien yhteenkietoutuneisuus sekä yhteys psyykkiseen kuormittuneisuuteen ja masentuneisuuteen, jotta asiakasta / potilasta voidaan tukea tarvelähtöisesti ja kokonaisuutena.
- **Uusi avaus:** Tehdään sosiaali- ja terveyspalveluissa prosessi- ja minimisisältökuvauksen pohjalta kirjalliset ohjeistukset puheeksiotosta ja mini-interventiosta sekä niiden rakenteisesta kirjaamisesta eri palveluissa sekä huomioidaan ne osana johtamista (esim. eri yksiköiden toimintasuunnitelmat ja toteutumisen seuranta).
- **Uusi avaus:** Huomioidaan päihteiden käyttöä puheeksiotettaessa nuoria kohtaavissa palveluissa mahdollisuus muihin elämänhallinnan ongelmiin (esim. väkivalta) ja tarjotaan tukea niihin huomioiden Väkivallaton lapsuus-toimenpidesuunnitelman linjaukset.
- **Uusi avaus:** Tehostetaan koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyyn ohjelman linjausten mukaisesti sosiaali- ja terveydenhuollon tapaturmien ehkäisy- ja hoitotyössä päihteiden käytön puheeksiottoa sekä päivystyspoliklinikoilla psykiatrisen konsultaation käyttöä osana myrkytysten hoitoa.
- **Uusi avaus:** Kehitetään osana sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistamista ehkäisevän päihdetyön toimia ja palveluita tarjoamalla alueiden toimijoille tukea yhteiskehittämiseen huomioiden myös lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa tehtävä (LAPE) kehittämistyö.
- **Uusi avaus:** Edistetään kansallista ja seurataan kansainvälistä tutkimusta kannabiksen ja muiden huumausaineiden käytön varhaisesta tunnistamisesta ja mini-interventiosta sekä edistetään tehdyn tutkimus- ja kehittämistyön pohjalta kannabiksen ja muiden huumausaineiden käyttöön liittyvien puheeksioton mallien ja mini-intervention käyttöönottoa soveltuvissa palveluissa, erityen koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa sekä nuoriso- ja sosiaalipalveluissa.

- **Uusi avaus:** Huomioidaan puheeksiotto, mini-interventio ja psyykkisen kuormittuneisuuden ja masentuneisuuden arviointi potilas- ja asiakastietojärjestelmien kehittämisessä (mm. käyttäjäystävällisyys, kirjaamisen ohjaus, yhteenvedot).
- **Uusi avaus:** Päihteiden riskikäytön varhaisessa tunnistamisessa ja tuessa huomioidaan myös tapaturmien, erityisesti myrkytysten, ehkäisy tehden tässä soveltuvin osin yhteistyötä koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn ohjelman kanssa.
- **Uusi avaus:** Vahvistetaan kokemusasiantuntijatoiminnan ja vertaistuen hyödyntämistä ammattilaisten tukena palveluissa ja ehkäisevien palveluiden kehittämisessä.

3) ...tarjotaan muita varhaisen avun menetelmiä käyttäjille ja heidän läheisilleen

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- THL edistää alkoholin, tupakan ja huumausaineiden yhteiskäytön tunnistamista ja lyhytneuvontaa hyödyntämällä soveltuvin osin WHO:n ASSIST-pakettia ja muita vastaavia työkaluja, huomioiden soveltuvuus rahapelihaittojen ehkäisyyn.
- THL tukee soveltuvien lyhytneuvonnan (mini-intervention) menetelmien käytön levittämistä toiminta-alueille, joissa niitä ei vielä valtakunnallisesti ole käytössä (esim. aikuissosiaalityö, ikäihmisten palvelut, työttömien terveystarkastukset, traumapäivystys).
- Edistetään:
 - 1) rikosoikeudellisen seuraamuksen sijaan viranomaispuhuttelun käyttöä huumausaineen käyttörikokseen syyllistyneen alaikäisen rikosepäilyn käsittelyssä ja ohjataan nuori tarvittaessa hoito- ja tukipalveluihin.
 - 2) sosiaalipalveluiden ja poliisin yhteistyössä toteuttamia päihdekeskusteluja rattijuopumukseen syyllistyneen alle 25-vuotiaan ohjaamiseksi tuen piiriin (ns. Tie selväksi -malli).

Miten on edetty tähän mennessä:

Eri palveluissa tehtävää päihde- ja riippuvuusongelmien tunnistamiseen liittyvää puheeksiottoa ja mini-interventiota on edistetty toimintaohjelman ensimmäisen 5-vuotiskauden aikana eri tavoin. THL on tehnyt aikuissosiaalityöhön ja traumapäivystykseen suositukset ammattilaisille alkoholin riskikäytön tunnistamisesta ja mini-interventiosta (THL 2016b; THL 2017b), joiden tueksi on koottu tutkimustietoa (Renko 2016; Markkula ym. 2017). Kuntoutussäätiön hankkeessa tehtiin työttömien palveluihin tarkoitettu Päihteet pöydälle -malli (Parkkinen ym. 2018). Päijät-Hämeessä kehitettiin vuonna 2020 vammaispalveluihin materiaali alkoholin käytön puheeksiotosta ja mini-interventiosta yhteistyössä EHYTin ja Kehitysvammaliiton kanssa (Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä 2020).

Läheisten tai päihteitä käyttävien perheiden lasten näkökulma ei terveyskeskuksessa välttämättä tule vielä riittävästi huomioitua. Vuonna 2018 terveyskeskuksista 44 prosenttia ilmoitti, että niillä on kirjallinen toimintaohje tuen ja ohjauksen tarjoamisesta päihdepotilaiden omaisille ja läheisille. Vastaava osuus kirjallisesta toimintaohjeesta koskien tuen ja ohjauksen tarjoamista lapsille vanhemman kärsiessä mielenterveys- tai päihdeongelmista oli 50 prosenttia. (THL 2018.)

Alle 30-vuotiaille nuorille maksutonta apua ja tukea muun muassa opiskeluun, työllistymiseen ja asumiseen sekä elämänhallintaan ja toimintakykyyn tarjoavia monialaisia Ohjaamoja toimi vuonna 2020 noin 70 kunnassa eri puolilla Suomea. On todettu, että Ohjaamoissa asiakkaan tilannetta pystytään arvioimaan aiempaa kokonaisvaltaisemmin ja edistämään asiakasprosesseja aiempaa tehokkaammin (ml. palveluohjaus ja palvelujatkumot). (Ks. Valtakari ym. 2020.) Ohjaamoille myönnettiin rahoitusta nuorten psykososiaalisen tuen kehittämiseen keskittyvälle Onni-hankkeelle vuosille 2018–2019. Hankkeessa toteutettujen asiakastapaamisten jälkeen työntekijän täyttämän kyselyn mukaan yleisin tapaamisilla käsitelty aihe on ollut mielen hyvinvointi (esim. mieliala, jännittäminen), mutta lähes joka kymmenennessä tapaamisessa käsiteltiin päihteitä tai riippuvuuksia. (Ks. lisää Blomgren ym. 2020.) Onni-hankkeelle myönnettiin lisärahoitusta vuosille 2021–2022.

Valtion syyttäjältä ja poliisilta on tullut ohjeistukset (2019) liittyen viranomaispuhuttelun määräämiseen huumausaineen käyttöririkoksesta rikosoikeudellisen seuraamuksen sijaan. Alle 25-vuotiaiden rattijuopumukseen syyllistyneille suunnattujen päihdekeskustelujen toteutus Tie selväksi -mallin mukaisesti ei ole edennyt.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Levitetään lyhytneuvonnan (mini-intervention) käytännöt palveluihin (esim. traumapäivystys), joissa niitä ei vielä systemaattisesti ole käytössä huomioiden yhdyspinnat myös tapaturmien ja väkivallan ehkäisyyn.
- Kehitetään edelleen WHO:n ASSIST-mallin (Humenuik ym. 2010) mukaisesti eri päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden samanaikaisen käytön tunnistamista ja tuen tarjoamista.
- **Uusi avaus:** Kartoitetaan kokemuksia kannabiksen ja muiden huumausaineiden puheeksiotosta ja mini-interventiosta eri palveluissa sekä tiedon karttuessa ohjeistetaan aiheesta eri palveluissa.
- **Uusi avaus:** Tuotetaan tietoa ja tukimateriaalia 5A-mallin käytöstä tupakasta vieroituksessa myös Palkon (2020) tupakoinnin lopettamista osana elintapaohjausta ja omahoidon tukea koskevan suosituksen toimeenpanon edistämiseksi.
- **Uusi avaus:** Tuetaan iäkkäiden toimintakykyä päivittämällä iäkkäille suunnattu alkoholin käytön puheeksioton materiaali ammattilaisille ja edistetään eritoten iäkkäiden alkoholin riskikäytön, tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön sekä rahapelaamisen puheeksiottoa ja mini-interventiota eri palveluissa (ml. kotihoito).
- **Uusi avaus:** Kehitetään ja edistetään työttömien palveluissa alkoholin, tupakka- ja nikotiinituotteiden sekä huumeiden käytön ja rahapelaamisen varhaisen puuttumisen ja puheeksioton malleja.
- **Uusi avaus:** Vahvistetaan yhteistyössä työkykyohjelman kanssa päihteiden käyttöön liittyvää varhaista tunnistamista ja tuen piiriin ohjausta, kun tunnistetaan palvelutarpeet palvelujärjestelmässä ja asiakas- ja palveluohjauksessa sekä arvioidaan asiakkaan työ- ja toimintakykyä ja rakennetaan yksilöllinen koordinoitu palvelupolku.
- **Uusi avaus:** Huomioidaan systemaattisesti Ohjaamoissa annettavissa palveluissa päihteiden ja riippuvuuksien varhainen tunnistaminen, puheeksiotto ja tuen piiriin ohjaus tehden yhteistyötä työkykyohjelman kanssa.

- **Uusi avaus:** Huomioidaan tukiaineistoissa päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön sekä rahapelaamisen puheeksiotto ja mini-interventio vammaispalveluissa hyödyntäen jo saatuja kokemuksia.
- **Uusi avaus:** Tiivistetään yhteistyötä ehkäisevässä päihdetyössä Puolustusvoimien kanssa erityisesti päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöön sekä rahapelaamiseen liittyvän varhaisen tunnistamisen ja tuen tehostamiseksi sekä riskitiedon lisäämiseksi..
- **Uusi avaus:** Juurrutetaan Nikotiinittomuuden edistäminen -hankkeessa kehitetyt toimintamallit Puolustusvoimiin.
- Levitetään ja juurrutetaan Filhan mielenterveys- ja päihdekuntoutujien tupakasta vieroitusmalli sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin (ks. lisää MITU-hankkeen verkkosivut).
- **Uusi avaus:** Laajennetaan toimivaksi todettujen vanhemmuuden tuen mallien käyttöönottoa lasten, nuorten ja perheiden palveluissa huomioiden niissä yhteys päihteiden käytön ja rahapelaamisen ehkäisyyn ja tehden yhteistyötä lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) kanssa.
- **Uusi avaus:** Lisätään alueilla tehtäviin sosiaali- ja terveystalveluiden kirjallisiin toimintaohjeisiin päihteitä käyttävien perheiden, lasten ja muiden läheisten tuen tarpeen kartoitus tehden yhteistyötä lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) kanssa.
- **Uusi avaus:** Viestitään mahdollisuudesta sisällyttää nuorten rikoskierteen katkaisemiseen kehitettyyn Ankkuri-malliin alaikäisten huolta herättävään päihteiden käyttöön puuttuminen VANUPOn linjauksen mukaisesti.
- **Uusi avaus:** Kehitetään ja edistetään menetelmiä eritoten nuorten rattijuopumusten (ml. huumeet) ehkäisemiseksi sekä rattijuopumuksiin puuttumiseksi (esim. Tie Selväksi -malli) huomioiden Liikenneturvallisuusstrategian linjaukset.

4) ...lisätään etsivää työtä palvelujen ulkopuolelle jääneiden löytämiseksi

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

Kehitetään etsivän työn menetelmiä ja yhteistyötä eri toimijoiden välillä sisältäen etsivän työn toimijoiden roolien avausta, vastuiden jakoa, yhteisiä koulutuksia, ehkäisevän päihdetyön huomiointia toiminnassa jne.

Miten on edetty tähän mennessä:

Etsivän työn menetelmien kehittäminen ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta ja yhteistyö eri toimijoiden välillä on käynnistynyt, mutta tarkkaa tietoa koko maan tilanteesta eri-ikäisten osalta ei ole. Vuonna 2020 kunnista 85 prosenttia ilmoitti edistävänsä ehkäisevään päihdetyöhön liittyviä etsivän työn malleja työssään ja/tai toimintaa ohjaavissa suunnitelmissa (Warpenius & Markkula 2020b).

Peruspalveluiden arvioinnin mukaan valtionavustuksilla tuettavat etsivä nuorisotyö ja nuorten työpajat arvioitiin yleisesti ottaen valtakunnallisesti riittäviksi niin alle kuin yli 18-vuotiaille (Aluehallintovirastot 2019). Katutyötä tai jalkautuvaa nuorisotyötä tehtiin arvioinnin mukaan reilussa puolessa vastanneista kunnista. Jalkautuvaa työtä tehtiin pääsääntöisesti tarvelähtöisesti ja alle 18-vuotiaiden parissa. Matalan kynnyksen päihdepalvelua eli esimerkiksi jalkautuvaa mielenterveys- ja päihdetyötä tehtiin kyselyn mukaan reilussa puolessa kunnista esimerkiksi A-klinikan, Ohjaamoiden, päihdesairaanhoidajan sekä etsivän nuorisotyön toimesta erilaisin menetelmin (esim. Omin jaloin). Niiden arvioitiin olevan vain melko riittäviä. (Ks. lisää Aluehallintovirastot 2019.) VANUPO on osaltaan aktiivisesti edistänyt etsivää nuorisotyötä.

Vuoden 2020 keväällä COVID 19 -epidemia aiheutti matalankynnyksen palveluiden sulkemisia, mutta nopeasti luotiin malleja kuntien ja järjestöjen yhteistyössä jalkautuville palveluille niin nuorisotyössä kuin päihteitä käyttävien matalan kynnyksen palveluissakin (Mäkelä ym. 2020).

EHYT on kouluttanut Kaksi kysymystä rahapelaamisesta -puheeksioton malliin kohtauspaikkojen ja päiväkeskusten työntekijät sekä vapaaehtoiset. Lisäksi EHYT on kouluttanut Elokoloissa edunvalvontaosaajia. Filha on luonut mallin matalankynnyksen kohtauspaikkoihin tupakoinnin lopettamisen puheeksiottoon ja lopettamisen tukeen.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset

- Kartoitetaan alueilla ja kunnissa keskeiset toimijat eri ikä- ja väestöryhmien etsivän työn yhdyspinnoilla (ml. puheeksiotto ja varhainen tuki), sovitaan vastuista ja yhteisistä toimintakäytännöistä sekä niiden jalkauttamisesta kuntien, järjestöjen ja suunniteltujen hyvinvointialueiden kesken.

- Tehostetaan moniammatillista yhteistyötä etsivissä palveluissa tehtävässä varhaisessa tuessa ja tunnistamisessa.
- Levitetään ja juurrutetaan edelleen Kaksi kysymystä rahapelaamisesta -mallia matalan kynnyksen palveluihin sekä viestitään siitä eri toimijoille.
- **Uusi avaus:** Otetaan huomioon etsivää työtä tekevien palveluiden ehkäisevää päihdetyötä tukevissa toimissa mielenterveysstrategiassa (2020–2030) tehdyt linjaukset liittyen syrjäytymisen ehkäisyyn ja osallisuuden lisäämiseen.

4.4 Painopiste 4. Paikallista alkoholi-, tupakka- ja rahapelipolitiikkaa toteutetaan suunnitellusti ja laajassa yhteistyössä

Kunta voi aktiivisesti vaikuttaa kaikkien ikärajavaltavien tuotteiden kysyntään ja saatavuuteen omalla alueellaan. Paikallisella alkoholi-, tupakka- ja rahapelipolitiikalla tarkoitetaan kuntien mahdollisuuksia tehostaa alkoholin, tupakkatuotteiden ja rahapelien ikärajavaltontaa sekä päihtyneille anniskeluun puuttumista. Tehokkaalla valvonnalla, vastuullisella elinkeinotoiminnalla sekä kuntalaisten tietoisuuden herättämisellä ja toiminnalla on ratkaiseva merkitys sen kannalta, miten yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvoinnin ja terveyden suojaamiseksi laissa säädettyt saatavuuden rajoitukset toteutuvat.

Toimivia menetelmiä yhteisöissä toteutettavaan paikalliseen alkoholi-, tupakka- ja rahapelipolitiikkaan on kehitetty osana Pakka-toimintamallia (ks. THL, Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet aiheivut, Pakka-toimintamalli; Fors ym. 2014), joka on saanut vaikutteita kansainvälisistä yhteisöprevention malleista, kuten Ruotsissa kehitetystä STAD-mallista. Pakka-toimintamallissa vaikutetaan yhteisöprentioon perustuvien erityisesti saatavuuden sääntelyyn keskittyvin keinoin koko yhteisöön. Ideana on aktivoida työhön eri toimintaympäristöt ja yhteisöt, eli kunnan eri hallinnonalat, valvontaviranomaiset, oppilaitokset, vähittäismyyntipisteet, anniskeluravintolat, koti, kaveripiiri ja media. Tavoitteena on ikärajavaltontaa sekä päihtyneille anniskelun kiellon tehostaminen paikallisesti. Vaikuttavuus tulee toimivaksi todettujen keinojen hyödyntämisestä ja niiden samanaikaisesta toteuttamisesta laajasti.

Painopisteessä tavoitteina on, että:

1) ... alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyyn kehitetyn Pakka-toimintamallin mukaista työtä tekevien kuntien ja alueiden määrä lisääntyy.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- THL edistää paikallista alkoholi-, tupakka- ja rahapelipolitiikkaa tukemalla Pakka-kehittäjäverkostoa ja ohjaamalla uusia kuntia ja alueita toimintamallin käyttöön ottamisessa.

Miten on edetty tähän mennessä:

Vuonna 2016 selvityksen mukaan 2,72 miljoonaa suomalaista elää kunnassa, jossa toteutetaan Pakka-toimintamallin mukaista toimintaa (17 % vastanneista Manner-Suomen kunnista). Pakka-toiminta painottuu vahvasti suuriin, vähintään 50 000 asukkaan kuntiin, joista 71 prosenttia toteutti toimintamallia jossain laajuudessa. Kunnista, jotka ilmoittivat toteuttavansa Pakka-toimintamallia, noin puolessa toiminnan arvioitiin olevan aktiivista ja monipuolista. (Warpenius & Markkula 2018.) Vuonna 2020 Manner-Suomen kunnista 44 prosenttia ilmoitti edistävänsä Pakka-toimintamallia työssään ja/ tai toimintaa ohjaavissa suunnitelmissaan (Warpenius & Markkula 2020b). Myös maakunta- ja aluetasolla on luotu malleja Pakka-toimintamallin edistämiseksi (esim. Eksote, Satakunta, Varsinais-Suomi).

Pakka-toimintamallin käynnistämistä ja toimeenpanoa on tuettu THL:stä yhteistyössä aluehallintovirastojen kanssa. THL on järjestänyt vuosittain 2–3 valtakunnallisen Pakka-kehittäjäverkoston tapaamista sekä päivittänyt THL:n Pakka-toimintamallin verkkosivuja ja tuottanut uutta verkkomateriaalia ja työkaluja Pakka-toimintamallin tueksi (ml. ruotsiksi) yhteistyössä kehittäjäverkoston kanssa. Toimintamallia on levitetty aktiivisesti uusille toimijoille koulutuksia ja vertaistukea hyödyntämällä (mm. vuonna 2016 ns. StarttiPakka-materiaalipaketti ja aluehallintovirastojen työpajat Pakasta kiinnostuneille uusille kunnille). Lisäksi toimintamallia on esitelty niin valtakunnallisissa kuin alueellisissakin seminaareissa. Vuoden 2016 selvityksen tulosten herättämänä tuotettiin materiaalia Pakka-toiminnan laadun varmistamiseksi (THL 2017c), sillä osassa Pakka-toimintamallia

toteuttavista kunnista vain osa toimintamallin osa-alueista oli käytössä (Warpenius & Markkula 2018). Vuonna 2020 julkaistiin THL:n arviointi Pakka-toimintamallista, jossa se arvioitiin laadultaan kiitettäväksi (THL 2020b).

Järjestöt ovat tulleet aktiivisemmin mukaan toteuttamaan Pakka-toimintamallia. Esimerkiksi EHYT on kouluttanut omaa henkilöstöään Pakka-toimintamallin toteuttamiseen kuntayhteistyön vahvistamiseksi.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Tuetaan Pakka-toimintamallin laadukasta ja kokonaisvaltaista toteuttamista kunnissa ja alueilla.
- Kehitetään Pakka-kehittäjäverkoston toimintaa niin, että varmistetaan kuntien hyvien käytäntöjen jakaminen ja vertaiskehittäminen.
- Tuotetaan THL:n verkkokoulu Pakka-toiminnan käynnistämisen ja laadun varmistamisen tueksi (v. 2021-).
- **Uusi avaus:** Huomioidaan Pakka-toimintamallin käynnistämistä ja käyttöönottoa tukevissa materiaaleissa eri ikärajavalvottavat tuotteet sekä aiempaa vahvemmin toimintamallin toteuttaminen erikokoisissa kunnissa ja maakunnallisena / alueellisena.
- **Uusi avaus:** Sovitaan aluetasolla Pakka-toimintamallin käynnistämiseen ja vertaiskehittämiseen tarjottavasta tuesta huomioiden yhteys alueelliseen turvallisuussuunnitteluun.

2) ... viranomaisten, elinkeinon ja muiden toimijoiden yhteistyö laissa määriteltyjen ikärajojen ja päihtyneille anniskelun noudattamiseksi laajenee.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Valviran ja aluehallintovirastojen alkoholihallinnon käsikirjaan päivitetään ennakovalvonnan ja Pakka-toimintamallin yhtymäpinnat sekä alkoholihallinnon ja kunnan ehkäisevän päihdetyön yhteistyömuodot.
- Kehitetään rahapelitoiminnan omavalvontaa.
- Valvira edistää asukkaiden näkemyksiä esiin tuovan lausuntomenettelyn käyttöä alkoholilupa-asioiden käsittelyssä.
- Luodaan ja edistetään asukkaiden osallistumisen ja vaikuttamisen toimintamalleja alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisemiseksi.

- Järjestöt kehittävät järjestölähtöisiä yhteistyömuotoja Pakka-toimintamallin mukaisen työn tueksi kunnissa.

Miten on edetty tähän mennessä:

Alkoholihallinnon valtakunnallisessa valvontaohjelmassa (Valvira ja aluehallintovirastot 2019) ja valtakunnallisessa tupakkalain valvontaohjelmassa (Valvira 2019) vuosille 2019–2024 on huomioitu yhteistyö paikallisen ehkäisevän päihdetyön kanssa ja Pakka-toiminnassa. Valvontaohjelmien kirjauksia on edistetty esimerkiksi konkreettisesti kuvaamalla Valviran ja kuntien tupakkavalvonnan yhteistyössä yhtymäpintoja ja yhteistyön paikkoja tupakkavalvonnan ja kunnan ehkäisevän päihdetyön kanssa. Alkoholien anniskeluluvista paikallisesti annettaviin lupalausuntoihin on kehitetty aiempaa helppokäyttöisempää sähköistä lausuntojärjestelmää osaksi alkoholielinkeinorekisteriä (Allu) Valvirassa yhteistyössä aluehallintovirastojen kanssa. Lausuntojärjestelmä avautuu vuonna 2021 kunnille. Myös poliisille on suunnitteilla mahdollisuus ilmoittaa suoraan kyseiseen järjestelmään mahdolliset häiriöt anniskelupaikoissa. Samoin tarkoitus on, että samaisen järjestelmän kautta yksittäinen kuntalainen voisi alkoholilain (1102/2017) mukaisesti lausua näkemyksensä vireillä olevasta anniskelulupahakemuksesta.

Rahapelihaittojen ehkäisyssä merkittävä saavutus on ollut, että rahapeleissä Päivittäistavarakauppa ry (PTY) nosti 1.10.2020 ikärajavalvonnan viiteikärajaksi 30 vuotta, jolloin se on sama kuin alkoholissa ja tupakka- ja nikotiini tuotteissakin. Jatkossa PTY aikoo mitata rahapelien ikärajavalvonnan toimivuutta eri puolilla maata tehtävien koeostojen avulla, kuten se tekee nyt alkoholin ja tupakka- ja nikotiini tuotteiden osalta.

Järjestöistä EHYT on kehittänyt kysynnän ehkäisyä tukevia toimia Pakka-toiminnassa hyödynnettäväksi (esim. OttoMitta, Selvästi rattiin, Tarviinko mä tän? -kampanja).

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

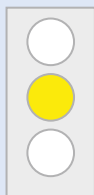
- Vahvistetaan rahapelisisältöjen näkymistä Pakka-toimintamallissa (esim. rahapeliomavalvonnan kehittämiseen nuorten ja kokemusasiantuntijoiden aktivointi).

- Lisätään paikallisia lupalausuntoja antavien kuntien määrää muun muassa viestimällä lausuntomahdollisuudesta kunnille, kouluttamalla lausunnon antamiseen sekä päivittämällä lausunnon antamisen prosessikuvaus (ks. THL 2017a), jotta toimintatavan käyttöönotto on mahdollisimman helppoa kunnille.
- Kootaan THL:n verkkosivuille esimerkkejä tavoista, joilla voidaan lisätä asukkaiden osallistamis- ja vaikuttamismahdollisuuksia ja huomioidaan tässä Pakka-toimintamallin mukaiset toimet.
- **Uusi avaus:** Poliisi valvoo anniskelupaikkojen järjestyksenvalvontaa ja muutoinkin yksityistä turva-alaa poliisin yleisen järjestyksen ja turvallisuuden valvonnan sekä erityisten valvontateemojen (mm. anniskeluvalvonnan) yhteydessä. Poliisin anniskelupaikkojen valvonnassa toteamien epäkohtien raportointi tehdään uuden alkoholielinkeinorekisterin (Allu) välityksellä.
- **Uusi avaus:** Aktivoidaan uusia järjestöjä mukaan Pakka-toimintamallin toteuttamiseen kunnissa (esim. savuttomuustyö). Järjestöistä EHYT osallistuu aktiivisesti aluetason Pakka-työhön sekä kehittää vapaaehtoistyölle selkeämpää roolia Pakka-toiminnassa.

3) ... alkoholin, tupakan ja rahapeliin saatavuus alaikäisille vähenee ja humalajuomisesta aiheutuvat haitat vähenevät.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Paikallisesti ja alueellisesti edistetään ehkäisevän päihdetyön toimijoiden, viranomaisten, anniskeluluvan haltijoiden ja muiden (esimerkiksi yksityisen järjestyksenvalvonnan ja taksiryttäjien) yhteistyötä humalajuomisesta aiheutuvien häiriöiden ja väkivallan vähentämiseksi sekä kehitetään kansallisessa yhteistyössä tähän menetelmiä.
- Paikallisesti ja alueellisesti edistetään ehkäisevän päihdetyön toimijoiden, valvontaviranomaisten, elinkeinon ja muiden (esimerkiksi vanhemmat, oppilaitokset) yhteistyötä alkoholia, tupakka- ja nikotiinituotteita ja rahapelaamista koskevien ikärajojen noudattamisen varmistamiseksi sekä kehitetään kansallisessa yhteistyössä tähän menetelmiä.
- Ikärajavalvonnan tueksi kehitetään ikärajavaltavien tuotteiden ostokoetointia kansallisessa yhteistyössä.

Miten on edetty tähän mennessä:

Kouluterveyskyselyn tulosten mukaan selvästi pienempi osa alaikäisistä ilmoittaa juovansa vähintään kerran kuussa tai tupakoivansa vähintään viikoittain. Alkoholien ja tupakan hankinnassa kaverit ovat edelleen yleisin kanava. Aiempaa useampi alaikäinen nuori ilmoittaa hankkineensa alkoholin vanhemmiltaan ja/tai vanhemmilta sisaruksiltaan. Alkoholien

hankinta vähittäismyynnistä on jopa yleistynyt säännöllisesti juovien nuorten ryhmässä. Tupakan hankinta sekä kaverilta että vähittäismyynnistä on puolestaan vähentynyt. (Ks. liite 6, kuvat 8–11.)

THL on yhteistyössä valtakunnallisen Pakka-kehittäjäverkoston kanssa tuottanut materiaalia anniskelun ja vähittäismyynnin vastuullisen toiminnan tueksi ja tehostamiseksi. Näillä materiaaleilla on pyritty tehostamaan ikärajavalvontaa (esim. Ilvonen & Kunttonen 2017) ja päihtyneille anniskelun kieltoa (esim. Ilvonen ym. 2018; THL 2017d; THL 2017e). Toimet ja niiden käyttöönottoa tukevat ohjeistukset ja materiaalit löytyvät THL:n Pakka-toimintamallin verkkosivuilta (THL, Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihesivut, Ehkäisevä päihdetyö > Pakka-toimintamalli ehkäisevään päihdetyöhön) ja niistä on viestitty muun muassa Ehkäisevän päihdetyön uutiskirjeessä sekä Valviran ja Pakka-kehittäjäverkoston kautta kuntien elinkeinotoimijoille.

Vähittäismyynnin ikärajaostokoeohjeistuksissa on huomioitu sähkösavukkeet ja niiden nesteet sekä rahapelaaminen. Lisäksi ikärajaostokokeista tehtiin pilotoinnin pohjalta omat ohjeistuksensa anniskelupuolelle. Kansallisesti Pakka-toimintamallia toteuttavien kuntien ostokokeista ei ole tehty viime vuosina valtakunnallisia yhteenvetoja. PTY on toteuttanut omia ostokokeitaan alkoholista ja tupakkatuotteista sekä loppuvuodesta 2020 alkaen lisäksi rahapeleistä, mutta niiden tuloksista ei julkaista tietoja paikallisessa kehittämistyössä hyödynnettäväksi.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Huomioidaan humalajuomisesta aiheutuvien haittojen ehkäisy aiempaa vahvemmin osana Pakka-toimintamallin mukaista työtä kunnissa (esim. päihtyneiden anniskelukieltola tehostavat toimintamallit Pakka-kuntien, THL:n ja valvontaviranomaisten yhteistyössä) yhdistettynä myös paikalliseen ja alueelliseen turvallisuussuunnitteluun.

- **Uusi avaus:** Huomioidaan Pakka-toimintamallissa sosiaalisen saatavuuden sääntelyn tehostaminen, eli muun muassa vanhempien ja juuri täysi-ikäistyvien nuorten alkoholin ja tupakka- ja nikotiinituotteiden välittämiseen ja tarjoamiseen puuttuminen aiempaa vahvemmin elinkeinon vastuullisuutta korostavien toimien rinnalla. Huomioidaan mahdolliset yhteydet sosiaalisen saatavuuden sääntelyn toimin tehtävään huumausaineiden käytön ehkäisyyn.
- **Uusi avaus:** Tuodaan vanhemmuuden tuen malleja vahvemmin osaksi Pakka-toimintamallia sen sosiaalisen sääntelyn kokonaisuuden vahvistamiseksi.
- **Uusi avaus:** Kootaan tiedot kuntien tekemistä ikärajaostokokeista ja seurataan niiden pohjalta toiminnan yhdenmukaisuutta ja suuntaa-antavia muutoksia saatavuudessa.

4.5 Painopiste 5. Haittojen ehkäisy yhteisöissä

Yhteinen toiminta varhaiskasvatuksessa, työyhteisöissä ja vapaa-ajan ympäristössä tukee terveyttä ja hyvinvointia edistäviä valintoja ja suojaa riskeiltä. Yhteisöissä on mahdollista vahvistaa päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytöltä ja rahapelaamiselta suojaavia tekijöitä, vähentää riskitekijöiden vaikutusta ja ehkäistä haittavaikutuksia vaikuttamalla asenteisiin, olosuhteisiin ja niihin yhteisön toimintatapoihin, jotka luovat puitteet yksilön valinnoille.

Varhaiskasvatuspaikat, koulut, oppilaitokset ja työpaikat ovat ympäristöjä, joissa vietetään suuri osa valkeillaoloajasta. Sen vuoksi esimerkiksi koulujen ja oppilaitosten ehkäisevää päihdetyötä tukevat toimintatavat ja päihdekasvatus sekä työpaikkojen päihdeohjelmat ovat merkittävässä asemassa ehkäisevässä päihdetyössä. Yhteisöprevention mukaisesti työ on vaikuttavampaa, mikäli sitä tehdään samansuuntaisesti eri yhteisöissä (ks. esim. EMCDDA 2019).

Lapsen ja nuoren näkökulmasta kaksi merkittävintä kasvu ympäristöä ovat koti sekä iästä riippuen varhaiskasvatuspaikat, koulut ja oppilaitokset. Varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa olennaista on vahvistaa suojaavia tekijöitä sekä tunnistaa varhain lapsen kehitystä ja kasvua mahdollisesti vaarantavat tekijät. Niissä on lisäksi mahdollisuus nostaa vanhempien päihteidenkäyttöön liittyvä huoli esiin sekä tukea toista merkittävintä kasvu ympäristöä, kotia. Koulujen ja oppilaitosten ehkäisevä päihdetyö muodostuu yhteisöllisen

ja yksilöllisen opiskeluhuollon ja päihdekasvatuksen pohjalle. Ne tavoittavat lähes kaikki lapset ja nuoret (universaali preventio). Kaikki oppilaat ja opiskelijat voivat siis hyötyä kouluissa ja oppilaitoksissa tapahtuvasta toiminnasta ja päihdekasvatuksesta, sillä suurin osa nuorista kohtaa päihteisiin, tupakka- ja nikotiinutuotteisiin tai rahapelaamiseen liittyviä riskejä. Koulut ja oppilaitokset pystyvät lisäksi suuntaamaan kohdennettuja ehkäisytoimia riskiryhmille esimerkiksi vanhemmuuden tuen malleja hyödyntämällä.

Työyhteisöt pystyvät jatkamaan koulujen ja oppilaitosten ehkäisevää päihdetyötä jalkauttamalla päihdeohjelmia työpaikoilla. Työpaikan hyvät toimintamallit pyrkivät vahvistamaan työntekijöiden riskikäyttöä ehkäiseviä päihdeasenteita ja tapoja. Päihdeohjelma on käytännössä ohjeistus siitä miten työpaikat voivat ennaltaehkäistä päihdehaittoja sekä vähentää päihteidenkäytöstä aiheutuvia kustannuksia työpaikoille. Toimiva päihdeohjelma työpaikoilla voi toimia tärkeänä työkaluna työntekijän työkyvystä ja -hyvinvoinnista huolehtimisessa. Työyhteisön ehkäisevä päihdetyö on erityisen tärkeää työpaikoissa, joissa työntekijöiden tai muiden kansalaisten turvallisuus voi heikentyä päihteidenkäytön seurauksena.

Vapaa-ajan ympäristöissä voidaan osaltaan tukea suojaavia tekijöitä, vähentää riskitekijöiden vaikutusta ja yksilön altistumista päihteille ja riskikäytölle sekä tukea yksilön terveellisiä valintoja esimerkiksi nuorisotoiminnan sekä urheilu- ja harrastetoiminnan päihteettömyyttä tukevilla toimintatavoilla.

Painopisteessä tavoitteina varhaiskasvatuksessa ja oppilaitoksissa on, että:

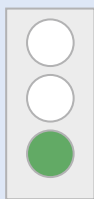
1) ... ehkäisevä päihdetyö on osa varhaiskasvatuksen ja oppilaitosten perustyötä, toimintatapoja ja -kulttuuria.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- **Varhaiskasvatuspalveluissa** sovitaan ja kirjataan yhteiset käytännöt lapsen suojelemiseksi tilanteissa, joissa havaitaan vanhempien ongelmallista päihteiden käyttöä.
- Tuetaan materiaalein ja koulutuksin **varhaiskasvatushenkilöstön** valmiuksia tunnistaa vanhempien ongelmallinen päihteiden käyttö, tukea lasta sekä ohjata vanhempia hakeutumaan hoitoon yhteistyössä neuvolan ja lastensuojelun kanssa.
- **Oppilaitoksissa** varmistetaan ehkäisevän päihdetyön sisältöjen toteutuminen osana oppilas- ja opiskeluhoitoa yhteistyössä tehtävien oppilaitosympäristön ja -yhteisön tarkastusten avulla.

- **Oppilaitoksissa** parannetaan oppilaiden ja opiskelijoiden sekä huoltajien osallistumismahdollisuuksia ehkäisevän päihdetyön suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin.
- Opiskelijajärjestöjä kannustetaan hyödyntämään ja kehittämään edelleen toimintamalleja päihdehaittojen vähentämiseen opiskeluympäristössä.
- Alkoholin ja tupakkatuotteiden käytön vähentämiseen ja haittojen ehkäisyyn kiinnitetään erityistä huomiota sekä kehitetään menetelmiä perusasteella ja toisen asteen ammatillisissa oppilaitoksissa koulutusryhmien välisten hyvinvointi- ja terveyserojen pienentämiseksi.
- **Oppilaitokset** tukevat opiskelijoiden valmiuksia haastaa työpaikoilla vallitsevia toimintatapoja liittyen tupakointiin (esim. työharjoittelun yhteydessä).
- Kehitetään ja levitetään yhteistyössä **oppilaitosten** yhteisöllisiä ehkäisevän päihdetyön menetelmiä.
- Kunnat tarjoavat **oppilaitoksille** mahdollisuutta osallistua kunnassa toteutettavaan ehkäisevään päihdetyöhön (esim. Pakka-toimintamallin mukaisesti).
- THL seuraa **oppilaitosten** ehkäisevän päihdetyön tilaa sekä tukee niissä tehtävää ehkäisevää päihdetyötä yhteistyössä Opetushallituksen kanssa.

Miten on edetty tähän mennessä:

Vuonna 2020 vanhempien päihteiden käytöstä aiheutuvan huolen puheeksiottoa varhaiskasvatuksessa toteutti kunnista 71 prosenttia oman ilmoituksensa mukaan joko osana perustyötä ja/tai se oli huomioitu toimintaa ohjaavissa suunnitelmissa. Vastaavasti kouluissa ja oppilaitoksissa tehtiin ehkäisevää päihdetyötä aktiivisesti. Jopa 92 prosenttia kunnista ilmoitti, että ehkäisevän päihdetyön sisällöt näkyivät koulujen ja oppilaitosten opiskeluympäristössä (esim. pelisäännöt) ja/tai niitä koskevissa toimintaa ohjaavissa suunnitelmissa. Vastaava osuus päihdekasvatuksen osalta oli 96 prosenttia. (Warpenius & Markkula 2020b.) Tulosten perusteella ei voida kuitenkaan arvioida toiminnan systemaattisuutta tai sisältöjä kyseisissä arkiympäristöissä, eikä niiden osalta ole saatavilla valtakunnallista tietoa.

Terveyden edistämisasiivisuus -kyselyjen mukaan toisella asteella raportoitiin vuonna 2016 harvemmin päihtyneenä esiintymistä oppilaitoksen alueella kuin neljä vuotta aiemmin. Kirjatut käytännöt niin päihteiden käytön ehkäisyyn kuin puuttumiseenkin liittyen yleistyivät samalla ajanjaksolla. Ammatillisilla oppilaitoksilla oli edelleen vuonna 2016 lukioita yleisemmin yhteiset kirjatut ennaltaehkäisyn ja puuttumisen käytännöt päihteiden käyttöön. Lisäksi niiden opiskelijat lukioita yleisemmin osallistuivat tupakoimattomuuden ja päihteettömyyden edistämiseen oppilaitoksissa. (Basaran ym. 2019.) Vuonna 2018 yhteinen kirjattu käytäntö tai toimintaohje päihdehaittojen ehkäisystä löytyi 73 prosentista lukioita ja 91 prosentista toisen asteen ammatillisia oppilaitoksia. (Opetushallitus & THL 2019a; Opetushallitus & THL 2019b.) Peruskouluista reilu kolmannes (36 %) toteutti ehkäisevää päihdetyötä yhteisesti kirjattujen käytäntöjen mukaisesti vuonna 2017 (ks. THL, Sotkanet; THL, TEA peruskouluissa 2017).

Muissa koulujen ja oppilaitosten ehkäisevän päihdetyön tilaa kartoittaneissa alueellisissa tai valtakunnallisissa kyselyissä on noussut esiin toiveita opetukseen soveltuvista materiaaleista, koulutuksesta, toiminnallisista menetelmistä sekä kuntakohtaisista ohjeistuksista (ks. esim. Jalo ym. 2019). Lounais-Suomen aluehallintoviraston alueella toteutettiin vuonna 2020 opas alueellisen päihde- ja pelikasvatuksen sekä päihteiden käyttöön liittyvän varhaisen tuen edistämiseksi (Lainio-Peltola ym. 2020).

Varhaiskasvatuksessa ehkäisevän päihdetyön teemoja, eli eritoten vanhempien huolta herättävän päihteisiin käytön puheeksiottamista, on edistetty ohjelmakauden aikana. THL on tuottanut Tiedä ja toimikortin varhaiskasvatuksen, lastenneuvolan ja lastensuojelun yhteistyöstä päihteettömyyden edistämiseksi, jossa on nostettu esiin huolen puheeksioton tärkeyttä. Vanhempien alkoholin käytön haittoja työssään kohtaaville on kehitetty ja levitetty edelleen materiaaleja ja työkaluja, kuten Amalia-verkko-oppimisympäristö ja chat-simulaatio (Lasinen lapsuus, A-klinikkasäätiö). Teemaa on nostettu esiin lisäksi joissakin yksittäisissä koulutuksissa.

Kouluissa ja oppilaitoksissa ehkäisevän päihdetyön sisällöt on huomioitu sekä opetus suunnitelmien perusteissa (OPH) osana tiettyjen oppiaineiden sisältöjä ja yhteisöllistä oppilas- ja opiskeluhuoltoa että keskeisissä koulujen ja oppilaitosten työtä ohjaavissa materiaaleissa. Ehkäisevä päihdetyö on erikseen nostettu esiin osana oppilaitoksen ja opiskeluyhteisön

terveellisuuden ja turvallisuuden tarkastusta, opiskeluhoitoryhmän tehtäviä yhteisöllisessä opiskeluhollossa sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon sisältöjä (esim. laajojen terveystarkastusten lapsen omassa ja vanhempien esitetolomakkeissa). Nämä sisällöt on tarkemmin avattu oppilaitosympäristön ja yhteisön monialaiseen tarkastamiseen liittyvässä oppaassa (Hietanen-Peltola & Korpilahti 2015) sekä perusopetuksen ja oppilaitoksen opiskeluhoitoryhmän toimintaa ohjaavissa oppaissa (Hietanen-Peltola ym. 2018; Hietanen-Peltola ym. 2019). Lisäksi opiskelu- ja kouluterveydenhuoltoon tuotetuissa menetelmäkäsikirjoissa mielenterveys- ja päihdehäiriöiden ehkäisystä ja hoidosta on erikseen kuvattu eri päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden puheeksiottoon ja tuen tarjoamiseen liittyviä menetelmiä (Haravuori ym. 2017; Aalto-Setälä ym. 2020).

Oppilaitoksissa ehkäisevän päihdetyön menetelmiä on nostettu esille Ryhmäilmiö -kärkihankkeessa, jossa tuotettiin materiaalia opiskelijajärjestöjen ja nuorisotyön mahdollisuuksista tukea nuoria päihdeettömyydessä ja lisätä heidän osallisuuttaan ehkäisevään päihdetyöhön oppilaitoksissa. Preventiimi tuotti yhteistyössä Humanistisen ammattikorkeakoulun kanssa materiaalin ammattikorkeakoulujen ehkäisevästä päihdetyöstä ammattikorkeakoulussa (ks. Lundbom & Vuohelainen 2016). Korkeakoulujen päihdehaittojen ehkäisyn valmiuksien lisäämiseksi on käynnistynyt Kupla-hanke EHYTin, opiskelijajärjestöjen, Opiskelijoiden liikuntaliiton ja Ylioppilaiden terveydenhuoltosäätiön yhteistyössä.

Syöpäjärjestöt ovat julkaisseet lasten ja nuorten kanssa oppilaitoksissa ja nuorisotyössä työskenteleville Nikedu-verkkosivuston tupakka- ja nikotiinituotteisiin liittyvien aiheiden käsittelemiseksi. EHYT on jatkanut smokefree.fi -toimintaa, jossa se on osallistanut 3 765 yläkoululuokkaa, yhteensä 69 156 oppilasta (vuosina 2015–2018) nikotiinittomuuteen smokefree-kilpailun kautta. Vuonna 2018 toiminta laajeni nuorten vapaa-ajan toimintaan ja mahdollisti harrasteryhmien osallistumisen. Tupakkasisällöt ovat olleet esillä Hyvinvointiarenassa, jonka lisäksi THL järjesti erillisen ammatillisten oppilaitosten savuttomuusseminaarin vuonna 2018.

THL ja Pakka-kehittäjäverkosto ovat tuottaneet kuvauksen Pakka-toimintamallia toteuttavien kuntien oppilaitosyhteistyöstä (ml. mallipohja yhteistyökutsusta oppilaitoksille sekä esittelyvideo teeman sisällyttämisestä opintoihin). THL ja Opetushallitus ovat jatkaneet ehkäisevän päihdetyön tilan seurantaa ja raportointia osana Terveiden edistämiseksi

peruskouluissa, lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa -kyselyjä. Toisen asteen kyselyiden pohjalta THL on nostanut esiin hyvinvointi- ja terveyseronäkökulmaa muun muassa Tutkimuksesta tiiviisti -julkaisussa (Basaran ym. 2019). Näihin kyselyihin perustuva oppilaitoksen ehkäisevän päihdetyön toimia kuvaava indikaattori on sisällytetty kuntien hyvinvointikertomuksen minimitietosisältöihin.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

1) Varhaiskasvatus

- **Uusi avaus:** Tunnistetaan kunnissa ja alueilla eritoten vanhempien päihteiden käytön puheeksiottoon sekä lapsen ja vanhemmuuden tukeen liittyen kehittämiskohteet varhaiskasvatuksen, lastenneuvolan ja lastensuojelun yhdyspinoilla sekä sen pohjalta luodaan sujuvat palvelupolut ja sovitaan yhteiset käytännöt lapsen suojelemiseksi ja tukemiseksi varhaiskasvatuksessa ja muissa palveluissa.
- Huomioidaan verkossa olevaa Varhaiskasvatuksen Turvallisuusopasta (OPH) päivitettäessä ehkäisevän päihdetyön näkökulmat.
- **Uusi avaus:** Vahvistetaan yhteistyössä varhaiskasvatuksen osaamista vanhempien päihteiden käytöstä sekä eri toimijoiden rooleista ja hyvistä toimintatavoista lapsen suojelemiseksi ja tukemiseksi tilanteissa, joissa huoli vanhempien päihteiden käytöstä herää.

2) Koulut ja oppilaitokset

- Vahvistetaan kunnissa ja alueilla nuorten ja huoltajien osallisuutta koulujen ja oppilaitosten ehkäisevän päihdetyön suunnitteluun ja arviointiin.
- Aktivoidaan kunnissa nuorisovaltuustot sekä oppilas- ja opiskelijakunnat koulujen ja oppilaitosten ehkäisevään päihdetyöhön.
- Varmistetaan suunnitellussa sote-uudistuksessa sujuvat yhdyspinnat alueiden sosiaali- ja terveyspalveluiden ja koulujen ja oppilaitosten ehkäisevien päihdetyön toimien välillä.

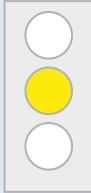
- **Uusi avaus:** Kartoitetaan kansainvälisiä kouluissa ja oppilaitoksissa käytettyjä ehkäisevän päihdetyön ja päihdekasvatuksen toimintamalleja sekä arvioidaan niiden toimivaksi todettujen osaluueiden soveltuvuutta Suomeen. Päivitetään niiden ja kansallisten linjausten pohjalta THL:n verkkosivuille tietopaketti (ml. menetelmiä), jolla edistetään toimivaksi todettuja ehkäisevää päihdetyötä tukevia sisältöjä koulujen ja oppilaitosten työssä ja päihdekasvatuksessa huomioiden soveltuvin osin myös yhteydet muihin teemoihin.
- **Uusi avaus:** Edistetään kouluissa ja oppilaitoksissa tehtävässä nuorisotyössä ehkäisevän päihdetyön sisältöjä huomioiden VANUPOn linjaukset.

Painopisteessä tavoitteina työyhteisöissä on, että:

1) ...työpaikkojen päihdeohjelmat sisältävät yhteiset toimintatavat alkoholi-, huumausaine- ja rahapelihaittojen ehkäisemiseksi ja niihin puuttumiseksi sekä tupakkatuotteiden käytön vähentämiseksi ja vieroituksen järjestämiseksi.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Kunta työnantajana varmistaa, että päihdeohjelma kattaa alkoholin ja huumausaineiden ohella myös tupakkatuotteiden käyttöön ja rahapelaamiseen liittyvien haittojen ehkäisyn.
- Kunnat, Työterveyslaitos (TTL) ja järjestöt edistävät Savuton työpaikka-toimintamallin käyttöä.
- Työpaikkoja kannustetaan sisällyttämään tupakoimattomuuden edistäminen, tupakasta vieroittaminen ja rahapeliongelmien ehkäiseminen osaksi päihdeohjelmaa.
- Lisätään rahapeliongelmien tunnistamiseen ja puheeksiottoon liittyvää osaamista työpaikoilla ja työterveyshuollossa.

Miten on edetty tähän mennessä:

Seurantatietoa päihdeohjelmien käytöstä työpaikoilla ei ole systemaattisesti kerätty. Vuonna 2020 kunnista 77 prosenttia ilmoitti, että kunnallisilla työpaikoilla on tehty ja/tai toimintaa ohjaavissa suunnitelmissa on nostettu esiin päihdeohjelmat (Warpenius & Markkula 2020b).

Savuton työpaikka -verkkosivut sekä materiaalit (Savuton työpaikka – osa työhyvinvointia -esite sekä Savuton työpaikka -tarra) ovat aktiivisesti käytössä ja niihin on ohjattu TTL:n verkkosivuilta. Päihdeohjelmaoppaissa ja -koulutuksissa ei ole vielä pääsääntöisesti huomioitu kaikkia päihde- ja riippuvuussisältöjä sekä työpaikkojen roolia niiden ehkäisyssä ja vähentämisessä. Työturvallisuuskeskus on aloittanut oman päihdeohjelmaohjeistuksensa päivittämisen vuonna 2020 huomioiden tässä tupakka- ja nikotiiniuotteet ja rahapelaamisen. EHYTin työpaikkojen päihde- ja rahapelihaittojen ehkäisyä tukevaan Huugo-ohjelmaan on integroitu rahapelihaittojen ehkäisy. Ohjelman kautta tarjotaan työpaikoille maksullisia koulutuksia ja tukea päihdeohjelmatyöhön. A-klinikkasäätiön työnantajille ja esimiehille suunnatun maksuttoman Ota puheeksi päihteet työpaikalla -verkkokurssin sisällöissä on huomioitu alkoholi ja huumausaineet.

EHYT on kouluttanut vuosina 2016–2018 työterveyshuollon henkilökuntaa rahapelihaitoista sekä jatkanut vuonna 2020 päivitetyn Työelämä pelissä -materiaalin jalkauttamista.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

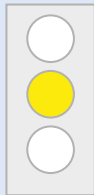
- Huomioidaan työpaikkojen ehkäisevässä päihdetyössä eri päihde- ja riippuvuussisällöt tehden yhteistyötä niiden ehkäisyssä.
- Vahvistetaan Savuton työpaikka -ohjelman ja työpaikkojen päihdeohjelmien yhteistyötä, jotta työpaikoilla tehtäisiin työtä kummankin ohjelman tavoitteiden mukaisesti.

2) ...johto ja esimiehet, työntekijät ja työterveyshuolto sitoutuvat yhteistyöhön päihdeohjelmaa hyödyntäen.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- TTL ja ehkäisevän päihdetyön järjestöt tukevat työpaikkoja päihdeohjelman laatimisessa vahvistaen yhteisöllistä päihdehaittojen ehkäisyä.
- Työterveyshuollon panosta päihdehaittojen ennalta ehkäisyssä vahvistetaan palvelusopimuksissa ja lisäämällä seulonnan ja lyhytneuvonnan käyttöä sairausvastaanotolla.

Miten on edetty tähän mennessä:

TTL on tarjonnut työpaikoille tietoa päihdeohjelman tekemiseen verkkosivuillaan, mutta varsinaista opasta ei ole sen julkistamisen jälkeen päivitetty (Kujasalo ym. 2013). Lisäksi Työturvallisuuskeskus on omassa toiminnassaan edistänyt päihdeohjelmia työpaikoilla eritoten työturvallisuusnäkökulmasta muun muassa koulutuksin.

Työpaikkoja on viime vuosina tiedotettu päihdeohjelman merkityksestä ja hyödyistä EHYTin koordinoiman Huugo-ohjelman toimesta sekä sen koulutuksissa, joihin on osallistunut kaikkiaan 54 657 osallistujaa.

Alkon vuodesta 2015 koordinoimassa Selvästi hyvää työtä -vastuullisuusohjelmassa on tuettu työpaikkoja päihdeohjelmien laatimisessa yhteistyökumppanien tuottamalla materiaalia sekä nostamalla asiaa keskusteluun. Tässä yhteistyössä tuotetussa tutkimusraportissa EHYT on nostanut esille alkoholin haittakustannukset työpaikoille osana Huugo-ohjelmaa (Miettinen & Rantapuska 2018). A-klinikkasäätiön Ota puheeksi päihteet työpaikalla -verkkokurssi on kerännyt kaikkiaan 351 osallistujaa. Vuonna 2020 kurssiin lisättiin osio, jossa annetaan vinkkejä päihdehaittojen ehkäisyyn etätyöaikana, koska monilla työpaikoilla COVID-19 -epidemian aiheuttama poikkeustila on lisännyt etätöiden tekemistä, jolloin työntekijöiden hyvinvoinnin seuraamiseen on tullut uusia haasteita.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

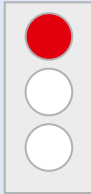
- **Uusi avaus:** TTL yhteistyössä kumppanien kanssa ja osana mielenterveysstrategiaan liittyvää työelämän mielenterveysohjelmaa päivittää työpaikkojen päihdeohjelmaoppaan (Kujasalo 2013) ja huomioi oppaan sisällössä alkoholin lisäksi tupakka- ja nikotiinituotteet, huumausaineet ja rahapelaamisen sekä uudet ajankohtaiset teemat, kuten COVID-19 -epidemian aiheuttaman poikkeustilanteen vuoksi lisääntyneen etätyön ja sen johtamisen.
- Tarjotaan työpaikoille tukea päihdeohjelmien tekemiseen ja päihteiden käytön puheeksiottamiseen (ml. rahapelit ja tupakka- ja nikotiinituotteet).
- Vahvistetaan palvelusopimuksissa työterveyshuollon panosta työpaikkojen päihdehaittojen ehkäisyyn sekä lisätään päihteisiin, tupakka- ja nikotiinituotteisiin sekä rahapelaamiseen liittyvän puheeksioton ja lyhytneuvonnan käyttöä myös sairausvastaanotolla huomioiden yhteys mielenterveyden edistämiseen ja psyykkisen kuormittumisen arviointiin.
- **Uusi avaus:** Vahvistetaan työterveyshuollossa ja työpaikoilla tehtävää ehkäisevän päihdetyön toimien seuranta (ml. puheeksiotto / kartoitus, mini-interventio sekä päihdeohjelmat).

Painopisteessä tavoitteina vapaa-ajan ympäristöissä on, että:

1) ...ehkäisevän päihdetyön mahdollisuudet on hyödynnetty eri-ikäisten vapaa-ajan ympäristöissä.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Kunnissa linjataan alkoholin tarjoilusta ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytöstä niiden omissa tiloissa ja tilaisuuksissa. Linjaus sisällytetään myös kuntien palveluista tehtäviin kilpailutuksiin ja kriteereihin, joiden pohjalta kunta jakaa avustuksia järjestöille.
- Urheilu- ja vapaa-ajan tapahtumien alkoholisponsoroinnille etsitään aktiivisesti muita vaihtoehtoja nuorten alkoholimainonnalle altistumisen vähentämiseksi.

Miten on edetty tähän mennessä:

Kuntien linjauksia alkoholin tarjoilusta ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytöstä niiden omissa tiloissa ja tilaisuuksissa on pidetty jossain määrin esillä eri toimijoiden toimesta. Muun muassa osana Savuton kunta -ohjelmaa on edistetty kunnan savutonta toimintakulttuuria ja siihen liittyviä savuttomuuskriteerejä ja niiden seuranta. THL on nostanut näitä teemoja esille muun muassa kuntapäätäjille suunnatussa Päätösten tueksi -julkaisussa (Markkula ym. 2017). Lisäksi esimerkiksi EHYT on kannustanut kuntia suuntaamaan urheiluseuroille antamansa tuen vain niille seuroille, jotka sitoutuvat nuuskattomuuteen.

Vuonna 2017 alkoholilain (1102/2017, 44 §) uudistuksessa kunnalle annettiin oikeus, jos yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle aiheutuu anniskelun jatkamisesta vähäistä suurempaa haittaa, kieltää anniskelun jatkaminen tai rajoittaa sitä sillä kunnan alueella, johon haitta kohdistuu. Kunnan päätös voi koskea kaikkia viikonpäiviä tai määrättyjä viikonpäiviä ja se voi olla voimassa toistaiseksi tai määräajan. Tietoa siitä kuinka monessa kunnassa tätä oikeutta on käytetty, ei ole saatavilla.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Viestitään edelleen kuntiin niiden mahdollisuuksista kuntatasolla tehtävin linjauksin suojata nuoria ja muita haavoittuvassa asemassa olevia edistämällä tilaisuuksien ja tilojen päihitteettömyyttä sekä etsimällä vaihtoehtoja esimerkiksi urheilu- ja vapaa-ajan tapahtumien alkoholisponsoroinnille.
- Huomioidaan kuntien järjestöille suunnatuissa rahoituskriteereissä se, että niillä on käytössä toimintamallit nuorten päihitteettömyyden ja nikotiinittomuuden edistämiseksi.
- Kehitetään kunnan savutonta toimintakulttuuria ja siihen liittyviä savuttomuuskriteerejä ja niiden seurannan toteutumista.
- **Uusi avaus:** Lisätään viestintää kuntiin koskien alkoholilakiin (1102/2017, 44 §) kirjatusta kunnan oikeudesta kieltää anniskelun jatkaminen tai rajoittaa sitä sillä kunnan alueella, johon haitta kohdistuu, mikäli yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle aiheutuu anniskelun jatkamisesta vähäistä suurempaa haittaa.

2) ... yhteiset kirjalliset toimintakäytännöt on luotu vapaa-ajan ympäristöjen alkoholi-, huumausaine- ja rahapelihaittojen ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön ehkäisyyn.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Liikunta- ja urheiluseuroissa otetaan käyttöön urheilyyhteisön Reilun pelin ihanteet ja tavoitteet päihdehaittojen ja rahapelihaittojen ehkäisemiseksi sekä kehitetään tähän soveltuvia toimintamalleja yhteistyössä muun muassa järjestöjen kanssa.

Miten on edetty tähän mennessä:

Vapaa-ajan ympäristöjen päihdeettömyyttä edistävät toimet olivat vuonna 2020 osa kunnan työtä ja/tai työtä ohjaavaa toimintasuunnitelmaa jopa 93 prosentissa kuntia (Warpenius & Markkula 2020b). Tarkempaa valtakunnallista tietoa ei ole siitä mitä nämä vapaa-ajan ympäristöjen ehkäisevän päihdetyön toimet käytännössä ovat.

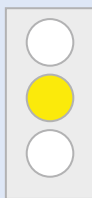
Liikunta- ja urheiluseurojen ehkäisevän päihdetyön sisältöjä on vahvistettu tuottamalla laajassa yhteistyössä Päihdeetön pelikenttä -verkkomateriaali, jota on levitetty liikunta- ja urheiluseuroille muun muassa Ehkäisevän päihdetyön viikolla vuonna 2016 ja Päihdepäivillä vuonna 2017. Järjestöistä EHYT ja Olympiakomitea ovat kouluttaneet urheiluseuroja nuuskattoman ja päihdeettömän toiminnan toteuttamisesta. Rahapelihaittojen ehkäisy on lisätty reilun pelin ihanteet ja tavoitteet -listalle, joka on osa liikunta- ja urheiluseurojen vastuullista toimintaa. Focus on Youth and Alcohol (FYFA) -hankkeessa tehdyn nuorten alkoholasenteita kartoittavan kyselyn pohjalta on laadittu urheilu- ja liikuntaseuroille suosituksia hyvistä ehkäisevän päihdetyön käytännöistä. Vuonna 2020 ruotsinkielisellä Pohjanmaalla alkoi 2-vuotinen lasten ja nuorten vapaa-ajan yhteisöjen päihdeettömyyden edistämishanke (PEPP 2) Nykterhetsförbundet hälsa och trafikin koordinoimana. Preventiimin työtä nuorisolan ehkäisevän päihdetyön kehittämisessä on jatkettu VANUPOn linjausten mukaisesti nuorisolan osaamiskeskustoiminnassa.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- **Uusi kehittämiskohde:** Kartoitetaan, kehitetään ja tuetaan ehkäisevän päihdetyön sisältöjä nuorisotyössä yhteistyössä nuorisotalon osaamiskeskusten kanssa. Toiminnan tueksi kehitetään nuorisotyöntekijöille muun muassa huolen varhaisen tunnistamisen ja puheeksi ottamisen malli.
- **Uusi kehittämiskohde:** Ennaltaehkäistään ja vähennetään päihteiden käytöstä aiheutuvia lieveilmiöitä valmistelemalla matalan kynnyksen päihdepalveluihin ja asumispalveluihin yhteiset kirjatut käytännöt ympäristötyöstä.
- **Uusi kehittämiskohde:** Vahvistetaan kunnan järjestämässä harrastetoiminnassa päihteettömyyttä tukevia toimintatapoja.
- **Uusi kehittämiskohde:** Kehitetään nuorten parissa toimiville ehkäisevää päihdetyötä ja liikennekasvatusta yhdistäviä toimintamalleja yhteistyössä Liikenneturvallisuusstrategian kanssa.

3) ... asukkaiden osallistuminen päihteettömän toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen paikallisesti on mahdollistettu.**Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:**

- Kunnat edistävät asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia myös eri-ikäisten päihteettömän vapaa-ajan toiminnan kehittämiseen huomioiden eritoten työelämän ulkopuolella olevat (ml. nuoret ja ikäihmiset).

Miten on edetty tähän mennessä:

Osallisuuden kokemuksia ehkäisevässä päihdetyössä tai sitä miten ehkäisevässä päihdetyössä huomioidaan osallisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien lisääminen ei ole systemaattisesti kartoitettu. Yleisesti ottaen osallisuudessa nähdään edelleen parannettavaa eri ikäryhmissä. Esimerkiksi peruspalveluiden arvioinnissa (2020) nuoret eivät yleisesti ottaen kokeneet tulevansa riittävästi kuulluksi kunnassa.

Osana THL:n koordinoimaa Pakka-toimintamallia on kuvattu kuntalaisten Pakka-toimintamalliin osallistamisen keinoja. Järjestöt ovat edistäneet kuntalaisten osallistamista muun muassa joillakin paikkakunnilla järjestetyissä Selvänä rattiin -kampanjoissa ja vapaaehtoistoimintatapahtumissa. EHYT on viestinyt ehkäisevän työn vapaaehtoisosallistumisen mahdollisuuksista muun muassa verkkosivuillaan, erilaisilla vapaaehtoistyön messuilla ja tapahtumissa sekä kehittänyt matalan kynnyksen osallistumismahdollisuuksia (esim. vuonna 2018 Lahjoita lapaset -kampanja, johon lahjoitettiin 20 000 lapasparia). Eritoten haavoittuvien ryhmien osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia on tuettu esimerkiksi nuorisoalan osaamiskeskus Vahvistamossa (v. 2018-2020), jossa järjestettiin 77 verkkotapaamista. Kaikkiaan toiminnassa oli mukana 62 paikkakuntaa ja 19 maakuntaa.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Kuvataan sekä kehitetään edelleen eri-ikäisille soveltuvia ehkäisevän päihdetyön osallistamisen ja vaikuttamisen tapoja huomioiden eritoten haavoittuvat ryhmät.
- Edistetään eri-ikäisten kuntalaisten osallistamista päihteettömän toiminnan suunnitteluun huomioiden mielenterveysstrategian linjaukset.

4.6 Painopiste 6. Ammattilaisilla on riittävästi ehkäisevän päihdetyön osaamista

Tietoon perustuvan ehkäisevän päihdetyön toteuttaminen edellyttää eri alojen ammattilaisilta erityistä osaamista. Osaavat ammattilaiset ymmärtävät tietoperustaisen työn tärkeyden, joka on tarpeen, mikäli todella halutaan muuttaa jotakin ja siten todennäköisemmin saada aikaan tuloksia. Kun ammattilaisilla on tarvittavaa osaamista, he pystyvät edistämään työssään toimivaksi ja hyväksi todettuja ehkäisevän päihdetyön menetelmiä sekä tekemään päihde-, tupakka- ja rahapelihaittoja ehkäiseviä ja vähentäviä päätöksiä. Sen vuoksi päihdehaittojen ehkäisy on keskeinen osa eri alojen ammattilaisten perus- ja täydennyskoulutusta. Ammattitaitoon kuuluvat riittävät valmiudet hyödyntää tarjottuja materiaaleja ja koulutuksia työn tukena. Päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyn taitoja ja ymmärrystä tarvitaan niin kansallisella, alueellisella kuin paikallisellakin

tasolla sekä päätöksenteossa ja työn suunnittelussa ja koordinoinnissa että käytännön työssä. Erityyppistä osaamista tarvitaan eri palveluissa, työpaikoilla, valvontatyössä, järjestöissä sekä alkoholin, tupakka- ja nikotiini tuotteiden ja rahapeliin tarjontaan liittyvässä elinkeinotoiminnassa.

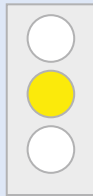
Päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin liittyvän erityisosaamisen lisäksi ammattilaisilla tulisi olla ymmärrystä siitä, miten esimerkiksi palvelujärjestelmät kokonaisuutena toimivat ja miten tukea asiakasta tai potilasta kokonaisuutena. Näin ollen ehkäisevän päihdetyön osaamisen vahvistamisessa tehdäänkin yhteistyötä mielenterveysstrategian (Vorma ym. 2020) kanssa, sillä usein nämä ongelmat kietoutuvat yhteen, vaikka niillä on lisäksi omat erityispiirteensä, jotka on myös huomioitava.

Painopisteessä tavoitteina on, että:

1) ... päihdehaittojen ehkäisyn menetelmät ovat osa keskeisten alojen ammattilaisten perus- ja täydennyskoulutusta.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Päivitetään vuonna 2007 laaditut päihdetyön koulutuksen minimisisällöt ehkäisevän päihdetyön osalta keskeisimmille koulutusaloille.
- Tarjotaan sosiaali- ja terveydenhuollon johdolle ja henkilöstölle tietoa päihde- ja rahapelihaittojen ja tupakoinnin ehkäisystä sekä niiden yhteydestä terveys- ja mielenterveysongelmiin.
- Varmistetaan sote-uudistuksen yhteydessä, että sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön täydennyskoulutustarpeet (ml. lyhytneuvonta, motivoiva lähestymistapa) otetaan huomioon.
- Rakennetaan terveydenhuoltohenkilöstölle tupakkavieroituksen täydennyskoulutusmalli ja kehitetään kansallinen verkkopohjainen tupakkavieroitustyön palaute- ja laadun varmistusmekanismi.
- Laaditaan laatutähti-ajatteluun nojautuva ehkäisevän päihdetyön johtamisen ja koordinaation koulutuskokonaisuus.
- Tarjotaan terveystiedon ja muiden soveltuvien aineiden opettajille perus- ja täydennyskoulutusta ehkäisevän päihdetyön sisällöistä.
- Tarjotaan koulutusta ongelmapelaamisesta ja avun piiriin ohjaamisesta työntekijöille, jotka kohtaavat työssään ongelmallisesti rahapelejä pelaavia.

Miten on edetty tähän mennessä:

Kunnista 75 prosenttia ilmoitti, että ehkäisevän päihdetyön osaamisen vahvistaminen on osa kunnassa tehtävää työtä ja/tai toimintaa ohjaavia suunnitelmia (Warpenius & Markkula 2020b).

Opetusministeriön vuonna 2007 julkaisemien päihdetyön koulutuksen minimisisältöjen päivitys ehkäisevän päihdetyön osalta keskeisimmille koulutusaloille ei ole edennyt.

Koulutusta eri alojen ammattilaisten ehkäisevän päihdetyön osaamisen vahvistamiseksi on tehty eri toimijoiden toimesta. Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkoston ja EHYTin järjestämällä Päihdepäivillä on kohdattu vuosittain keskimäärin noin 1 130 ammattilaista. Sosiaali- ja terveydenhuollon ja näiden alojen opiskelijoille suunnattu mielenterveys- ja päihdepotilaiden tupakkavieroitukseen liittyvä verkkokurssi on avattu Mielenterveystalo.fi:ssä. A-klinikkasäätiö on tuottanut kaksi laajaa verkkokoulutuskokonaisuutta: toisen sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisyhteisöille alkoholin käytön puheeksiotosta ja toisen työpaikkojen johdolle päihdeohjelmatyön tueksi (otapuheeksi.fi). Opettajien osaamista on vahvistettu EHYTin koordinoimassa Ryhmäilmiö- ja Päihdeilmiö-kärkihankkeessa, joka toimi 156 eri toimipisteessä 17 maakunnan alueella sekä kohtasi 1 800 ammattilaista (Ryhmäilmiö) ja 13 000 opiskelijaa (Päihdeilmiö). Preventiimin toiminnan päätyttyä vuonna 2018 nuorisolan ehkäisevän päihdetyön osaamisen vahvistaminen on muuttanut muotoaan, eikä ehkäisevän päihdetyön laatutyö ole entiseen tapaan osana kyseistä kokonaisuutta. EHYT koordinoi yhteistyössä Suomen Mielenterveys Mieli ry:n ja Nuorten mielenterveysseura Yeesi ry:n kanssa osaamiskeskus Vahvistamon toimintaa tähän liittyen kaksi vuotta, mutta kyseinen hanke päättyi vuonna 2020, jolloin aiempi ehkäisevän päihdetyön toiminta jaettiin kolmeen uuteen osaamiskeskukseen. THL ja EHYT ovat jatkaneet verkossa olevan vuonna 2021 päivitettävän Rahapelihaittojen ehkäisy -itseopiskeluaineiston markkinointia ja toteuttaneet rahapeliongelmiin kohtaaminen verkkokursseja sekä alueellisia koulutuksia. EHYTin rahapelihaittojen ehkäisyyn keskittynyt Arpa-hanke koulutti 3 702 ammattilaista. Nykyään toiminta on osa EHYTin pysyvää toimintaa.

THL tarjoaa tietoa ammattilaisille Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -verkkosivuillaan, joilla on ollut vuosina 2015–2020 yhteensä reilut 328 000 kävijää. Vastaavasti uusinta tietoa on koottu kuukausittain ilmestyvään THL:n Ehkäisevän päihdetyön uutiskirjeeseen, jolla oli vuonna 2020 reilut 1 600 tilaajaa kunnista ja alueilta. Myös järjestöillä on omia ammattilaisille suunnattuja uutiskirjeitään.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Tehdään taustaselvitys päihdetyön koulutuksen minimisisältöjen (OPM 2007) päivitystarpeista ehkäisevän päihdetyön osalta, jolla kirkastetaan mahdolliset päivitystarpeet keskeisimmille koulutusaloille sekä kuvataan esimerkkejä oppilaitosten opetussisällöistä. Kootaan tätä varten työryhmä, jossa sovitaan tarkemmin sisällöistä, jatkotoimista ja levittämisestä.
- Tarjotaan kohdennettua koulutusta koordinoitusti eri alojen johdolle ja henkilöstölle ehkäisevän päihdetyön sisällöistä huomioiden laatukriteerit.
- Tuotetaan ennaltaehkäisevän työn ammattilaisille tukimateriaalia päihdeongelmien, tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön ja haitallisen rahapelaamisen varhaisesta tunnistamisesta (vrt. Aalto ym. 2009).
- Luodaan puheeksioton, mini-intervention ja motivoivan lähestymistavan täydennyskoulutusmalli sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle hyödyntäen suunniteltua sote-uudistusta.
- **Uusi avaus:** Varmistetaan tupakasta vieroituksen osaamisen vahvistaminen tulevilla alueilla huomioiden erityisryhmät sekä Palkon (2020) suositukset elintapaohjaukseen sisällyttämisestä hyödyntäen suunniteltua sote-uudistusta.
- **Uusi avaus:** Päivitetään THL:n koordinoimat rahapelaamisen verkkokurssikokonaisuudet ongelmapelaamisesta ja avun piiriin ohjaamisesta työntekijöille.

2) ... ammattilaiset osaavat hyödyntää tarjolla olevia ehkäisevän päihdetyön materiaaleja ja koulutuksia oman työnsä tueksi.

Tavoitteeseen liittyvät vuonna 2015 linjatut kehittämiskohteet:

- Aluehallintovirastot vahvistavat kuntien ehkäisevän päihdetyön osaamista järjestämällä koulutusta ehkäisevän päihdetyön menetelmistä ja edistävät vertaisarviointia ja -oppimista järjestämällä mm. työpajoja.

- Kunnat hyödyntävät esimerkiksi ns. kouluttajakoulutus-mallia ehkäisevän päihdetyön menetelmien levittämisessä.

Miten on edetty tähän mennessä:

Vuosittain on järjestetty THL:n koordinoimana keskimäärin yksi valtakunnallinen seminaari, joka on ollut verkkovälitteisesti katsottavissa alueilla. Kaikki aluehallintovirastot ovat järjestäneet ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöille verkostotapaamisia ja laajempia alueellisia seminaareja keskeisistä ehkäisevän päihdetyön teemoista (ml. menetelmät) sekä vieneet ehkäisevän päihdetyön sisältöjä muihin alueellisiin seminaareihin ja koulutuksiin. Osa aluehallintovirastoista on muuttanut alueella toteutetut Pakka-toimintamallin käynnistämisen tueksi vuonna 2016 järjestetyt Pakka-työpajat pysyväksi toimintatavaksi. Joillakin alueilla on alue- ja seututasolla otettu vastuuta Pakan koordinoinnista ja samalla tarjottu tukea kunnille toimintamallin toteuttamiseen (esim. Eksoten maakunnallinen Pakka-malli, Selvin päin Satakunnassa -hankkeen maakunnallinen Pakka-malli).

Anniskelulupiin liittyvästä lupalausuntomenettelystä on toistaiseksi järjestetty kohdennettuja koulutuksia käytäntöä toteuttamaan lähteneille kunnille. Vertaisarviointia ja -oppimista on menetelmänä hyödynnetty lähes kaikkien aluehallintovirastojen toiminnassa. Kouluttajakoulutus-mallia ei ole edistetty ehkäisevän päihdetyön menetelmien levittämisessä pois lukien Pakka-toimintamalli, jossa kansalliseen kehittäjäverkostoon kuuluvat ovat kouluttaneet uusia kuntia palkkioperustaisesti.

Ehkäisevän päihdetyön järjestöverkosto ja EHYT ovat jokavuotisten Päihdepäivien lisäksi ehkäisevän päihdetyön viikon ulostuloissaan muistuttaneet ammattilaisia puheeksioton tärkeydestä sekä tuottanut tähän materiaaleja.

Toimeenpanossa tehostettavat toimet ja tehtävät uudet avaukset:

- Viedään suunnitellun sote-uudistuksen yhteydessä ns. kouluttajakoulutus-mallia esimerkiksi mini-interventiosta ja tupakasta vieroituksesta kuntiin ja hyvinvointialueille osana ammattilaisten osaamisen vahvistamisen ja varmistamisen kokonaisuutta.

5 Kohti vuotta 2025

Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman mukainen työ kunnissa ja alueilla on hyvässä vauhdissa. Kehitettävää löytyy kuitenkin edelleen kaikilta, kohteet vain vaihtelevat. Nyt toimintaohjelman päivityksen myötä ja kuntien uusien valtuustokausien alkaessa sekä sote-rakenteiden uudistuessa on hyvä tilaisuus varmistaa työtä tukevien rakenteiden sekä itse tehtävän työn laatu omassa kunnassa ja alueella. Olennaista on työn tietoperustaisuus, eli että se pohjautuu arvioon kunnan tai alueen päihdeoloista sekä käytössä olevaan tietoon toimivaksi todetuista keinoista ja hyvistä käytännöistä. Käsissäsi oleva ohjelma koostaa yhteen tiedon viimeksi mainituista. Toimintaohjelma lisäksi kuvaa kunnille ja alueille suunniteltua tukea painopisteiden mukaisen työn edistämiseksi. Toimintaohjelman toimeenpanon tueksi kootaan erikseen kunnille ja alueille esimerkkimittarit painopisteiden mukaisen työn etenemisen seuraamiseksi, jotka julkaistaan erikseen toimintaohjelman verkkosivuilla (THL).

Toimintaohjelma on laaja kokonaisuus. Perusidea on, että toteuttamalla työtä kaikilla ohjelman painopisteillä päästään kohti vaikuttavampaa ehkäisevää päihdetyötä kunnissa ja alueilla. Useinkaan kunnassa tai alueella ei tarvitse käynnistää aivan uutta toimintaa, vaan tarpeen on suunnata toimintaa uudelleen tai tarkistaa tehtävän työn laatu. Toimintaohjelman menestyksellä toimeenpano vaatii yhdessä suunniteltuja toimia eri hallinnonaloilla ja eri yhteisöissä. Tarvelähtöisesti ja eritoten yhteisten laajempien avausten suhteen priorisointia ja pitkäjänteistä suunnittelua on kunnissa ja alueilla tarpeen tehdä.

Kunnat, maakunnat / alueet, järjestöt sekä sidosryhmät arvioivat heille suunnatuissa kyselyissä mikä heidän oman työnsä näkökulmasta olisi tulevan viiden vuoden aikana (2021–2025) toimintaohjelman tärkein painopiste. Kunnat nostivat tärkeimmäksi painopisteeksi riskikäytön ja haittojen varhaisen tunnistamisen ja tuen (37 % vastanneista kunnista). Maakunnat / alueet katsoivat ammattilaisten osaamisen vahvistamisen olevan tärkein painopiste (45 %). Järjestöt arvioivat valtakunnallisia, alueellisia ja paikallisia rakenteita, tietoperustaista viestintää sekä riskikäytön ja haittojen varhaista tunnistamista ja tukea koskevat painopisteet lähes yhtä yleisesti tärkeimmäksi (20–23 % vastanneista järjestöistä). (Ks. liite 7, kuvio 12.) STM:n keväällä 2020 Päihde- ja riippuvuusstrategian valmisteluun liittyvässä sidosryhmäkyselyssä (n = 52) puolestaan riskikäytön ja haittojen varhaista tukea ja tunnistamista koskeva painopiste arvioitiin tärkeimmäksi muita yleisemmin (48 %) tulevalla 5-vuotiskaudella. Tarkoitus on, että vuosille 2021–2025 THL:een asetettava

kansallinen ehkäisevän päihdetyön ohjausryhmä huomioisi nämä arviot priorisointitarpeista tulevaa toimeenpanon kansallista ohjausta suunnattaessa.

Vuonna 2025 tullaan tekemään toimintaohjelman kauden loppuarviointi. Sen pohjalta valmistellaan päihde- ja riippuvuusstrategian (STM 2021) linjausten mukaisesti uusi ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma.

LÄHTEET

- Aalto M, Bäckmand H, Haravuori H, Lönnqvist J, Marttunen M, Melartin T, Partanen A, Partonen T, Seppä K, Suomalainen L, Suokas J, Suvisaari J, Viertiö S, Vuorilehto M (2009). Mielenterveys- ja päihdeongelmien varhainen tunnistaminen – opas ennaltaehkäisevän työn ammattilaisille. THL, Opas 5/2009. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085191>
- Aalto-Setälä T, Huikko E, Appelqvist-Schmidlechner K, Haravuori H, Marttunen M (2020). Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa: Opas tutkimiseen, hoitoon ja vaikuttavien menetelmien käyttöön. THL, Ohjaus 6/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-547-6>
- A-klinikkasäätiö, Lasinen lapsuus -verkkosivut. (Viitattu 12.10.2020). <https://lasinenlapsuus.fi/>
- Alkoholilaki (1102/2017).
- Aluehallintovirastot (2020). Peruspalveluiden arviointi 2019. Patio. (Viitattu 26.11.2020).
- Basaran Z, Ollila H & Markkula J (2019). Ehkäisevän päihdetyön käytännöt toisen asteen oppilaitoksissa 2012–2016. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 1/2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-261-1>
- Björkenheim C, Castrén S, Jaakkola T, Kesänen M, Pietilä E, Ränninranta R, Saariluoma O & Wuorio S (2019). Rahapelaaminen puheeksi: Puheeksiotto, tunnistaminen ja lyhytneuvonta. THL, Muu 330/2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-281-9>
- Blomgren S, Ilmarinen K, Hannikainen K & Kestilä L (2020). Ohjaamojen psykososiaalisen tuen kehittäminen. Onni-hankkeen arviointiraportti. <https://kohtaamo.info/documents/21827/57688/Onni-hankkeen+arviointi+2020/6e8009a6-197d-4f10-8f75-fec405fa79eb>
- Duodecim (2018a). Alkoholiongelmaisen hoito. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Päihdelääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim (Viitattu 10.12.2020). Verkossa: www.kaypahoito.fi.
- Duodecim (2018b). Huumeongelmaisen hoito. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Päihdelääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim (Viitattu 10.12.2020). Verkossa: www.kaypahoito.fi.
- Duodecim (2018c). Tupakka- ja nikotiiniriippuvuuden ehkäisy ja hoito. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Päihdelääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim (Viitattu 10.12.2020). Verkossa: www.kaypahoito.fi.
- EHYT (2017). Eläke pelissä – opas rahapelaamiseen. EHYT, Esite.
- EMCDDA (2019). European Prevention Curriculum – A Handbook For Decision-Makers, Opinion-Makers And Policy-Makers In Science-Based Prevention Of Substance Use. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/11733/20192546_TDMA19001ENN_PDF.pdf
- Filha, MITU (Mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivien tupakoinnin lopettamisen tukeminen) -hankkeen (2017–2018) verkkosivut. (Viitattu 10.12.2020). <https://www.filha.fi/hankkeet/mitu-mielenterveys-ja-paihdeongelmista-karsivien-tupakoinnin-lopettamisen-tukeminen-karkihanke/>
- Fors R., Heimala H, Holmila M, Ilvonen S, Kesänen M, Markkula J, Saunio AL, Strand T, Tamminen I, Tenkanen T, Warpenius K (2013). Paikallinen alkoholi-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisy – Käsikirja yhdessä toteuttavaan Pakka-toimintamalliin. THL, Kide 23/2013. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-044-3>
- Hakulinen T, Hietanen-Peltola M, Hastrup A, Vaara S, Jahnukainen J, Varonen P (2020). ”Pahin syksy ikinä”: Lasten, nuorten ja perheiden palvelut koronasyksynä 2020. THL, Työpaperi 37/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-579-7>
- Haravuori H, Muinonen E, Kanste O, Marttunen M (2017). Mielenterveys- ja päihdetyön menetelmät opiskeluterveydenhuollossa: Opas arviointiin, hoitoon ja käytäntöihin. THL, Ohjaus 20/2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-722-0>
- Hietanen-Peltola M & Korpilahti U (toim.) (2015). Terveellinen, turvallinen ja hyvinvoiva oppilaitos – Opas ympäristön ja yhteisön monialaiseen tarkastamiseen. THL, Ohjaus 7/2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-505-9>
- Hietanen-Peltola M, Laitinen K, Autio E & Palmqvist R (2018). Yhteisestä työstä hyvinvointia – opiskeluhoitoyhdistys perusopetuksessa. THL, Ohjaus 9/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-137-9>
- Hietanen-Peltola M, Laitinen K, Järvinen J & Fagerlund-Jalokinos S (2019). Toisella asteella toimien: opas oppilaitoksen opiskeluhoitoyhdistykselle. THL, Ohjaus 10/2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-374-8>
- Hietanen-Peltola M, Vaara S, Hakulinen T & Hastrup A. (2020). Lasten nuorten ja perheiden peruspalvelut koronakeväänä 2020. Tuloksia kouluterveydenhuollon verkoston ja perhekeskusverkoston tiedonkeruista. THL, Työpaperi 26/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-521-6>

- Humeniuk R, Henry-Edwards S, Ali R, Poznyak V & Monteiro M ym. (2010). The Alcohol Smoking and Substance Involvement Screening Test (ASSIST): Manual for use in primary care. WHO. 2010. <https://www.who.int/publications/i/item/978924159938-2>
- Iivonen S & Kunttonen P (2017). Skarppina kassalla: Ohjeita alkoholijuomien, tupakan ja muiden nikotiini- ja huumauskeiden sekä rahapeliin vastuulliseen vähittäismyyntiin. THL. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201803296259>
- Iivonen S, Kunttonen P, Niemelä J & Markkula J (2018). Vastuullinen anniskelu ravintolassa: Ohjeita ravintoloille. THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-038-9>
- Jalo N, Lahtinen J & Lainio-Peltola M (2019). Päihdekasvatuksen toteuttaminen Satakunnan ja Varsinais-Suomen perus-, lukio- ja ammatillisen koulutuksen oppilaitoksissa. Yhteenvertoraportti. Aluehallintovirastojen julkaisuja 66/2019.
- Kansallinen lapsistrategian parlamentaarinen komitea (2021). Kansallinen lapsistrategia. Komiteamietintö. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5>
- Kesänen M & Strand T (2020). Mini-interventio auttaa, rakenteinen kirjaaminen kannattaa. THL, Tiedä ja toimi. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020060139892>
- Korpilahti U, Koivula R, Doupi P, Jakoaho V & Lillsunde P (toim.) (2020). Turvallisesti kaiken ikää. Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn ohjelma 2021–2030 sekä selvitys kustannuksista. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 33/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8343-4>
- Korpilahti U, Kettunen H, Nuotio E, Jokela S, Nummi VM & Lillsunde P (toim.) (2019). Väkivallaton lapsuus: toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 27/2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4123-6>
- Kujasalo A (toim.) (2013). Tee se näin – ohjeita päihdeohjelman kehittäjälle. Työterveyslaitos 2013. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-261-368-4> (pdf)
- Lainio-Peltola M, Jalo N, Marjanen K, Iho A, Kaupinsalo K, Aurasuo J, Lahtinen J, Rosenqvist T (2020). Päihde- ja pelikasvatus oppilaitoksissa – opas suunnitelmien tekoon ja varhaiseen tunnistamiseen. Aluehallintovirastojen julkaisuja 85/2020.
- Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä (523/2015).
- Lapsi- ja nuorisopoliittinen ministeriyöryhmä (2020). Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma 2020–2023. Tavoitteena nuoren merkityksellinen elämä ja osallisuus yhteiskunnassa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-697-3>
- Leimio S (2019). Mini-interventio arjessa näkyväksi. Mini-intervention kirjaamisen kehittäminen Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymässä vuosina 2018–2019. Sosiaalialan osaamiskeskus Verson työpapereita 1/2020, helmikuu 2020. https://www.phhyky.fi/assets/files/2020/02/Raportti_PHHYKYkirjaamiskokeilu_SLeimio_final.pdf
- Lundbom P & Vuohelainen E (toim.) (2016). Ehkäisevä päihdetyö ammattikorkeakoulussa – miksi ja miten? Preventiimi, Humanistinen ammattikorkeakoulu julkaisuja 23.
- Markkula J, Fors R, Hamilas M, Heimala H, Kejonen A, Kokkonen T, & Tamminen I (2014). Ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnissa 2013 – tietoa laadukkaan toiminnan pohjaksi. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 15 kesäkuu 2014. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-250-8>
- Markkula J, Karlsson T, Kesänen M, Partanen A, Ruokolainen O, & Warpenius K (2017). Kunta päihdehaittojen ehkäisijänä – hyvinvointia kuntalaisille, elinvoimaa kunnalle. THL, Päätösten tueksi 2/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-888-3>
- Markkula J, Montonen M & Warpenius K (2017). Tapaturmapotilaan alkoholin ongelmakäytön tunnistaminen, puheeksiotto ja tuki päivystyspoliklinikalla, THL, Tutkimuksesta tiiviisti 37/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-955-2>
- Markkula J & Taulu A (toim.) (2020). Kunnan hyvinvointi ja elinvoima tarvitsee lakisääteistä ehkäisevää päihdetyötä. THL, Muu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020092575887>
- Markkula J & Warpenius K (2017). Ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnissa 2016 – sote- ja maakuntarauudistuksen kynnyksellä. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 15, kesäkuu 2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-887-6>
- Miettinen A & Rantapuska E (2018). Numerot puhuvat. Kuinka tehokkaasti alkoholin aiheuttamia taloudellisia tappioita työpaikoilla voisi vähentää? Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry. http://www.huugo.fi/wp-content/uploads/2019/07/Numerot_puhuvat_raportti_verkkoon.pdf
- Mäkelä P, Gunnar T, Kankaanpää A, Kriikku P, Ollila H, Partanen A, Ruokolainen O, Ståhl T, Warpenius K & Ylöstalo T (2020). Päihteen käyttö ja tupakointi. Teoksessa Kestilä L, Härmä V & Rissanen P (toim.). Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen. Asiantuntija-arvio, syyskuu 2020. THL, Raportti 14/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-578-0>
- Mäkelä P, Warpenius K, Raitasalo K & Castrén S (2018). Miten suomalaiset hallitsevat alkoholinkäyttöään? Teoksessa Mäkelä P, Härkönen J, Lintonen T, Tigerstedt C & Warpenius K (toim.) Näin Suomi juo: suomalaisten muuttuvat alkoholinkäyttötavat. THL, teema 29/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-146-1>

- Opetushallitus & THL (2019a). Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen lukioissa 2018 -tiedonkeruun perustaulukot. Päivitetty 2019-05-09. (Viitattu 10.10.2020). https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138104/Tilastoraportti_12_2019.pdf?sequence=2&isAllowed=y [13.8.2020]
- Opetushallitus & THL (2019b). Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen ammatillisessa perustutkintokoulutuksessa 2018 –tiedonkeruun perustaulukot. Päivitetty 2019-12-02. (Viitattu 10.10.2020). https://teaviisari.fi/teaviisari/content/file/206/Ammatillisten_perustaulukot_2018 [27.8.2020]
- Palveluvalikoimaneuvosto (2020). Palveluvalikoimaneuvoston suositus – Elintapamuutosta tukevat tekijät elintapaohjauksen ja omahoidon tuen menetelmissä tupakoinnin aiheuttaman sairastumisriskin pienentämiseksi. Palko, elintapaohjauksen ja omahoidon tuen -jaosto. (Viitattu 10.12.2020). <https://palveluvalikoima.fi/elintapaohjaus-tupakoinnin-lopettaminen>
- Parkkinen M, Hälikkää P & Niskanen S (2018). Päihteet pöydälle. Ehkäisevän päihdetyön kulttuuri kuntouttavaan työtoimintaan. Kuntoutussäätiö. https://yhteisomedia.fi/assets/files/2020/03/suositukset_verkkoon_low.pdf
- Pekkanen N, Saaristo V & Ståhl T (2020). Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen rakenteet, prosessit ja toimenpiteet kunnissa sekä maakunnissa. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 5/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-476-9>
- Päihteetön pelikenttä -verkosto (2016). Tukea urheiluseuroille päihteettömyyden edistämiseksi – Päihteetön pelikenttä. Esite. https://dopinglinkki.fi/sites/default/files/paihteeton_pelikentta_esite_www3.pdf
- Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä (2020). Vammaispalvelujen asumispalvelujen toimintamalli 2020-. https://www.phhyky.fi/assets/files/2020/06/Toimintamalli_Vamm_aspal_Alkoholin-riskik%C3%A4yt%C3%B6n-tunnistaminen-ja-mini-interventio_100620final.pdf
- Raitasalo K & Härkönen J (2019). Nuorten päihteiden käyttö ja rahapelaaminen: ESPAD-tutkimus 2019. THL, Tilastoraportti 40/2019. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019110737026>
- Renko E (2016). Alkoholinkäytön mini-interventio aikuissosiaalityössä. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 24/2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-746-6>
- Ruokolainen O (2021). Socioeconomic differences in the use of tobacco: Finnish population-based studies. Dissertationes Scholae Doctoralis Ad Sanitatem Investigandam Universitatis Helsinkiensis. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6864-1>
- Rönkä S & Markkula J (toim.) (2020). Huugetilanne Suomessa. THL, raportti 13/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-576-6>
- Rönkä S (toim.) (2020). Katsaus ajankohtaiseen huugetilanteeseen – Huumeiden käyttö ja haitat ovat kasvaneet 2000-luvulla merkittävästi. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 33/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-592-6>
- Savuton Suomi 2030 (2017). Savuton työpaikka – osa työhyvinvointia. Savuton Suomi 2030, Esite. https://savutonsuomi.fi/wp-content/uploads/2017/11/Savuton_tyo%CC%88paikka_esite.pdf
- Smokefree – tukea nuorten nikotiinituotteiden käytön ehkäisyyn (2018). (Viitattu 26.11.2020). <http://smokefree.fi/>
- STM (2020a). Työkykyohjelma 2020–2022: Ohjelma ja hakuopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 11/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9866-7>
- STM (2020b). Työ 2030 – Työn ja työhyvinvoinnin kehittämisohjelma. Verkkosivut. (Viitattu 12.11.2020).
- STM (2015). Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma. Alkoholi-, huume- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin vähentäminen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 19/2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3746-8>
- Syöpäjärjestöt (2020). Nikedu. Tietoa ja tehtäviä tupakka- ja nikotiinituotteista – kotiin, kouluun ja nuorisotyöhön. (Viitattu 26.11.2020). <https://nikedu.fi>
- THL, Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihesivut, Ehkäisevä päihdetyö > Pakka-toimintamalli ehkäisevään päihdetyöhön. (Viitattu 26.11.2020). <https://thl.fi/fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet/ehkaiseva-paihdeyto/verkko-pakka-ehkaisevaan-paihdeytohon>
- THL, Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihesivut, Ehkäisevä päihdetyö > Pakka-toimintamalli > Pakka-toiminnan aloittaminen. (Viitattu 26.11.2020). <https://thl.fi/fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet/ehkaiseva-paihdeyto/verkko-pakka-ehkaisevaan-paihdeytohon/pakka-toiminnan-aloittaminen>
- THL, Sotkanet -tilasto- ja indikaattoripankki. (Viitattu 29.11.2020). www.sotkanet.fi
- THL (2020a). Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) verkkosivut. (Viitattu 29.11.2020) <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape>
- THL (2020b). HYTE-toimintamallien arviointipilotti 2019–2020. Pakka-toimintamallin vertaisarviointi. THL, Työpapereita. https://thl.fi/documents/966696/6733736/Pakka_taitto_HYTE-p%C3%A4iv%C3%A4t.pdf/ae1f0fb8-429b-44f5-7de8-7cda0f945185?t=1605100211888
- THL (2018). Terveydenedistämistäktiivisuus (TEA) perusterveydenhuollossa. Tulokset perustaulukoissa. Päivitetty 8.11.2018. (Viitattu 1.10.2020). https://teaviisari.fi/teaviisari/content/file/187/Perusterveydenhuollon_perustaulukot_2018

- THL (2017a). Paikallinen lausunto alkoholihallinnon ja ehkäisevän päihdetyön tukena. THL, Tiedä ja toimi 3/2017. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201703152186>
- THL (2017b). Tapaturmapotilaiden alkoholinkäytön puheeksiotto. THL, Tiedä ja toimi. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2017110650525>
- THL (2017c). Pakka-toimintamalli – Käynnistä toiminta ja varmista laatu. THL, Muu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201701091080>
- THL (2017d). Selvästi päihtynyt? THL. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201710068911>
- THL (2017e). Vastuullisen tarjoilijan muistilista. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201710068912>
- THL (2016a). Terveydenedistämiskäytännöt (TEA) perusterveydenhuollossa. Tulokset perustaulukoissa. (Viitattu 1.10.2020).
- THL (2016b). Kysy ja neuvo: Alkoholinkäytön mini-interventio aikuissosiaalityössä. THL, Tiedä ja toimi. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016103125622>
- THL:n asiantuntijaryhmä (toim.) (2020). Väestön terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Toimenpide-ehdotukset päättäjille. THL, Työpaperi 15/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-482-0>
- Valtakari M, Arnkil R, Eskelinen J, Mayer M, Nyman J, Sillanpää K, Spangar T, Ålander T & Yli-Koski M (2020). Ohjaamot – monialaista yhteistyötä, vaikuttavuutta ja uutta toimintakulttuuria. Monialaisen yhteistyön vaikuttavuus nuorten työllistymistä edistävissä palveluissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:13. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-932-5>
- Valvira (2019). Valtakunnallinen tupakkalain valvontaohjelma vuosille 2020–2024. Valvontaohjelmia 3/2019. https://www.valvira.fi/documents/14444/248380/Tupakkalain_valvontaohjelma_2020_2024.pdf/b8146b38-e53c-5761-fb5b-98789b6fc796?t=1568014485352
- Valvira & aluehallintavirastot (2019). Alkoholihallinnon valtakunnallinen valvontaohjelma vuosille 2019–2024. Valvontaohjelmia 2/2019. https://www.valvira.fi/documents/14444/189409/Alkoholihallinnon_valvontaohjelma_2019_2024.pdf/2c1f960a-63cc-a2eb-7269-ed6e43c8c68a?t=1568012233643
- VN (2020a). Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen 2030 – valtioneuvoston periaatepäätös. https://stm.fi/documents/1271139/20825107/Hyvinvoinnin+terveyden+ja+turvallisuuden+edist%C3%A4minen+2030+-+valtioneuvoston+periaatep%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s_F2020.pdf/66e90eeb-138e-b6b3-9b68-83232c174240/Hyvinvoinnin+terveyden+ja+turvallisuuden+edist%C3%A4minen+2030+-+valtioneuvoston+periaatep%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s_F2020.pdf
- VN (2020b). Suomi tasa-arvon kärkimaaksi. Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020–2023. Valtioneuvoston periaatepäätös. https://valtioneuvosto.fi/documents/1271139/20825107/Valtioneuvoston_periaatep%C3%A4%C3%A4t%C3%B6s_hallituksen_tasa-arvo-ohjelma_2020-2023%2B.pdf
- VN (2019). Liikenneturvallisuusstrategian valmistelun verkkosivut. Hankenro: LVM054:00/2019. (Viitattu 13.11.2020.) <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=LVM054:00/2019> Vormo H, Rotko T, Larivaara M & Kosloff A (2020). Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 6/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4139-7>
- Warpenius K, & Markkula J (2018). Ehkäisevän päihdetyön nykytila ja tulevaisuus kunnissa: Vuoden 2016 kuntakyselyn tuloksia. THL, raportti 9/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-162-1>
- Warpenius K, & Markkula J (2020a). Ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnissa ovat vahvistuneet: tuloksia vuosien 2020 ja 2016 kuntakyselyistä. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 26/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-541-4>
- Warpenius K, & Markkula J (2020b). Ehkäisevän päihdetyön sisällöt, toimet ja seuranta kunnissa: vuoden 2020 kuntakyselyn tuloksia. THL, Tutkimuksesta tiiviisti 25/2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-540-7>
- YM (2020). Yhteistyöohjelma asunnottomuuden puolittamiseksi vuoteen 2023 mennessä. Ympäristöministeriö.

LIITTEET

Liite 1. Kansallisen ehkäisevän päihdetyön ohjausryhmän jäsenet (tilanne joulukuu 2020)

Ohjausryhmän toimikausi 31.3.2017-31.12.2020.

puheenjohtaja: Terhi Kilpi, Kansanterveysratkaisut -osaston johtaja, THL

varapuheenjohtaja: Pekka Hakkarainen, THL

asiantuntijasihteeri: kehittämispäällikkö Jaana Markkula, THL

jäsenet:

neuvotteleva virkamies Elina Kotovirta, Sosiaali- ja terveysministeriö

varajäsen: hallitusneuvos Ismo Tuominen, Sosiaali- ja terveysministeriö

neuvotteleva virkamies Heli Hätönen, Sosiaali- ja terveysministeriö

kulttuuriasiainneuvos Immo Parviainen, Opetus- ja kulttuuriministeriö*

liikenne neuvos Leif Beilinson, Liikenne- ja viestintäministeriö*

varajäsen: yli-insinööri Mikko Karhunen, Liikenne- ja viestintäministeriö*

ryhmäpäällikkö Kari Kunnas, Valvira

*varajäsen:*ryhmäpäällikkö Eeva Saari, Valvira

opetusneuvos Matti Pietilä, Opetushallitus

erityisasiantuntija Leena Hirvonen / Leena Kaila-Kangas, Työterveyslaitos*

poliisitarkastaja Pekka Heikkinen, Poliisihallitus

varajäsen: poliisitarkastaja Ari Järvenpää, Poliisihallitus

hallintopalvelupäällikkö Mika Ahvenniemi / työhyvinvointipäällikkö Tarja Rätty,
Tulli*

varajäsen: tullilylitarkastaja Anna Kallio, Tulli*

erityisasiantuntija Ellen Vogt, Kuntaliitto ry*

varajäsen: erityisasiantuntija Kari Sjöholm / Mari Ahonen-Walker, Kuntaliitto ry*

toiminnanjohtaja Kristiina Hannula / Juha Mikkonen, Ehkäisevä päihdetyö EHYT
ry*

varajäsen: päällikkö Tuula Sundman / Tuomas Tenkanen, Ehkäisevä päihdetyö
EHYT ry*

toiminnanjohtaja Mervi Hara, Suomen ASH ry

varajäsen: tiedottaja Susanna Kaaja, Suomen ASH ry*

hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen päällikkö Aija Rautio, Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri

kehittämisasiantuntija Katariina Päivinen / Karri Poutanen, Siun sote*

johtaja Kristiina Poikajärvi, Etelä-Suomen aluehallintovirasto

varajäsen: johtaja Ulla Ahonen, Itä-Suomen aluehallintovirasto

ehkäisevän päihdetyön koordinaattori Tiina Nykky, Kuopion kaupunki

Lisäksi pysyvinä THL:n asiantuntijoina:

tutkija Noora Berg, varajäsen: erikoissuunnittelija Teija Strand / Saara Rapeli (mielenterveys)*

yksikön päällikkö Antero Heloma / erityisasiantuntija Hanna Ollila, varajäsen: asiantuntija Otto Ruokolainen (tupakka- ja nikotiinituotteet)*

johtava asiantuntija Saini Mustalampi / kehittämispäällikkö Nina Karlsson*, varajäsen: kehittämispäällikkö Minna Kesänen (rahapelit)

kehittämis-päällikkö Airi Partanen (päihdetyö)

kehittämis-päällikkö Tuulia Rotko (hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen), varajäsen: kehittämispäällikkö Persephone Doupi (tapaturmien ehkäisy)*

tutkija Katariina Warpenius (ehkäisevä päihdetyö, alkoholi)

* Jäsen / varajäsen ei ole toiminut koko kautta ohjausryhmässä esimerkiksi henkilövaihdoksen vuoksi. Mikäli useampi jäsen / varajäsen mainittu, niin viimeksi mainittu toimi ohjausryhmän jäsenenä / varajäsenenä ohjausryhmän päättäessä kautensa. Opetus- ja kulttuuriministeriöllä, Liikenne- ja viestintäministeriöllä ja Tullilla ei ollut ohjausryhmässä edustajaa ohjausryhmän päättäessä toimintansa vuoden 2020 lopulla.

Liite 2. Toimintaohjelmassa asetut kansalliset ehkäisevän työn määrälliset tavoitteet vuoteen 2025

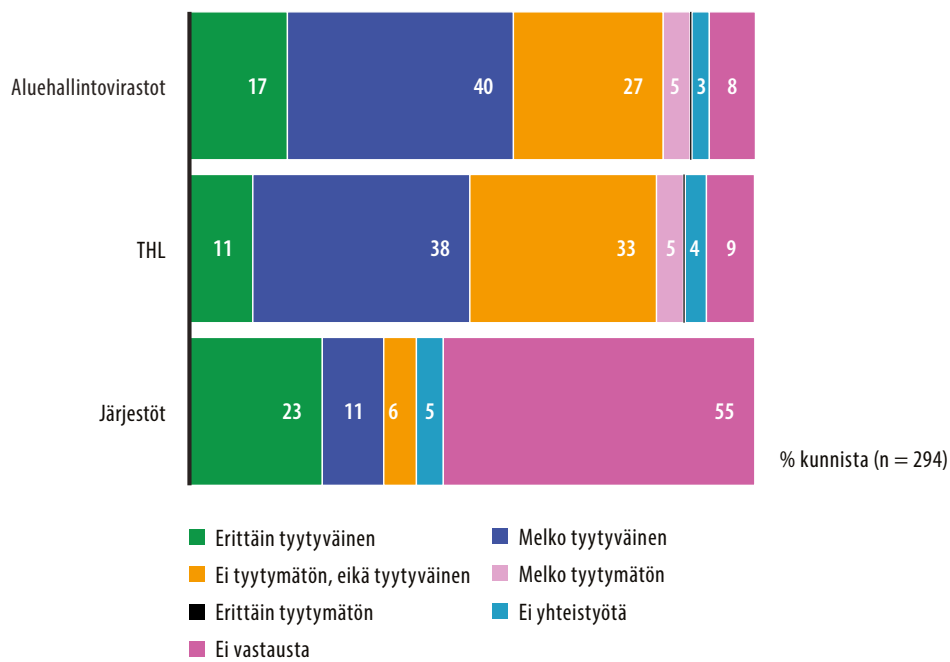
Kansallisten päihde- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin ehkäisyn tavoitteiden tilanne vuonna 2016 sekä vuonna 2020 ohjelman väliarviointivaiheessa

Tavoite (v. 2025)	Lähtötaso v. 2015	Tilanne v. 2020	Lähde
ALKOHOLI			
1) Alkoholin kokonaiskulutus on alle 10 litraa 100 %:n alkoholia asukasta kohden (15 vuotta täyttäneet).	11 litraa / asukas (v. 2015)	10,0 litraa / asukas (v. 2019)	THL
2) Kerralla vähintään 6 alkoholiannosta kerran viikossa tai useammin juovien osuus on 20–64-vuotiaista alle 10 prosenttia.	10,6 % (v. 2015)	10,4 % (v. 2018)	THL, Alueellinen terveys- ja hyvinvointitutkimus ATH / THL, Finsote-tutkimus
3) Kerralla vähintään 6 alkoholiannosta 30 päivän aikana juovien osuus on 15–16-vuotiaiden joukossa korkeintaan 15 prosenttia.	23 % (v. 2015)	22 % (v. 2019)	THL, Eurooppalainen koululaistutkimus ESPAD
TUPAKKA- JA NIKOTIINITUOTTEET			
1) Alle kahdeksan prosenttia 20–64-vuotiaista käyttää tupakkatuotteita tai sähkösavukkeita.	17 % (v. 2015)	n. 14 % (v. 2018)	THL, Alueellinen terveys- ja hyvinvointitutkimus ATH
2) Lukion ja ammatillisten oppilaitosten 1. ja 2. vuosikurssin opiskelijoiden päivittäinen tupakan, nuuskan ja sähkösavukkeiden käyttö vähenee sekä käytössä näkyvät erot kaventuvat näiden koulutusmuotojen opiskelijoiden välillä.	AOL: 31 %, lukio: 7 %, yläkoulu: 9 % (v. 2017)	AOL: 29 %, lukio: 6 %, yläkoulu: 8 % (v. 2019)	THL, Kouluterveyskysely
<i>HUOM! Tarkennus v. 2020:</i> Päivittäin tupakkatuotteita tai sähkösavukkeita käyttävien osuus lukioissa ja yläkouluissa on enintään viisi prosenttia ja ammatillisissa oppilaitoksissa enintään 10 prosenttia.			

Tavoite (v. 2025)	Lähtötaso v. 2015	Tilanne v. 2020	Lähde
HUUMAUSAINHEET			
Viimeisen kuukauden aikana jotain huumausainetta käyttäneiden osuus 15–69-vuotiaista on korkeintaan kaksi prosenttia.	2 % (v. 2015)	3 % (v. 2018)	THL, Huumekysely
<i>HUOM! v. 2020 em. mittari korvattiin seuraavilla:</i>			
1) Viimeisen kuukauden aikana jotain huumausainetta käyttäneiden osuus 15–34-vuotiaista ei kasva vuodesta 2018.	6 % (v. 2014)	7 % (v. 2018)	THL, Huumekysely
2) Ainakin kerran jotain huumausainetta kokeilleiden osuus 8. ja 9. luokan oppilaista on alle 8 prosenttia.	8,4 % (v. 2015)	8,9 % (v. 2019)	THL, Kouluterveyskysely
HAITALLINEN RAHAPELAAMINEN			
1) Niiden 15–74-vuotiaiden osuus, joilla on ollut rahapelaamisen aiheuttama ongelma viimeisen 12 kuukauden aikana, on pienempi kuin 3,3 prosenttia.	3,3 % (v. 2015)	3,0 % (v. 2020)	THL, Suomalaisten rahapelaaminen -kysely
<i>HUOM! Vuonna 2020 em. mittari korvattiin seuraavalla:</i>			
1) Niiden 15–74-vuotiaiden osuus, jotka ovat pelanneet rahapelejä vähintään riskitasolla viime 12 kuukauden aikana, on pienempi kuin 13,7 % (v. 2020).	18,3 % (v. 2015)	13,7 % (v. 2020)	THL, Suomalaisten rahapelaaminen -kysely
2) Viikoittain rahapelejä pelaavien 8. ja 9. luokan oppilaiden osuus on pienempi kuin viisi prosenttia.	7 % (v. 2015)	n. 5 % (v. 2019)	THL, Kouluterveyskysely

Liite 3. Kuntien tyytyväisyys saatuun asiantuntijatukeen ja/tai ohjaukseen ehkäisevässä päihdetyössä

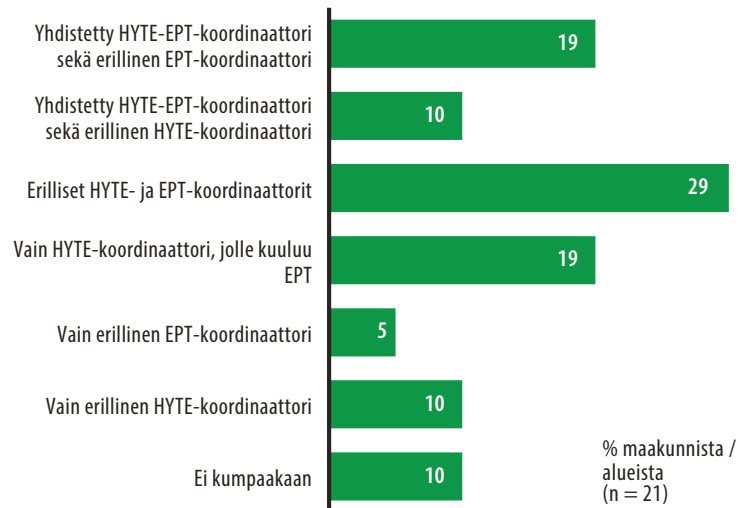
Kuvio 1. Kuntien tyytyväisyys saatuun asiantuntijatukeen ja/tai ohjaukseen ehkäisevässä päihdetyössä (% vastanneista kunnista).

Lähde: THL, Ehkäisevä päihdetyö kunnissa 2020 -kysely.

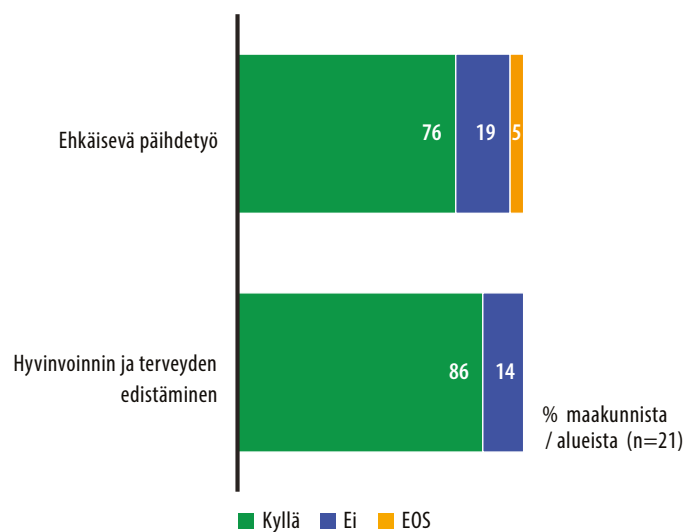
Liite 4. Väliarviointituloksia liittyen painopisteeseen 1

Kuvio 2. Maakuntien / alueiden osuus (%), jossa toimii ehkäisevää päihdetyötä koordinoiva taho vuonna 2020.

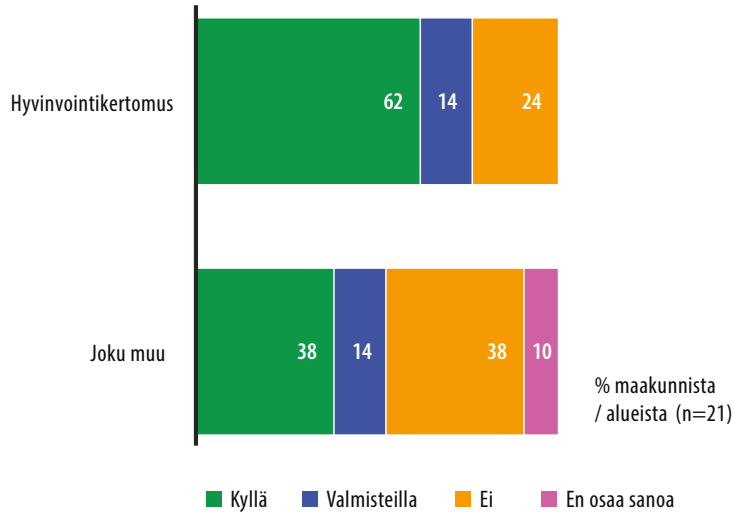
Lähde: THL, Ehkäisevä päihdetyö sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen maakunnissa 2020 -kysely.

Kuvio 3. Maakuntien / alueiden osuus (%), jossa toimii monialainen työryhmä, jonka tehtäviin kuuluu ehkäisevä päihdetyö ja/tai hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen vuonna 2020.

Lähde: THL, Ehkäisevä päihdetyö sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen maakunnissa 2020 -kysely.

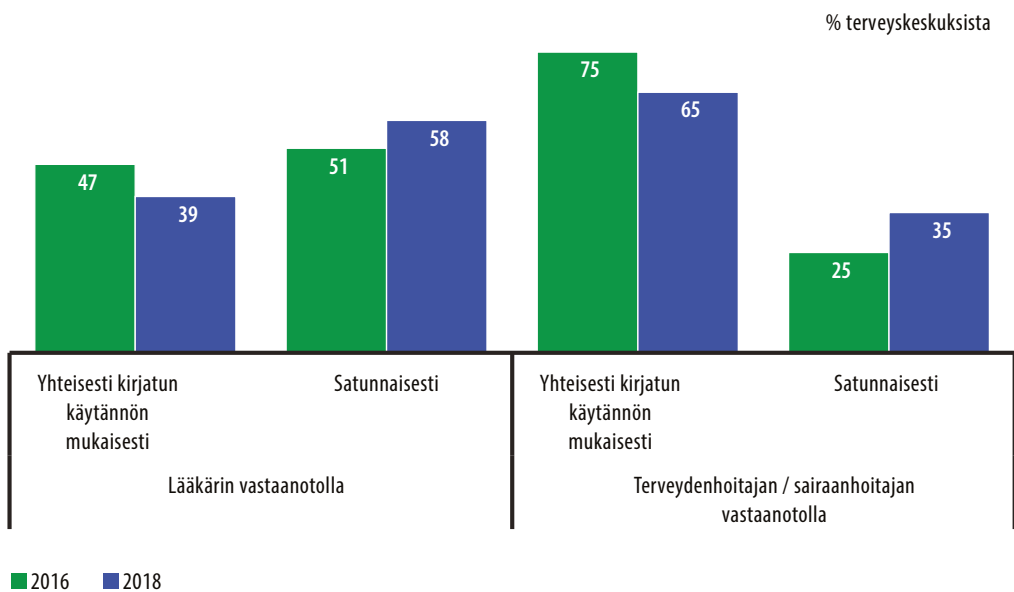
Kuvio 4. Maakuntien / alueiden osuus (%), joissa laadittu tai päivitetty kuntien valtuustokauden aikana (2017–2021) jokin ehkäisevän päihdetyön sisältävä toimintasuunnitelma vuonna 2020.

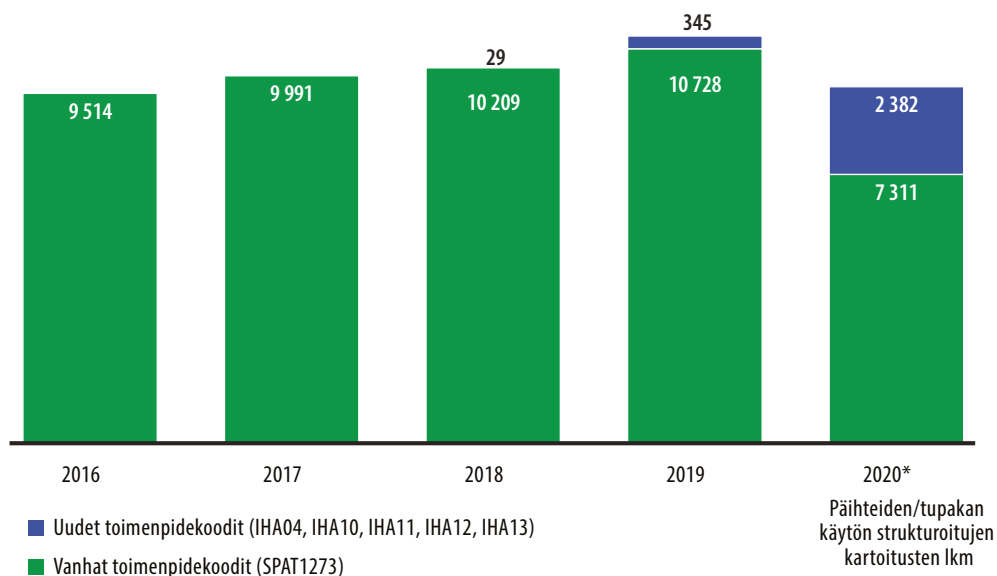
Lähde: THL, Ehkäisevä päihdetyö sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen maakunnissa 2020 -kysely.

Liite 5. Väliarviointituloksia liittyen painopisteeseen 3

Kuvio 5. Ikäryhmittäinen alkoholin käyttöä kartoittava mittari käytössä vuosina 2018 ja 2016 (% terveyskeskuksista). (Lähde: THL 2018; THL 2016).

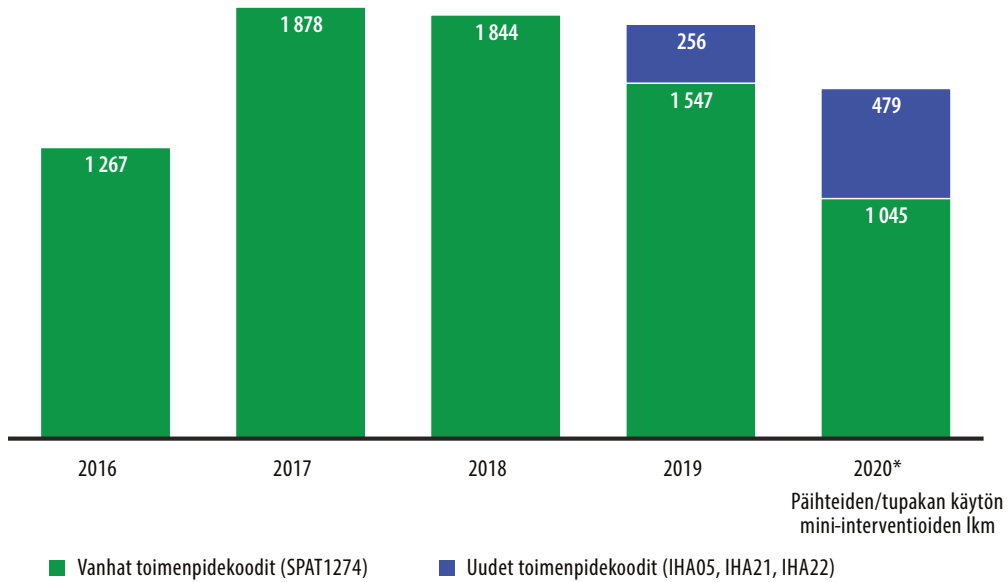

Kuvio 6. Päihteiden / tupakan käytön strukturoidut kartoitukset (lkm) vanhojen ja uusien perusterveydenhuollon toimenpidekoodien mukaan vuosina 2016–2020.

Lähde: THL, Avohilmo: Perusterveydenhuollon avohoidon SPAT/IHA -toimenpiteet. *Tilanne 15.12.2020.

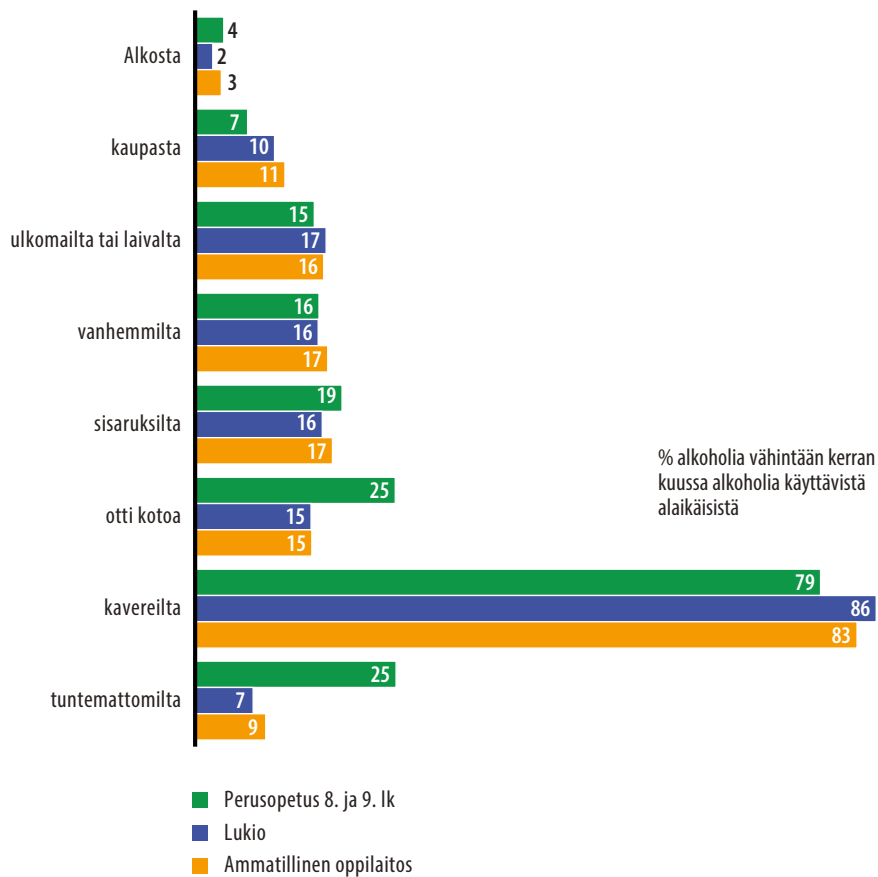
Kuvio 7. Päihteiden / tupakan käytön mini-interventiot (lkm) vanhojen ja uusien perusterveydenhuollon toimenpidekoodien mukaan vuosina 2016–2020.

Lähde: THL, Avohilmo: Perusterveydenhuollon avohoidon SPAT/IHA -toimenpiteet. *Tilanne 15.12.2020.

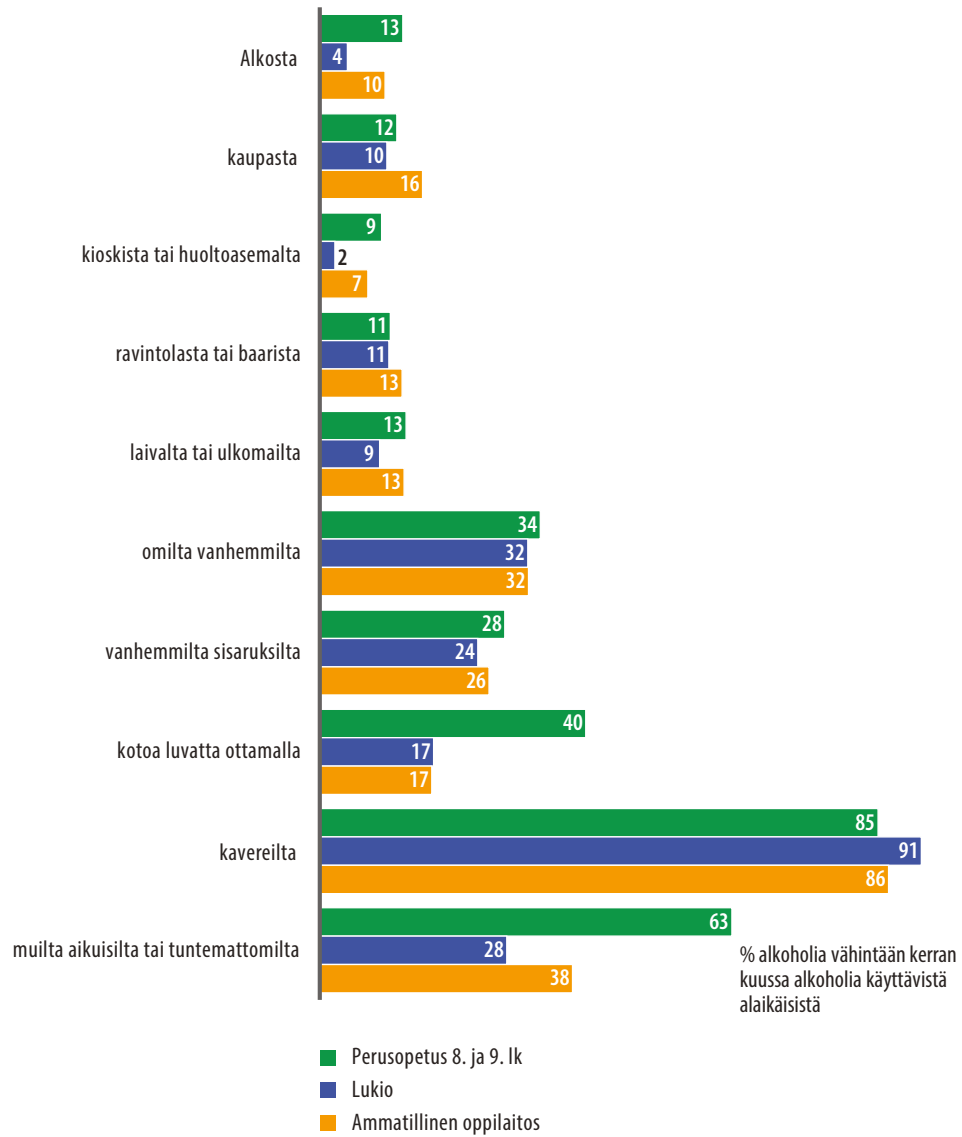
Liite 6. Väliarviointituloksia liittyen painopisteeseen 4

Kuvio 8. Viime juomakerralla juodun alkoholin hankintapaikka vuosina 2010–2011 (n=34 033) (% alaikäisistä vähintään kerran kuussa alkoholia käyttävistä alaikäisistä).

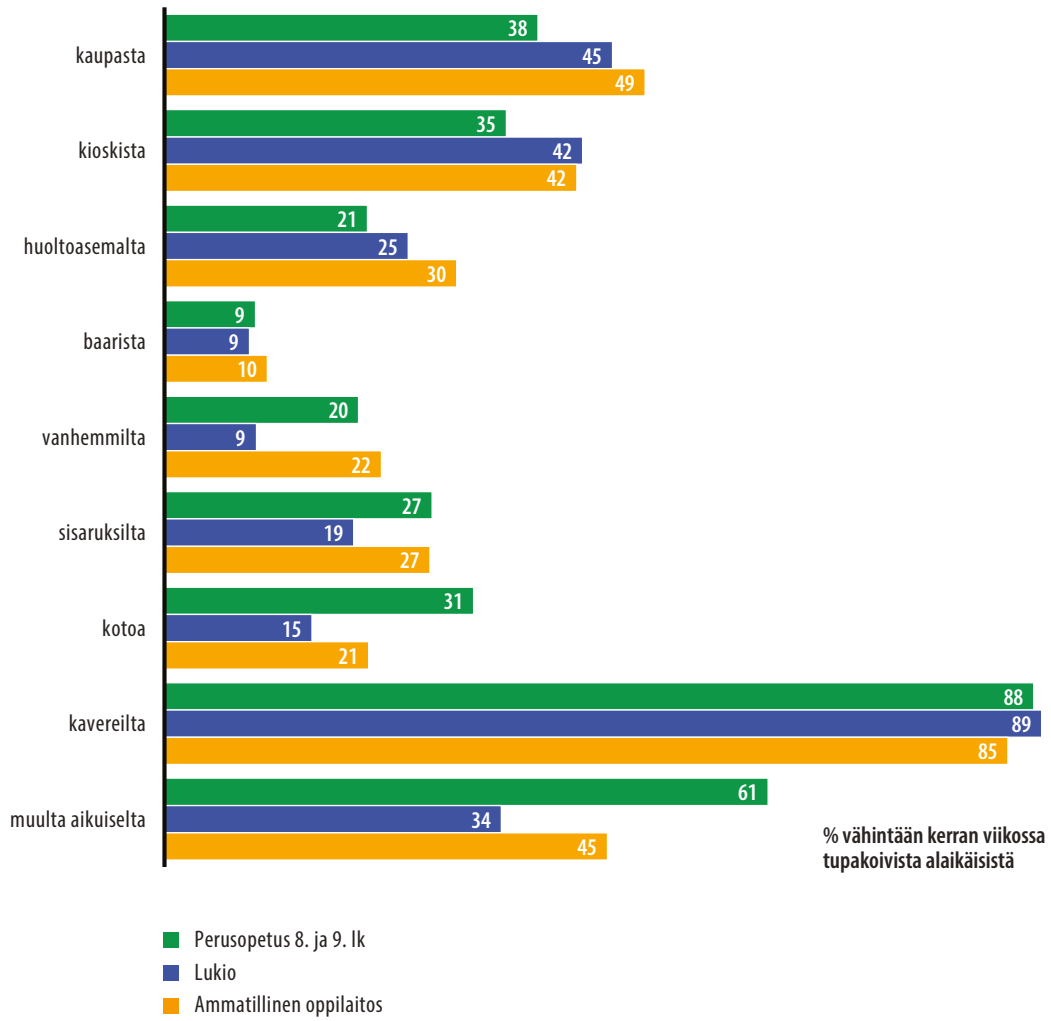
Lähde: THL, Kouluterveyskysely 2010–2011.

Kuvio 9. Viime juomakerralla juodun alkoholin hankintapaikka vuonna 2019 (n=17 035) (% alaikäisistä vähintään kerran kuussa alkoholia käyttävistä alaikäisistä).

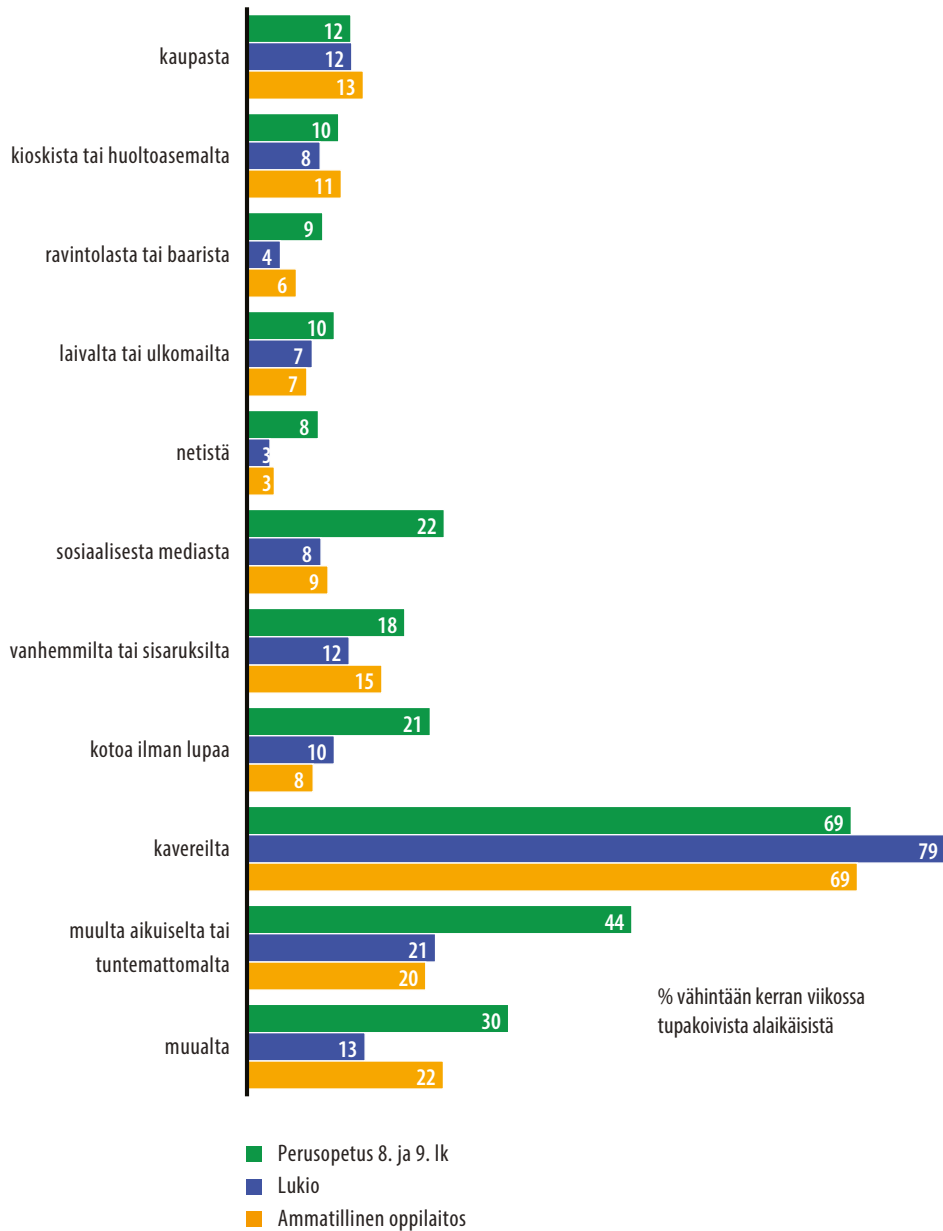
Lähde: THL, Kouluterveyskysely 2019.

Kuvio 10. Viimeisen 30 päivän aikana poltetun tupakan hankintapaikat vuonna 2010–2011 (n = 19 314) (% alaikäisistä vähintään kerran viikossa tupakoivista alaikäisistä).

Lähde: THL, Kouluterveyskysely 2010–2011.

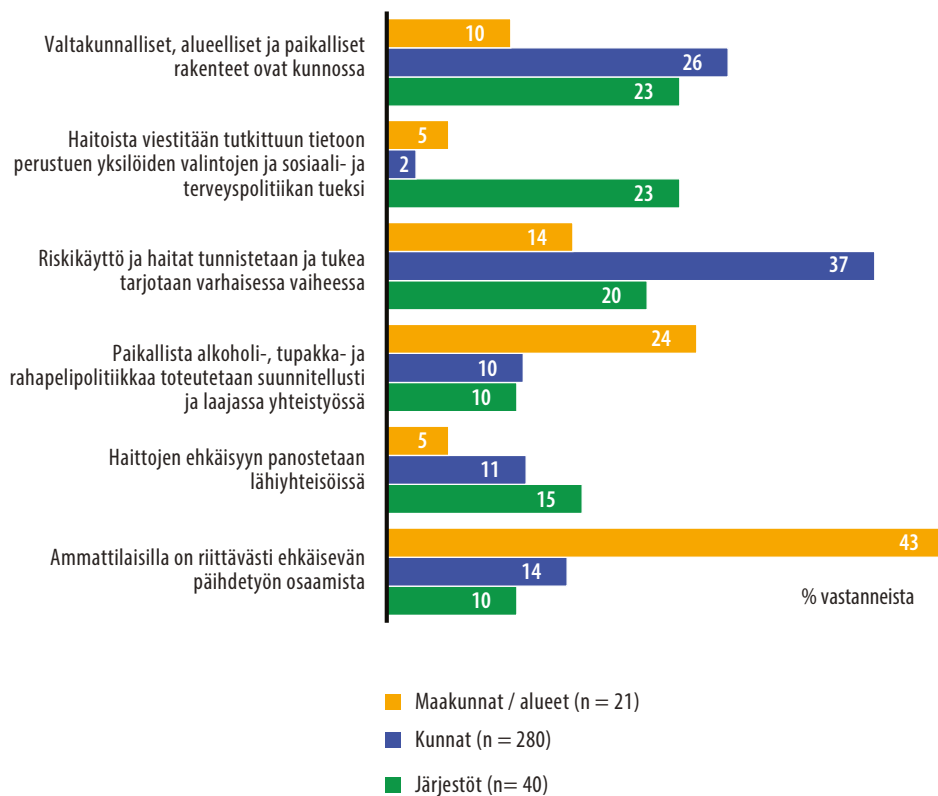
Kuvio 11. Viimeisen 30 päivän aikana poltetun tupakan hankintapaikat vuosina 2019 (n = 7 158)
(% alaikäisistä vähintään kerran viikossa tupakoivista alaikäisistä).

Lähde: THL, Kouluterveyskysely 2019.

Liite 7. Eri toimijoiden näkemys ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman tärkeimmistä painopisteistä tulevalle ohjelmakaudella.

Kuvio 12. Tärkein ehkäisevän päihdetyön-toimintaohjelman painopisteistä maakunnan/ alueen, kunnan ja järjestön toiminnassa tulevalle ohjelmakaudella 2021–2025 (% vastanneista) (Lähde: THL, Ehkäisevä päihdetyö kunnissa 2020 -kysely; THL, Ehkäisevä päihdetyö järjestöissä 2020 -kysely, THL, Ehkäisevä päihdetyö ja hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen maakunnissa 2020 -kysely).

Lähde: THL, Ehkäisevä päihdetyö kunnissa 2020 -kysely; Ehkäisevä päihdetyö sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen maakunnissa -kysely; Ehkäisevä päihdetyö järjestöissä 2020 -kysely.)

